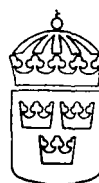

Regeringens proposition

1986/87: 106

om ändring i brottsbalken m. m.
(s. k. kontraktsvård m. m.)

Prop.
1986/87: 106

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 12 mars 1987.

På regeringens vägnar

Kjell-Olof Feldt

Bengt Göransson

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen läggs fram förslag till ändringar i bl. a. brottsbalken och lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL).

Ändringarna i brottsbalken syftar till att göra det möjligt att använda en form av s. k. kontraktsvård som en ny variant av kriminalvård i frihet och som ett alternativ till fängelsestraff. Förslaget tar sikte på fall där det kan antas att missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som påkallar vård eller behandling har bidragit till att någon har begått brott. Om den tilltalade då förklarar sig villig att undergå lämplig behandling enligt en för honom uppgjord plan och behandlingen kan anordnas, skall den nya påföljdsvarianten kunna användas. Den tilltalade åläggs därvid att genomgå den avsedda behandlingen.

Kontraktsvård skall ådömas genom en kvalificerad form av föreskrift vid skyddstillsyn. Om den planerade behandlingen i avgörande grad har bidragit till att påföljden bestämts till skyddstillsyn, skall rätten i domslutet ange hur långt fängelsestraff som skulle ha ådömts, om fängelse i stället hade valts som påföljd. Den institution eller liknande som svarar för behandlingen skall i sådana fall kunna åläggas att anmäla till åklagarmyndigheten och skyddskonsumenten, om den dömd inte fullföljer behandlingen enligt planen. Skyddstillsynen kan då ersättas med fängelse.

När kontraktsvård ådöms, skall domstolen kunna föreskriva att den dömd skall stå under övervakning under längre tid än vad som normalt gäller vid skyddstillsyn. Vidare föreslås att domstolen, när skyddstillsyn undanröjs och ersätts med fängelse, skall kunna förordna att den dömd skall vara omhändertagen, till dess att beslutet vinner laga kraft. Tiden för sådant omhändertagande skall räknas som verkställighetstid.

Samtidigt föreslås ett tillägg till 34 § KvaL med syfte att vidareutveckla den verksamhet som redan nu bedrivs med stöd av lagrummet och som innebär att intagna med missbruksproblem under vissa förutsättningar kan få tillfälle att undergå särskild behandling i bl. a. familje- och behandlingshem.

I propositionen föreslås också att domstolen, när den dömer till villkorlig dom eller skyddstillsyn för brott som har vållat skada, skall kunna ålägga den dömda en skyldighet att biträda med att avhjälpa skadan.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1987.

Lagförslagen i denna proposition har granskats av lagrådet. Propositionen innehåller därför tre huvuddelar: lagrådsremissen (s. 15), lagrådets yttrande (s. 85) och regeringens beslut om proposition (s. 89).

1 Förslag till Lag om ändring i brottsbalken

Prop. 1986/87: 106

Häri genom föreskrivs i fråga om brottsbalken

dels att 33 kap. 7 § skall upphöra att gälla,

dels att 27 kap. 5 §, 28 kap. 1, 3, 5, 6, 8, 9 och 11 §§, 33 kap. 5 §, 34 kap. 6 § samt 38 kap. 3, 6, 8 och 9 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

27 kap.

5 §

Har den dömden förpliktats ersätta genom brottet uppkommen skada, skall han göra vad i hans förmåga står att fullgöra denna skyldighet. Rätten äger föreskriva att han under prövotiden skall söka fullgöra skadeståndsskyldigheten eller del därav på tid och sätt som angivas i domen.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den dömdes anpassning i samhället, får rätten föreskriva att denne på tid och sätt som anges i domen skall biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.

Föreskrift som avses i första stycket *må*, efter ansökan av åklagare eller den dömden, ändras eller upphävas, när skäl *äro* därtill.

Föreskrift som avses i första eller andra stycket får ändras eller upphävas efter ansökan av åklagare eller den dömden, när *det finns* skäl till *det*.

28 kap.

1 §¹

Skyddstillsyn får ådömas för ett brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden finns anledning anta att påföljden kan bidra till att han avhåller sig från fortsatt brottslighet. Är mera ingripande påföljd påkallad, får skyddstillsyn dock inte ådömas.

Den som är under aderton år må ej dömas till skyddstillsyn, med mindre denna påföljd finnes lämpligare än vård inom socialtjänsten.

Är det lindrigaste straff som är stadgat för brottet fängelse i ett år eller däröver, må dömas till skyddstillsyn allenast om särskilda skäl *äro* därtill.

Kan det antas att missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som påkallar vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts, skall

¹ Senaste lydelse 1983:240.

rätten, när den bedömer frågan huruvida skyddstillsyn är en tillräckligt ingripande påföljd, särskilt beakta om den tilltalade förklarar sig villig att undergå lämplig behandling som enligt en för honom uppgjord plan kan anordnas i samband med verkställigheten av en dom på skyddstillsyn.

3 §²

Om det av hänsyn till allmän laglydnad prövas oundgängligen erforderligt att skyddstillsyn förenas med frihetsberövande, må jämte skyddstillsyn dömas till fängelse i lägst fjorton dagar och högst tre månader.

Om förhållandena påkallar det, får rätten förordna att domen på fängelse skall gå i verkställighet utan hinder av att den inte har vunnit laga kraft.

Är i fall som avses i 1 § fjärde stycket den planerade behandlingen av avgörande betydelse för att skyddstillsyn bedöms vara en tillräckligt ingripande påföljd, skall rätten i domslutet ange hur långt fängelsestraff som skulle ha ådömts, om fängelse i stället hade valts som påföljd.

5 §³

Skyddstillsyn skall vara förenad med övervakning från dagen för domen. Rätten får dock förordna att övervakningen skall anstå till dess domen har vunnit laga kraft mot den dömden. Om domen överklagas, kan högre rätt förordna att vidare verkställighet inte får äga rum.

Övervakningen skall upphöra utan något särskilt förordnande när ett år av prøvotiden har förflutit, om inte annat följer av 7 eller 9 §.

Övervakningen skall upphöra utan något särskilt förordnande när ett år av prøvotiden har förflutit, om inte annat följer av fjärde stycket eller av 7 eller 9 §.

Har verkställigheten avbrutits till följd av beslut av högre rätt men döms den tilltalade därefter ändå till skyddstillsyn, skall den tid under vilken verkställighet ej ägt rum inte räknas in i prøvotiden eller den tid som anges i andra stycket.

Har skyddstillsyn förenats med behandlingsplan som den dömden har åtagit sig att följa, får rätten i domen förordna om längre övervakningstid än vad som anges i andra stycket. Tiden får dock inte sättas längre än vad som behövs för att behandlingen skall kunna slutföras och får inte överstiga prøvotiden.

² Senaste lydelse 1983:240.

³ Senaste lydelse 1983:240.

6 §⁴

Vad som föreskrivs i 26 kap. 12–17 §§ skall tillämpas på motsvarande sätt beträffande den som har dömts till skyddstillsyn. Rätten skall dock i domen förordna övervakare, om inte särskilda skäl talar mot det. Vidare får rätten i domen meddela föreskrifter enligt 26 kap. 15 § första och andra styckena.

Vad som föreskrivs i 26 kap. 12–17 §§ skall tillämpas på motsvarande sätt beträffande den som har dömts till skyddstillsyn. Rätten skall dock i domen förordna övervakare, om inte särskilda skäl talar mot det. Vidare får rätten i domen meddela föreskrifter enligt 26 kap. 15 § första och andra styckena samt 27 kap. 5 § andra stycket. Övervakningsnämnden får ändra eller upphäva en föreskrift av sistnämnda slag när det finns skäl till det.

I fall som avses i 3 § tredje stycket skall i domen alltid meddelas föreskrift om den behandlingsplan som den dömde har åtagit sig att följa. Därvid får även föreskrivas att den som ansvarar för behandlingen skall göra anmälan till skyddskonsulenten och åklagaren om den dömde allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt planen.

En behandlingsplan som avses i andra stycket får innehålla bestämmelser om att den dömde åtar sig skyldighet att genomgå kroppsvisitation och kroppsbesiktning för kontroll av att han ej missbrukar beroendeframkallande medel.

8 §⁵

Har den dömde allvarligt åsidosatt sina åligganden och kan det antas att han icke skall låta sig rättas genom åtgärd som övervakningsnämnden äger vidtaga, skall nämnden hos åklagare göra framställning att vid domstol föres talan om undanröjande av skyddstillsynen.

Har den dömde allvarligt åsidosatt sina åligganden och kan det antas att sådana åtgärder som övervakningsnämnden får vidta blir utan verkan, skall nämnden hos åklagare göra framställning om att han vid domstol för talan om att skyddstillsynen skall undanröjas. Även utan framställning från nämnden får sådan talan väckas, om den dömde i fall som avses i 3 § tredje stycket allvarligt har åsidosatt sina åligganden enligt den behandlingsplan som gäller för honom.

⁴ Senaste lydelse 1983:240.

⁵ Senaste lydelse 1979:680.

Talan som *nu sagts* skall anhängiggöras före prövotidens utgång.

Talan skall anhängiggöras före prövotidens utgång.

9 §⁶

Undanröjesskyddstillsynen, skall rätten bestämma annan påföljd för brottet. Därvid skall skälig hänsyn *tagas* till vad den dömde undergått till följd av domen å skyddstillsyn samt till böter eller fängelse som ådömts enligt 2 eller 3 § eller 34 kap. 6 §; *och må* fängelse ådömas på kortare tid än för brottet är *stadgat*.

Undanröjs skyddstillsynen, skall rätten bestämma annan påföljd för brottet. Därvid skall skälig hänsyn *tas* till vad den dömde *har* undergått till följd av domen *på* skyddstillsyn samt till böter eller fängelse som ådömts enligt 2 eller 3 § eller 34 kap. 6 §. *I fall som här avses får* fängelse ådömas på kortare tid än *vad som är föreskrivet för brottet. Har uppgift som avses i 3 § tredje stycket lämnats i domen skall, om fängelse ådöms, detta beaktas när straffets längd bestäms.*

Finnas tillräckliga skäl ej föreligga att undanröja skyddstillsynen, må rätten i stället besluta åtgärd som avses i 7 §. Sådan åtgärd må ej beslutas efter prövotidens utgång.

11 §⁷

Uppkommer fråga om att undanröja skyddstillsynen eller att vidta åtgärd som avses i 7 § eller åtgärd för att den dömde skall underkasta sig vård eller behandling, eller har den dömde undandragit sig övervakningen, får övervakningsnämnden eller domstol vid vilken föres talan enligt 8 §, om omständigheterna föranleder det, förordna att den dömde skall på lämpligt sätt omhändertas i avvaktan på vidare förordnande. Ett sådant beslut skall omprövas så ofta anledning till det föreligger.

Den som sålunda omhändertas får inte kvarhållas längre än en vecka. Om det finns synnerliga skäl, får dock genom nytt beslut förordnas att han skall kvarhållas ytterligare högst en vecka. Efter prövotidens utgång får den omhändertagne inte kvarhållas.

Den som sålunda omhändertas får inte kvarhållas längre än en vecka. Om det finns synnerliga skäl, får dock genom nytt beslut förordnas att han skall kvarhållas ytterligare högst en vecka.

Är den dömde omhändertagen när domstolen meddelar beslut att skyddstillsynen skall undanröjas, får den förordna att han skall vara omhändertagen till dess beslutet vinner laga kraft.

Efter prövotidens utgång får den omhändertagne inte kvarhållas.

⁶ Senaste lydelse 1979:680.

⁷ Senaste lydelse 1983:240.

33 kap.

5 §⁸

Dömes någon till fängelse på viss tid eller förordnar rätten, med tillämpning av 34 kap. 1 § 1, att sådan påföljd skall avse ytterligare brott, och har den dömda med anledning av misstanke om brott, som prövats genom dom i målet, under en sammanhängande tid av minst tjugofyra timmar varit berövad friheten som anhållen, häktad, eller intagen på rättspsykiatrisk klinik enligt 9 § lagen (1966:301) om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål, skall tiden för frihetsberövandet, till den del därunder icke samtidigt skett verkställighet av dom i annat mål, anses som tid under vilken den ådömda påföljden verkställts i anstalt. Domstolen skall i domen angiva det antal dagar påföljden skall anses verkställd. Är den tid varmed ådömt fängelse överstiger frihetsberövandet ringa, må förordnas att fängelsestraffet skall anses helt verkställt genom frihetsberövandet.

Undanröjes villkorlig dom eller skyddstillsyn och dömes i stället till fängelse på viss tid, äger första stycket tillämpning även i fråga om frihetsberövande, som föregått den villkorliga domen, domen på skyddstillsyn eller dom, *varigenom* förordnats att den *genom sådan dom ådömda påföljden* skall avse även ytterligare brott. *Detta gäller dock endast i den mån frihetsberövandet icke tillgodoräknats* enligt första eller tredje stycket.

Undanröjes villkorlig dom eller skyddstillsyn och dömes i stället till fängelse på viss tid, äger, i den mån *tillgodoräknande inte skett* enligt första eller tredje stycket, första stycket tillämpning även i fråga om

1. frihetsberövande som föregått den villkorliga domen *eller* domen på skyddstillsyn,

2. frihetsberövande som föregått dom *genom vilken* förordnats att den villkorliga domen *eller* skyddstillsynen skall avse även ytterligare brott *samt*

3. *sådant omhändertagande som avses i 28 kap. 11 § tredje stycket.*

Dömes någon till böter och har han med anledning av misstanke om brott, som prövats genom dom i målet, varit berövad friheten på sätt som anges i första stycket, må förordnas att påföljden skall anses helt eller delvis verkställd genom frihetsberövandet.

34 kap.

6 §⁹

Är den tidigare ådömda påföljden skyddstillsyn, får rätten vid tillämpning av 1 § 1, om det anses påkallat för den tilltalades tillrättaförande eller av hänsyn till allmän laglydnad, även döma till dagsböter, högst etthundra åttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej. Är fängelse föreskrivet för det nya brottet och prövas frihetsberövande oundgängligen erforderligt av hänsyn till allmän laglydnad, får rätten i stället för att döma till böter döma till fängelse enligt 28 kap. 3 §.

Tillämpas 1 § 1 eller 2, *må* rätten besluta åtgärd som avses i 28 kap. 9 § eller förlänga provotiden till högst fem år.

Tillämpas 1 § 1 eller 2, *får* rätten besluta åtgärd som avses i 28 kap. 9 § eller förlänga provotiden till högst fem år. *Har den dömda åtagit*

⁸ Senaste lydelse 1986:645.

⁹ Senaste lydelse 1983:240.

Dömes med tillämpning av 1 § 3 till fängelse, skall vid straffets bestämmande skäligen hänsyn tagas till vad den dömda undergått till följd av domen å skyddstillsyn och till vad han avtjänat av fängelse som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 3 § ävensom till böter som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 2 §; och må fängelse ådömas på kortare tid än för brottet är stadgat.

sig att följa en sådan behandlingsplan som avses i 28 kap. 1 § fjärde stycket, tillämpas även 28 kap. 3 § tredje stycket och 6 § andra och tredje styckena.

Döms den tilltalade med tillämpning av 1 § 3 till fängelse, skall när straffets längd bestäms skäligen hänsyn tas till vad han har undergått till följd av domen på skyddstillsyn och till vad han har avtjänat av fängelse som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 3 § liksom till böter som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 2 §. I fall som här avses får fängelse ådömas på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Har uppgift som avses i 28 kap. 3 § tredje stycket lämnats i domen skall, om fängelse ådöms, detta beaktas, när straffets längd bestäms.

Fängelse enligt första stycket må ej ådömas och beslut enligt andra stycket eller beslut om undanröjande av skyddstillsyn må ej meddelas, med mindre fråga därom uppkommer i mål vari den dömda häktats eller erhållit del av åtal före prövotidens utgång.

38 kap.

3 §¹⁰

Fråga om åtgärd enligt 27 kap. 5 § andra stycket eller 6 § upptages av den rätt som först avgjort det mål vari meddelats villkorlig dom.

Talan enligt 28 kap. 8 § väcks vid tingsrätt, inom vars område den övervakningsnämnd som har gjort framställning i ärendet är verksam.

Fråga om åtgärd enligt 27 kap. 5 § tredje stycket eller 6 § upptages av den rätt som först avgjort det mål vari meddelats villkorlig dom.

Talan enligt 28 kap. 8 § väcks vid tingsrätt, inom vars område den övervakningsnämnd som har gjort framställning i ärendet är verksam, eller vid den rätt som först avgjort det mål vari skyddstillsyn ådömts.

Mål som avses i denna paragraf må ock upptagas av domstol, där brottmål mot den dömda är anhängigt, eller av rätten i den ort, där den dömda mera varaktigt uppehåller sig, om rätten med hänsyn till utredningen samt kostnader och andra omständigheter finner det lämpligt.

6 §¹¹

Nämndemän skall deltaga vid underrätts avgörande av fråga, som avses i 2 § eller i 27 kap. 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § andra stycket eller 18 §. Detsamma skall gälla i fråga om undanröjande av påföljd enligt 34 kap. 1 § 3, förverkande av villkorligt medgiven frihet eller annan åtgärd

¹⁰ Senaste lydelse 1983:240.

¹¹ Senaste lydelse 1983:377.

enligt 34 kap. 4 § samt åtgärd enligt 34 kap. 5 § tredje stycket eller 34 kap. 6 § andra stycket.

Vid avgörande av fråga, som avses i 27 kap. 5 § *andra* stycket eller 28 kap. 11 §, är underrätt domför med en lagfaren domare.

Vid avgörande av fråga, som avses i 27 kap. 5 § *tredje* stycket eller 28 kap. 11 § *första och andra styckena*, är underrätt domför med en lagfaren domare.

8 §¹²

I mål om åtgärd enligt 2 § eller 27 kap. 5 § *andra* stycket eller 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § *andra* stycket skall underrätt lämna den dömde tillfälle att yttra sig. Begär han att bli muntligen hörd, skall tillfälle därtill beredas honom. I mål om åtgärd enligt 34 kap. 18 § skall den dömde lämnas tillfälle att yttra sig där så är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.

Åtgärd enligt 28 kap. 11 § *må* beslutas utan att tillfälle *beredes* den dömde att yttra sig.

I mål om åtgärd enligt 2 § eller 27 kap. 5 § *tredje* stycket eller 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § *andra* stycket skall underrätt lämna den dömde tillfälle att yttra sig. Begär han att bli muntligen hörd, skall tillfälle därtill beredas honom. I mål om åtgärd enligt 34 kap. 18 § skall den dömde lämnas tillfälle att yttra sig där så är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.

Åtgärd enligt 28 kap. 11 § *första och andra styckena får* beslutas utan att tillfälle *bereds* den dömde att yttra sig.

9 §¹³

Rättens beslut om åtgärd enligt 27 kap. 5 § *andra* stycket, 28 kap. 11 § eller 34 kap. 10 § *andra* stycket eller 18 § länder omedelbart till efterrättelse om ej annorlunda förordnas. Detsamma gäller avgöranden enligt 27 kap. 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 4, 5 eller 6 § angående föreskrifter, övervakning eller prövotid.

Rättens beslut om åtgärd enligt 27 kap. 5 § *tredje* stycket, 28 kap. 11 § *första och andra styckena* eller 34 kap. 10 § *andra* stycket eller 18 § länder omedelbart till efterrättelse om ej annorlunda förordnas. Detsamma gäller avgöranden enligt 27 kap. 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 4, 5 eller 6 § angående föreskrifter, övervakning eller prövotid.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.

¹² Senaste lydelse 1981:211.

¹³ Senaste lydelse 1983:240.

Lag om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt

Härigenom föreskrivs att 34 § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse●
*Föreslagen lydelse*34 §¹

Kan intagen genom vistelse utanför anstalt bli föremål för särskilda åtgärder som kan *antagas* underlätta hans anpassning i samhället, kan medgivande att för sådant ändamål vistas utanför anstalten *lämnas honom* under lämplig tid, om särskilda skäl föreligger. För vistelsen skall ställas de villkor som kan anses erforderliga.

Kan *en* intagen genom vistelse utanför anstalt bli föremål för särskilda åtgärder som kan *antas* underlätta hans anpassning i samhället, kan *han få* medgivande att för sådant ändamål vistas utanför anstalten under lämplig tid, om särskilda skäl föreligger. *Därvid skall särskilt beaktas om den intagne behöver vård eller annan behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel.*

För vistelsen skall ställas de villkor som kan anses erforderliga. *Vistelse utom anstalt för vård eller behandling bör inte påbörjas så tidigt att den planerade vård- eller behandlingstiden blir kortare än den beräknade återstående verkställighetstiden.*

Första stycket gäller ej en intagen som avses i 7 § tredje stycket och som är placerad i sluten rixanstalt.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.

¹ Senaste lydelse 1982:401.

Lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 19 § lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*19 §¹

Har någon genom dom, som *må* verkställas, *ehuru* den *icke* äger laga kraft, dömts till straff eller annan påföljd för brott och är han för sådan verkställighet intagen i *fäng-vårdsanstalt*, skall han vid fullföljd av talan i målet anses som häktad för brottet.

Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål skall, om *ej* annat är *stadgat*, i tillämpliga delar gälla, då mot någon, som blivit dömd för brott, vid domstol *inleds* förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller *ock* annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd; är han intagen i anstalt som avses i första stycket, skall han anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömde, skall ersättning till försvararen alltid *gäldas* av *statsverket*. Även kostnad för annan rättshjälp åt den dömde skall *gäldas* av *statsverket*.

Har någon genom dom, som *får* verkställas, *trots att* den *inte* äger laga kraft, dömts till straff eller annan påföljd för brott och är han för sådan verkställighet intagen i *kriminalvårdsanstalt*, skall han vid fullföljd av talan i målet anses som häktad för brottet. *Detsamma gäller i fråga om den som är omhändertagen enligt 28 kap. 11 § brottsbalken.*

Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål skall, om *inte* annat är *föreskrivet*, i tillämpliga delar gälla, då mot någon, som blivit dömd för brott, vid domstol *inleds* förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller *som avser* annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd; är han intagen i anstalt som avses i första stycket, skall han anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömde, skall ersättning till försvararen alltid *betalas* av *staten*. Även kostnad för annan rättshjälp åt den dömde skall *betalas* av *staten*.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.

¹ Senaste lydelse 1972:431.

Lag om ändring i lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m. m.

Härigenom föreskrivs att 5, 9 och 19 §§ lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m. m. skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §

Bestämmelserna i 4 § äger motsvarande tillämpning i fråga om den som undergår fängelse eller på annan grund är intagen i kriminalvårdsanstalt.

Bestämmelserna i 4 § äger motsvarande tillämpning i fråga om den som är *omhändertagen enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottshalken eller som* undergår fängelse eller på annan grund är intagen i kriminalvårdsanstalt.

9 §¹

Är den som skall undergå fängelse häktad eller är *han* intagen i kriminalvårdsanstalt för undergående av påföljd i annat mål när domen får verkställas, skall styresmannen vid den kriminalvårdsanstalt där han är intagen eller föreståndaren för det häkte eller chefen för den rättspsykiatriska klinik där han förvaras omedelbart befordra domen till verkställighet.

Är den som skall undergå fängelse häktad, *omhändertagen enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottshalken eller* intagen i kriminalvårdsanstalt för undergående av påföljd i annat mål när domen får verkställas, skall styresmannen vid den kriminalvårdsanstalt där han är intagen eller föreståndaren för det häkte eller chefen för den rättspsykiatriska klinik där han förvaras omedelbart befordra domen till verkställighet.

Förvaras den som är häktad i målet ej i kriminalvårdsanstalt, skall han för verkställighet förpassas till sådan anstalt.

Är den dömd häktad i annat mål när domen får verkställas och förvaras han ej i kriminalvårdsanstalt, får verkställigheten påbörjas där han förvaras.

19 §

Vid verkställighet av fängelse räknas strafftiden, när den dömd är häktad eller på annan grund intagen i kriminalvårdsanstalt, från den dag då domen får verkställas och i annat fall från den dag då den dömd enligt 10 § intages i allmänt häkte eller kriminalvårdsanstalt eller omhändertages av polismyndighet för förpassning.

Vid verkställighet av fängelse räknas strafftiden, när den dömd är häktad eller *omhändertagen enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottshalken eller* på annan grund intagen i kriminalvårdsanstalt, från den dag då domen får verkställas och i annat fall från den dag då den dömd enligt 10 § intages i allmänt häkte eller kriminalvårdsanstalt eller omhändertages av polismyndighet för förpassning.

¹ Senaste lydelse 1986:653.

Tid, under vilken den dömda hållits i häkte i målet efter det att slutlig dom däri meddelades, skall räknas som tid varunder straffet verkställts.

Tid, under vilken den dömda hållits i häkte i målet *eller varit omhändertagen enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken* efter det att slutlig dom *eller beslut* däri meddelades, skall räknas som tid varunder straffet verkställts.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.

Lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

Härigenom föreskrivs att 17 § lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

17 §¹

Vad som sägs i denna lag om häktad har motsvarande tillämpning på

1. den som har anhållits eller gripits på grund av misstanke om brott,	
2. den som har intagits i häkte eller polisarrest för förpassning till kriminalvårdsanstalt <i>och</i>	2. den som har intagits i häkte eller polisarrest för förpassning till kriminalvårdsanstalt,
3. den som har tillfälligt placerats i häkte med stöd av 23 § tredje stycket, 43 § första stycket tredje meningen eller 50 § tredje meningen lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt.	3. den som har tillfälligt placerats i häkte med stöd av 23 § tredje stycket, 43 § första stycket tredje meningen eller 50 § tredje meningen lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt <i>och</i>
	4. <i>den som har omhändertagits enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottstälken i avvaktan på att beslut om undanröjande av skyddstillsyn vinner laga kraft.</i>

Denna lag tillämpas inte på barn som gripits enligt 16 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.

¹ Senaste lydelse 1984:956.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 5 februari 1986.

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Feldt, Sigurdsen, Gustafsson, Leijon, Hjelm- Wallén, Peterson, S. Andersson, Bodström, Göransson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Holmberg, Hellström, Wickbom, Johansson, Hulterström, Lindqvist, G. Andersson, Lönnkvist

Föredragande: statsrådet Wickbom

Lagrådsremiss om ändring i brottsbalken m. m. (s. k. kontraktsvård m. m.)

1 Inledning

Med stöd av regeringens bemyndigande tillkallade dåvarande chefen för justitiedepartementet i maj 1979 en kommitté för att utreda vissa frågor om kriminalvård i frihet m. m. Kommittén antog namnet frivårdskommittén (Ju 1979:05). Vid samma tillfälle tillkallades en annan kommitté, fängelsestraffkommittén (Ju 1979:04), med uppgift att utreda vissa frågor om bl. a. fängelse och kriminalvård i anstalt.

Båda kommittéerna avlämnade delbetänkanden under hösten 1981. Betänkandena ledde senare till lagstiftning (prop. 1982/83:85, JuU 26, rskr 241, SFS 1983:240–248). För frivårdens del innebar den reformen bl. a. att vården inom ramen för påföljden skyddstillsyn liksom under prövotiden efter villkorlig frigivning intensifierades.

Frivårdskommittén avlämnade i juni 1984 sitt slutbetänkande (SOU 1984:32) Nya alternativ till frihetsstraff. (När betänkandet avlämnades ingick i kommittén som ledamöter lagmannen Olof Börjeson, ordförande, samt riksdagsledamöterna Elving Andersson, Lisa Mattson, Sven Munke, Hans Petersson i Röstånga, Hans Pettersson i Helsingborg och Birthe Sörestedt.)

I betänkandet redovisas synpunkter på nya påföljder eller påföljdsvarianter som kan vara ägnade att i viss utsträckning ersätta fängelsestraff. Som ny sådan påföljd föreslås kontraktsvård. Påföljden skall enligt förslaget tillämpas i fråga om tilltalade som är alkohol- eller narkotikamissbrukare och som utfäster sig att undergå närmare angiven vård för sitt missbruk. Tanken är att kontraktsvård skall användas i stället för fängelse i högst två år och kopplas till en ny påföljdsform som benämns villkorligt fängelse. Enligt förslaget skall domstolen, när den dömer till kontraktsvård, mäta ut ett fängelsestraff men medge anstånd med verkställigheten

av detta. Om den dömden inte fullföljer vårdprogrammet, skall i princip det villkorliga fängelset gå i verkställighet.

Kommitténs sammanfattning av innehållet i betänkandet bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av riksåklagaren (RÅ), Svea hovrätt, Uppsala tingsrätt, Malmö tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, domstolsverket, rikspolisstyrelsen, kriminalvårdsstyrelsen, kriminalvårdsnämnden, övervakningsnämnden i Umeå, brottsförebyggande rådet (BRÅ), socialstyrelsen, statskontoret, riksrevisionsverket, dåvarande civilförsvarsstyrelsen, postverket, televerket, statens järnvägar (SJ), vägverket, sjöfartsverket, statens naturvårdsverk, statens vattenfallsverk, justitieombudsmannen Anders Wigelius (JO), fängelsestraffkommittén, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Landsorganisationen i Sverige (LO), Centralorganisationen SACO/SR, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Föreningen Sveriges Åklagare, Föreningen Sveriges länspolischefer, Föreningen Sveriges polischefer, Föreningen Sveriges frivårdstjänstemän, Övervakares och kontaktpersoners riksförbund, Svenska fängenvårdssällskapet, Svenska röda korset, Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare (RFHL), Arbetarnas nykterhetsförbund Verdandi, Svenska kyrkans diakoninämnd, Sveriges frikykoråd/De fria kristna samfundens råd (SFR/SAMRÅD), Svenska korporationsidrottsförbundet, Sveriges folkpensionärers riksförbund, Stockholms kommun, Västerås kommun, Alkoholproblematikers riksförbund (ALRO), Riksförbundet narkotikafritt samhälle (RNS), socialberedningen (S 1980:07), Stiftelsen Smålandsgårdar, Svenska Skyddsförbundet, Rikskommittén för familjevård (RFF), Föreningen BRIS – Barnens Rätt i Samhället samt Samrådsgruppen för socialtjänst och vårdpolitik.

Några remissinstanser har överlämnat yttranden från andra myndigheter eller organisationer. Sålunda har RÅ överlämnat yttranden från överåklagaren i Stockholms åklagardistrikt samt cheferna för dåvarande länsåklagarmyndigheterna i Värmlands och Norrbottens län, LO överlämnat ett yttrande från Statsanställdas Förbund, SACO/SR överlämnat yttranden från Sveriges Psykologförbund och Sveriges Socionomers, Personal & Förvaltningstjänstemäns Riksförbund (SSR) samt Kommunstyrelsen i Stockholms kommun överlämnat yttranden från socialnämnden, socialförvaltningen samt socialdistrikten 10, 12 och 17 i kommunen.

En sammanställning av remissyttrandena har upprättats i justitiedepartementet och finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (dnr 1554–84).

2 Allmän motivering

2.1 Allmänna utgångspunkter

Frihetstraffet framstår av många skäl som ett av de allvarligaste ingrepp samhället kan göra i en enskild människas liv. Det torde likväl vara klart att vi inte inom överskådlig tid kan avvara sådana straff i påföljdssystemet.

Den kriminologiska forskningen har emellertid lärt oss att frihetsberövande straff ofta har en nedbrytande verkan på personligheten och att återfallsfrekvensen efter fängelsestraff är hög. Tanken att sådana straff skulle kunna användas för att återanpassa den straffade individen är således en illusion.

Frivårdskommitténs nu föreliggande slutbetänkande skall ses mot den bakgrunden. Kommittén har undersökt olika tänkbara påföljder och påföljdsvarianter som kan vara ägnade att minska användningen av fängelse. Fritidsfängelse, med innebörd att verkställighet av fängelse under vissa förutsättningar skulle ske på den dömdes fritid, samt samhällstjänst och kontraktsvård hör till det som kommittén har diskuterat mera ingående. Kommittén har för sin del ställt sig avvisande till fritidsfängelse och samhällstjänst (en minoritet inom kommittén är skiljaktig i sistnämnda hänseende). Detsamma gäller beträffande några andra, mera flyktigt berörda alternativ till frihetsstraff – bl. a. konfiskation, konfrontation, restitution och indragning av tillstånd. Däremot har kommittén föreslagit att kontraktsvård införs som ett nytt inslag i påföljdssystemet.

Jag skall senare gå in närmare på det förslaget men vill redan nu nämna att kommitténs tanke är att man skall öppna en möjlighet att låta tilltalade som har allvarliga missbruksproblem genomgå vård för sitt missbruk. Denna vård skall bedrivas enligt ett program som är bestämt i förväg. Den tilltalade skall skriftligen åta sig att genomföra vården i enlighet med detta program – därav beteckningen kontraktsvård. Kommittén föreslår vidare att vården skall knytas till en i det inledningsvis nämnda delbetänkandet föreslagen ny påföljd, villkorligt fängelse. Domstolen skall, när den dömer till kontraktsvård, mäta ut ett fängelsestraff men medge anstånd med verkställigheten av detta. Om den dömden inte fullföljer vårdprogrammet enligt sitt åtagande, skall fängelsestraffet i princip gå i verkställighet. Kontraktsvård skall enligt förslaget användas i fall där påföljden annars skulle bli fängelse i högst två år. – Med hänvisning bl. a. till att prövotiden för den föreslagna påföljden villkorligt fängelse föreslås bli två år föreslår kommittén vidare att prövotiden för skyddstillsyn skall minskas till samma tid.

Kommitténs ståndpunkter och förslag har fått ett ganska blandat mottagande vid remissbehandlingen. Bland remissinstanserna råder nästan total enighet om att fritidsfängelse i form av veckoslutsfängelse eller nattfängelse inte bör införas här i landet. Meningarna går mer i sär när det gäller samhällstjänst. Flertalet av remissinstanserna ansluter sig dock till kommittémajoritetens uppfattning att samhällstjänst inte bör införas i det svenska påföljdssystemet.

Förslaget att förbättra möjligheten att ge det missbrukarklientel som skall undergå kriminalvård en ändamålsenlig vård inom frivårdens ram får även det stöd av flertalet remissinstanser. Från åtskilliga håll framförs också den tanken att man även inom den slutna kriminalvården bör vidga utrymmet för intagna med missbruksproblem att få en meningsfull vård och att man i det syftet bör öka möjligheterna att under verkställigheten vistas utanför anstalten.

Själv är jag i huvuddragen överens med kommittén. Jag skall i det

följande gå in mer i detalj på de olika frågor som kommittén behandlar, men jag vill redan här nämna att jag inte avser att föreslå att fritidsfängelse eller samhällstjänst införs. Däremot kommer jag att föreslå att det vid villkorlig dom och skyddstillsyn införs en möjlighet för domstol att föreskriva att den dömda skall avhjälpa skador som han har vållat. Jag kommer även att föreslå att en form av kontraktsvård införs som ett nytt inslag i frivården och utformas som en kvalificerad föreskrift vid skyddstillsyn. Slutligen ämnar jag föreslå vissa ändringar i 34 § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL), som behandlar möjligheterna att låta intagna med missbruksproblem genomgå vård utanför anstalten.

Fängelsestraffkommittén avlämnade i april 1986 sitt huvudbetänkande (SOU 1986:13–15) Påföljd för brott. Det innehåller en rad omfattande förslag om bl. a. straffskalor för olika brott och regler om påföljdsbestämning. Remissbehandlingen av betänkandet har nyligen avslutats. Ny lagstiftning på grundval av betänkandet kan knappast träda i kraft förrän under år 1988.

Under remissbehandlingen i förevarande lagstiftningsärende har den tanken förts fram att frivårdskommitténs nu aktuella betänkande och fängelsestraffkommitténs betänkande bör tas upp till behandling i ett sammanhang. Jag har viss förståelse för denna synpunkt men anser inte att det dröjsmål med ett ställningstagande till frivårdskommitténs förslag som då skulle uppstå är tillräckligt motiverat. Enligt min mening bör den förhållandevis begränsade reform som föranleds av frivårdskommitténs betänkande utan olägenhet kunna genomföras innan beredningen av fängelsestraffkommitténs betänkande har avslutats.

I det följande tar jag först i särskilda avsnitt upp de två påföljdstyper som kommittén har ställt sig avvisande till, nämligen fritidsfängelse och samhällstjänst. Därefter går jag in på frågan om kontraktsvård. De övriga alternativ till frihetsstraff som kommittén har berört och för sin del avvisat kommer jag inte att uppehålla mig vid, eftersom det på skäl som kommittén har utvecklat synes uppenbart att de i vart fall inte inom överskådlig tid lämpligen kan användas här i landet.

2.2 Fritidsfängelse

Mitt ställningstagande: Någon ny påföljd i form av fritidsfängelse föreslås inte.

Kommitténs förslag: Inte heller kommittén föreslår att fritidsfängelse införs som självständig påföljd. Kommittén bedömer det som mera väsentligt att utvidga det nuvarande frigångsinstitutet.

Remissyttrandena: Praktiskt taget alla remissinstanser ansluter sig till kommitténs uppfattning. En remissinstans anser att försök bör göras med fritidsfängelse som en form av verkställighet av fängelse.

Skälen för mitt ställningstagande: Till de påföljder och påföljdsvarianter som kommittén har undersökt hör fritidsfängelse i form av nattfängelse

och veckoslutsfängelse. Båda dessa typer av frihetsberövanden förekommer på vissa håll utomlands. Nattfängelse innebär att den dömda på kvällar och nätter är intagen i anstalt men vistas ute i samhället under dagtid. Veckoslutsfängelse innebär att frihetsberövande bara äger rum under veckosluten.

Kommittén påpekar att fritidsfängelse har flera fördelar jämfört med ordinärt fängelse. Genom att ingreppet i den dömdes livssituation begränsas minskar de negativa effekterna av frihetsberövandet. Jämfört med andra alternativ till frihetsstraff har fritidsfängelse bl. a. den fördelen att den allmänpreventiva effekten av straffet kan förväntas vara relativt hög.

Fritidsfängelse har emellertid enligt kommittén också betydande nackdelar. Sålunda torde det av flera anledningar bara vara mycket korta fängelsestraff som kan ersättas av fritidsfängelse. Det är också svårt att bland det nuvarande fängelseklientelet finna någon kategori för vilken fritidsfängelse generellt sett skulle kunna vara en lämplig påföljd. Behovet av en sådan påföljd förefaller därför vara litet. Det finns också en risk för att fritidsfängelse skulle komma att användas i stället för påföljder i frihet.

Vidare påpekar kommittén att nattfängelse inte skiljer sig särskilt mycket från det nuvarande frigångsinstitutet, som innebär att anstaltsintagna under dagtid kan få arbeta eller studera utanför anstalten. Enligt kommittén är det tveksamt om nattfängelse och frigång skulle kunna finnas samtidigt. Och institutet frigång bör enligt kommitténs mening bestå.

De största nackdelarna med fritidsfängelse gäller enligt kommittén dock de praktiska, administrativa och resursmässiga förutsättningarna för påföljden. Fritidsfängelse skulle leda till att anstaltens kapacitet utnyttjades dåligt och ojämnt. För verkställighet av även korta straff skulle krävas anstaltsplatser under förhållandevis långa tider. Fritidsfängelse skulle också vara personalkrävande, särskilt under s. k. obekväma arbetstid.

Kommitténs slutsats är att de fördelar som står att vinna med att införa någon form av fritidsfängelse i det svenska påföljdssystemet inte är så stora att de uppväger nackdelarna. Kommittén bedömer det som mera väsentligt att utveckla frigångsinstitutet.

Vad kommittén här har anfört har vunnit anslutning av praktiskt taget alla remissinstanser. Endast Svea hovrätt redovisar en avvikande uppfattning. Hovrätten anser att påföljdsformen kan antas ha en ganska god allmänpreventiv effekt och att den bör kunna användas vid rattfylleri, misshandel och annan brottslighet där korta frihetstraff tillämpas av enbart allmänpreventiva skäl. Enligt hovrätten bör det genomföras en försöksverksamhet med fritidsfängelse, utformat som en av domstolen beslutad form för verkställighet av fängelsestraff.

Själv ansluter jag mig i huvudsak till kommitténs uppfattning. Jag anser med andra ord att fördelarna med fritidsfängelse inte väger upp de nackdelar som en sådan ordning skulle föra med sig.

Med anledning av vad Svea hovrätt har anfört vill jag också peka på att det finns en betydande risk för att fritidsfängelse vid vissa typer av brott eller för vissa kategorier av intagna i praktiken skulle komma användas på ett sätt som står i strid mot strävandena att motverka riskerna för att

sociala orättvisor uppkommer vid verkställigheten av frihetstraff. Jag hänvisar i sammanhanget till rapporten (Ds Ju 1985:1) "Lyxfångar – finns dom?". Rapporten har föranlett en översyn av bl. a. verkställighetsreglerna när det gäller frigångsinstitutet i syfte att motverka orättvisor av detta slag. Sälunda har 11 § kungörelsen (1974:245) med vissa föreskrifter rörande tillämpningen av lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvalK) kompletterats med en föreskrift som innebär att frigång i allmänhet bara skall medges, om den intagne behöver inskolning i arbetslivet eller om frigång annars kan antas väsentligt underlätta hans försörjningsmöjligheter efter frigivningen (SFS 1986:588, jfr även regeringens förordningsmotiv 1986:6).

2.3 Samhällstjänst

Mitt ställningstagande: Samhällstjänst bör för närvarande inte införas som självständig påföljd. Frågan avskrivs dock inte helt utan kan tas upp till ny prövning, om utvärderingen av de nu pågående försöken med samhällstjänst i Danmark och Norge ger anledning till det. Jag föreslår emellertid att domstolen, när den dömer till villkorlig dom eller skyddstillsyn, skall få ålägga den dömda att för målsägandens räkning utföra visst arbete som syftar till att avhjälpa skada som har vållats genom brottet eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt.

Kommitténs förslag: Kommittén ställer sig avvisande till tanken på samhällstjänst som en del av påföljdssystemet. En minoritet inom kommittén förordar emellertid att samhällstjänst införs på försök på några platser i landet.

Remissyttrandena: Kommitténs ställningstagande i denna del har fått ett ganska blandat mottagande. En betydande majoritet av remissinstanserna ställer sig dock med skiftande motiveringar bakom kommittémajoritetens uppfattning. Ett inte ringa antal instanser har emellertid intagit en motsatt ståndpunkt och förordar att samhällstjänst införs – åtminstone på försök. Uppsala tingsrätt föreslår att det i vart fall övervägs att ge domstolarna befogenhet att inom ramen för skyddstillsyn ge föreskrifter om särskilda arbetsuppgifter som är direkt relaterade till brottet, t. ex. reparationsarbeten efter vandalisering och städning efter skadegörelse. I liknande riktning uttalar sig Sveriges domareförbund, kriminalvårdsnämnden, Svenska kyrkans diakoninämnd, Sveriges psykologförbund och länsåklagaren i Norrbottens län.

Skälen för mitt ställningstagande

Bakgrund

Låt mig börja med att erinra om att samhällstjänst, som förekommer på många håll i utlandet, brukar innebära att den dömda som påföljd för brott

åläggs att på sin fritid utföra ett visst mått av oavlönat samhällsnyttigt arbete. Angående påföljdens utformning och tillämpning i främmande länder får jag hänvisa till betänkandet (SOU 1984:32 s. 67–84).

Kommitténs ståndpunkt

Frågan om samhällstjänst har behandlats ingående i betänkandet, där kommittén har redovisat tänkbara för- och nackdelar med en sådan påföljdsform.

Bland fördelarna märks enligt kommittén att vissa reparativa och pedagogiska inslag kan sägas vara innefattade i verkställigheten av en sådan påföljd och även att denna bör kunna göras mera meningsfull för den dömda än verkställighet av andra påföljder. Ytterligare fördelar kan ligga i att den dömda får en fördjupad kontakt med andra människor under verkställigheten. Kommittén påpekar också att tanken på samhällstjänst som ett lämpligt inslag i påföljdssystemet även synes ha fått en viss förankring i det allmänna rättsmedvetandet.

Samtidigt är emellertid enligt kommittén en rad nackdelar och komplikationer förknippade med att införa samhällstjänst som brottspåföljd. Särskilt gäller detta om man tänker sig samhällstjänsten som ett alternativ i första hand till frihetsstraff. Kommittén är tveksam till om samhällstjänst verkligen kan användas i de fall påföljden för närvarande blir fängelse. Dels förutsätter samhällstjänst en arbetsförmåga som fängelseklientelet sällan har. Dels är det tveksamt i vad mån samhällstjänst kan anses tillgodose de allmänpreventiva krav som i allmänhet föranleder att ett fängelsestraff döms ut.

Som ett ytterligare skäl mot samhällstjänst anför kommittén svårigheterna att finna lämpliga arbetsuppgifter. Kommittén har undersökt möjligheterna och kommit fram till att det knappast är möjligt att i vårt land bygga upp en samhällstjänst på offentlig eller offentligt stödd verksamhet utan stora ekonomiska insatser. I stället torde man i så fall få basera verkställigheten åtminstone i huvudsak på ideella och liknande organisationer. Detta kan leda till bristande stadga och kontinuitet och individuellt mycket skiftande utformning av verkställigheten.

Mot samhällstjänst kan enligt kommittén också anföras mera principiella invändningar. Det är sålunda tveksamt om arbete bör användas som en straffrättslig reaktion. Arbete uppfattas av de flesta som en förmån och utgör ett väsentligt inslag i samhällslivet. Självklart måste det då vara ett principiellt dilemma att använda arbete även i bestraffande syfte.

Kommittén anser att samhällstjänst inte bör införas i påföljdssystemet med mindre än att man därigenom tror sig kunna vinna positiva effekter, som inte kan uppnås inom det nuvarande systemets ram. I princip finns det enligt kommittén mot denna bakgrund tre tänkbara skäl för att införa samhällstjänst. Ett är att åstadkomma en kraftigare eller åtminstone mera speciell reaktion på viss brottslighet eller för vissa brottslingar, där nuvarande straffformer inte bedöms som tillräckliga eller lämpliga. Ett annat skäl är att få till stånd en förbättrad rehabilitering av lagöverträdare med minskad återfallsfrekvens som följd. Ett tredje skäl är att erbjuda domsto-

larna ett ytterligare alternativ att använda i stället för fängelse för att därigenom minska antalet frihetsberövanden.

Kommittén ställer sig tveksam till att införa samhällstjänst på bekostnad av bötesstraffets användningsområde. Kommittén anser att det inte heller finns någon grund för att anta att samhällstjänst skulle leda till påtagligt förbättrad rehabilitering. Det enda tänkbara skälet för att införa samhällstjänst skulle enligt kommittén vara att påföljden i vissa fall skulle kunna ha fängelsestraffets allmänpreventiva verkan och därför kunna användas i stället för sådana straff. Svårigheterna skulle dock bli stora att bland det nuvarande fängelseklientelet välja ut de kategorier lagöverträdare som skulle kunna vara lämpade för samhällstjänst.

Kommittén har också tagit upp vissa frågor om hur påföljden skulle kunna tänkas bli utformad, om den införs, samt vilka förutsättningar som skulle gälla för tillämpningen av den och hur den skulle verkställas. Jag hänvisar i dessa delar till betänkandet.

Kommitténs slutsats är alltså att det är många nackdelar förenade med påföljden. I första hand gäller det svårigheterna att få påföljden att träda i stället för fängelsestraff. Samhällstjänsten skulle vidare leda till ett osäkert urval av lagöverträdare, eftersom det skulle vara svårt att generellt ange vilka som borde kunna komma i fråga för påföljden. De principiella invändningar som kan resas mot straffformen är också betydande, liksom svårigheterna att finna lämpliga arbetsuppgifter. På grund härav anser kommittén att samhällstjänst inte bör införas. De positiva inslag som ändå finns i samhällstjänsten bör i stället tas till vara inom ramen för sådan fritidsverksamhet utom anstalt som kan äga rum med stöd av 14 § KvaL.

Två ledamöter i kommittén har reserverat sig och förordar att försök med samhällstjänst genomförs på några ställen i landet.

Remissutfallet i korthet

Remissutfallet är i den här delen ganska splittrat. Ett trettiotal remissinstanser ansluter sig till kommitténs uppfattning, medan ett femtontal instanser ställer sig positiva till tanken på samhällstjänst som ett inslag i det straffrättsliga sanktionssystemet.

De remissinstanser som ställer sig bakom kommitténs ståndpunkt har i allmänhet anslutit sig till dess överväganden när det gäller nackdelar och svårigheter med den aktuella sanktionsformen.

Sålunda anser åtskilliga remissinstanser att samhällstjänst från allmänpreventiva utgångspunkter inte i någon större utsträckning skulle kunna utgöra en ersättning för fängelsestraff. Flera remissinstanser anser det också tveksamt om det klientel som med en sådan inriktning skulle komma i fråga för samhällstjänst har den arbetsförmåga som sanktionen i och för sig kräver. I det sammanhanget erinras bl. a. om att frihetsstraff här i landet tillgrips förhållandevis sent under den s. k. brottskarriären och att det därför är ett ganska "nedgången" klientel som befolkar fängelserna. Kommitténs uppfattning att det av principiella skäl inger betänkligheter att använda arbete som straffrättslig påföljd delas också av åtskilliga remissinstanser.

Tanken på att ta till vara de positiva inslag som kan finnas i samhällstjänsten genom att låta intagna i större utsträckning ta del i aktiviteter utanför anstalt har dock vunnit gehör på många håll. De remissinstanser som tar upp frågan synes i likhet med kommittén anse att detta bör kunna ske genom att man i den praktiska tillämpningen av KvaL vidgar ramarna för sådan vistelse utanför anstalt som avses i dess 14 §.

Många remissinstanser redovisar emellertid en från kommittén avvikande uppfattning. Några av dem anser att man bör vänta med att ta ställning i frågan till dess att det har skett en utvärdering av de försök med samhällstjänst som nu pågår i Danmark och Norge och som jag strax skall återkomma till.

Flertalet av de remissinstanser som ställer sig positiva till samhällstjänst anser att kommittén har överdrivit de svårigheter som en sådan påföljdsform skulle föra med sig. Man har också från många håll framhållit de positiva effekter som samhällstjänsten kan antas innebära och som kommittén har berört. Olika synpunkter har gjort sig gällande i frågan om samhällstjänst – i enlighet med kommitténs tankegångar – i så fall bör förenas med villkorligt fängelse eller om det är möjligt att inordna den under påföljden skyddstillsyn. Den senare lösningen förordas av några remissinstanser. Från något håll påpekas att samhällstjänst i så fall kan användas i kombination med skyddstillsyn i stället för fängelse.

Försöksverksamhet i andra nordiska länder

I Danmark påbörjades år 1982 ett försök med samhällstjänst som till en början var regionalt begränsat. Sedan år 1984 omfattar verksamheten hela landet. Föreskrift om samhällstjänst är i det danska systemet konstruerad som ett villkor vid villkorlig dom; domstolen kan när den meddelar en villkorlig dom föreskriva att den dömda skall fullgöra ett visst antal timmar samhällstjänst, mellan 40 och 200. Arbetsuppgifterna – som till stor del består av städning, uppröjning och liknande okvalificerat arbete – utförs hos såväl privata arbetsgivare som kyrkor och ideella föreningar.

Primärt strävar man i det danska systemet inte efter att uppnå rehabiliteringseffekter med samhällstjänst. Sanktionen skall innebära att den dömda berövas en del av sin fritid. Tanken är vidare att samhällstjänst bara skall användas i fall där påföljden annars skulle bli ovillkorligt fängelse. Jag har inhämtat att denna förutsättning i stort sett anses ha realiserats och att man inte synes ha haft några svårigheter när det gällt att skaffa fram lämpliga arbetsuppgifter. Under försöket har belastningen på frivårdens organ ökat i viss utsträckning. Det har emellertid gjorts vissa beräkningar som tyder på att man samtidigt har kunnat göra besparingar inom den slutna kriminalvården i storleksordningen 150 årsplatser.

Liknande försök pågår för närvarande i Norge.

Samhällstjänst som självständig påföljd

För egen del anser jag i likhet med kommittén att det är uppenbart att samhällstjänst har vissa förtjänster som det kan vara svårt att ta till vara

med andra kriminalpolitiska medel. Jag tänker bl. a. på de fördelar som kan ligga i fördjupade kontakter med andra människor utanför den tidigare umgängeskretsen. Samhällstjänst har som kommittén konstaterat också reparativa och pedagogiska inslag genom att den dömda får på sin lott att utan ersättning utföra ett samhällsnyttigt arbete. I likhet med kommittén anser jag emellertid att man bör avstå från att göra sig en alltför positiv bild av de rehabiliteringseffekter som samhällstjänsten skulle kunna medföra. Utländska undersökningar på området ger inte stöd för att påföljden skulle vara förenad med några betydande effekter av det slaget.

Klart är också att det är förenat med problem att införa samhällstjänst som straffrättslig sanktion. Kommittén har pekat på dessa svårigheter. Själv anser jag mig sålunda inte kunna bortse från de principiella betänkligheter som gör sig gällande mot att använda arbete som straff. Till bilden hör samtidigt att samhällstjänst generellt sett är en så påtagligt mycket mindre ingripande påföljd än fängelse att jag för egen del tror att det kan vara svårt att få den accepterad som alternativ i sådana fall där det i dag döms till fängelse. Sannolikt skulle samhällstjänst i praktiken snarare komma att ådömas i sådana fall då påföljden enligt nuvarande ordning normalt blir skyddstillsyn, böter eller överlämnande till vård inom socialtjänsten. Detta behöver självfallet inte i sig vara något avgörande argument mot tanken på att i någon form införa samhällstjänst i systemet, men det innebär att överväganden i ämnet knappast har samband med strävandena att finna nya alternativ till fängelsestraff.

Av stor betydelse är slutligen de svårigheter som otvivelaktigt föreligger när det gäller att finna lämpliga arbeten för de dömda, om samhällstjänst skulle införas som en mera allmän brottspåföljd. Detta gäller vare sig samhällstjänst skulle införas som en särskild påföljd eller som en föreskrift i kombination med skyddstillsyn.

Min slutsats blir att jag på det underlag som nu finns inte anser mig böra förorda att samhällstjänst införs som en generellt inriktad påföljd med syfte att ersätta fängelse. Som jag ser det är emellertid den försöksverksamhet som nu pågår på andra håll i Norden mycket intressant. I linje med vad Nordiska Straffrättskommittén har framhållit i sitt betänkande (NU A 1980:13) Alternativer til frihedsstraf (s. 35) anser jag att det inte är alldeles nödvändigt att eftersträva omedelbar nordisk enhetlighet när det gäller verksamhet av försökskaraktär på detta område. Det ligger i sakens natur att man i viss utsträckning måste pröva sig fram för att finna bärkraftiga nya alternativ till frihetsstraff, och det kan då vara en fördel att vi inom Norden kan dra nytta av varandras erfarenheter. Det finns bl. a. mot den bakgrunden inte skäl att slutgiltigt avskrika frågan om samhällstjänst för svenskt vidkommande. Skulle de erfarenheter som nu görs i Danmark och Norge och som fortlöpande utvärderas motivera det, kan det finnas anledning att återkomma till frågan.

Som kommittén har framhållit finns det dessutom tveklöst många positiva inslag i idén om samhällstjänst som det är värdefullt att ta till vara inom ramen för redan gällande bestämmelser. Såvitt gäller fängelsedömda synes detta kunna ske i första hand med stöd av reglerna om frigång (11 § Kval; jfr SFS 1986:588 och regeringens förordningsmotiv 1986:6) och om fritidsverksamhet utom anstalten (14 § KvaL).

Även om dessa regler inte ger stöd för en verksamhet som motsvarar idén med samhällstjänst i dess mest renodlade form, synes åtskilliga av de positiva effekterna kunna uppnås på dessa vägar. Så t. ex. bedrivs en som samhällstjänst betecknad verksamhet vid kriminalvårdsanstalten Haparanda under medverkan av Svenska Röda korset med stöd av reglerna om fritidsverksamhet utanför anstalten. Verksamhet som på detta sätt innebär att de intagna engageras i samhällsnyttigt arbete i ideella och liknande organisationers regi bör naturligtvis på allt sätt uppmuntras och stödjas, och man har därför all anledning att se positivt på nya initiativ i denna riktning.

Föreskrift att avhjälpa skador m. m.

Jag vill emellertid i detta sammanhang ta upp en annan fråga som har berörts i den del remissyttranden och som otvivelaktigt har ett samband med spörsmålet om samhällstjänst. Det gäller tanken på att skapa en möjlighet för domstolen att ålägga den tilltalade att utföra ett arbete som är direkt relaterat till brottet och som i princip skulle syfta till att avhjälpa den skada som har vållats genom detta. Till de remissinstanser som uttalar sig i denna riktning hör Sveriges domareförbund, Uppsala tingsrätt och Sveriges Psykologförbund.

Själv anser jag att en sådan ordning i många fall skulle ge uttryck för en riktig princip och kunna fylla en betydelsefull funktion. Det är en självklar princip inom rättsordningen att den som genom ett brott vållat en skada är skyldig att i möjlig mån hålla den drabbade skadeslös. Det viktigaste medlet för detta är bestämmelserna om skadeståndsskyldighet. I praktiken är det emellertid vanligt att förutsättningar saknas för att den som döms skall kunna fullgöra sådan skyldighet. Ofta blir inte heller bl. a. mot denna bakgrund skadestandsfrågan föremål för någon domstolsprövning. Det framstår därför enligt min mening som naturligt att man provar också andra vägar än skadestånd i syfte att främja att den som begått ett brott skall göra rätt för sig. Den bakomliggande tanken skiljer sig från den som ligger till grund för samhällstjänst som ju brukar förutsättas gå ut på att den dömda skall utföra ett samhällsnyttigt arbete i allmänhet utan direkt relation till själva brottet.

Den typ av brottslighet som kommer i blickpunkten för en sådan ordning som de nämnda remissinstanserna är inne på skulle väl snarast vara skadegörelse och vandalism av olika slag, men också vid annan kriminalitet skulle uppenbarligen ibland ett åläggande för den dömda av aktuellt slag kunna vara en adekvat reaktion, i synnerhet när fråga är om yngre lagöverträdare. Att den som har orsakat skada genom ett brott på ett påtagligt sätt får lära känna brottets verkningar kan i sig ha positiva effekter. Dessutom är det, som jag redan har framhållit, angeläget att målsägandens intressen i all möjlig mån tas tillvara inom straffrättskipningen. Till detta kommer att en ordning av nu skisserat slag säkerligen har en betydande förankring i det allmänna rättsmedvetandet. Den ger inte heller upphov till samma principiella och praktiska betänkligheter som samhällstjänst i den utformning som förut har diskuterats.

Klart är dock att en sådan ordning är förenad med vissa problem som medför att den knappast kan bli något mer allmänt förekommande inslag i påföljdssystemet. Som redan antytts gäller till en början att den skulle framstå som adekvat bara vid en viss typ av brottslighet, i synnerhet förhållandevis lindrig brottslighet som lett till egendomsskador. En mycket viktig begränsning ligger också i att den självfallet inte bör vara möjlig att tillämpa annat än i sådana fall då målsäganden samtycker till det. I många av de fall då en påföljd av berört slag i och för sig skulle kunna vara lämplig från individualpreventiv synpunkt kan förutsättas att ett sådant samtycke ej skulle lämnas. Den som har blivit utsatt för brottet vill kanske över huvud taget inte ha några fortsatta kontakter med den dömda eller föredrar att lita till skadeståndsmöjligheten, och en sådan inställning måste naturligtvis respekteras. Det kan dock förutses att t. ex. statliga och kommunala myndigheter som blivit utsatta för brott ofta skulle vara beredda att medverka liksom säkerligen också åtskilliga enskilda personer. Detsamma gäller i viss utsträckning socialt intresserade enskilda personer, även om självfallet försiktighet i tillämpningen här är påkallad.

Ytterligare en begränsning av tillämpningsområdet för en ordning av detta slag har emellertid samband med den tid som normalt hinner förflyta från det att ett brott begås och till dess domstolen avgör målet. Vid sådan brottslighet som enligt det förut anförda närmast kommer i åtanke – skadegörelse och andra former av vandalism – torde det mycket ofta i praktiken förhålla sig så att skadan redan är avhjälpd när domen i målet skall meddelas. Detta gäller även om man, vilket enligt min mening är mycket angeläget, söker minska handläggningstiden i dessa fall. Till detta kommer att påföljdsformen uppenbarligen är särskilt lämpad för yngre lagöverträdare, vilka i praktiken ofta erhåller åtalsunderlåtelse.

Från de synpunkter som har angetts sist skulle det mest effektiva sättet att genomföra den nu diskuterade ordningen vara att ett åläggande för den dömda att hjälpa till med att ställa till rätta på ett eller annat sätt kopplas samman med reglerna om åtalsunderlåtelse, helst i förening med en befogenhet för polisen att omedelbart efter gärningen eller dess upptäckt initiera arbete av sådant slag. Som framgår av regeringens skrivelse 1986/87:21 om åtgärder mot vålds- och egendomsbrott utreds också dessa frågor för närvarande inom justitiedepartementet, och det är min avsikt att ett förslag i ämnet inom kort skall kunna remitteras i form av en departementspromemoria.

Även om alltså tillämpningsområdet för en ordning enligt vilken föreskrifter av aktuellt slag meddelas av domstol i samband med målets avgörande kan förutses bli begränsat, kvarstår otvivelaktigt en del fall i vilka sådana föreskrifter i domen skulle framstå som både naturliga och lämpliga. Såväl principiella som praktiska skäl talar enligt min mening för att en möjlighet för domstolarna bör öppnas att i dessa fall meddela föreskrifter av aktuellt slag. Den lämpligaste formen för detta är som jag ser det att man ger ett stöd i lag för att sådana föreskrifter skall kunna meddelas i första hand i samband med domar på skyddstillsyn. Som jag ser det bör emellertid även villkorlig dom kunna kombineras med en sådan föreskrift; redan i dag kan ju en föreskrift om tid och sätt för fullgörande av skadeståndsskyldighet meddelas i samband med villkorlig dom.

En bestämmelse i ämnet synes lämpligen kunna få det innehållet att, om skada har vållats genom ett brott och det med hänsyn till omständigheterna bedöms vara ägnat att främja den dömdes anpassning i samhället, domstolen kan föreskriva att denne på tid och sätt som anges i domen skall biträda den skadelidande med visst arbete som syftar till att avhjälpa skadan. Bl. a. med hänsyn till att det självfallet mycket ofta förhåller sig så att den tilltalade saknar kompetens att utföra ett arbete som specifikt tar sikte på att avhjälpa just de skador som har vållats genom brottet och att dessa vid domstillfället redan kan vara avhjälpta måste föreskriften också kunna inriktas på annat arbete för målsägandens räkning som i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Med hänsyn till vad som nyss har sagts om vikten av att målsägandens synpunkter beaktas bör det uttryckligen föreskrivas att en föreskrift får meddelas endast under förutsättning av målsägandens samtycke. Jag återkommer i specialmotiveringen till vissa tillämpningsfrågor.

Avslutningsvis vill jag framhålla att den nya möjlighet att meddela föreskrifter som jag nu har föreslagit inte för sin tillämpning bör förutsätta att påföljden annars skulle ha bestämts till fängelse. Tillämpningsområdet skulle då bli alltför begränsat. Den föreslagna ordningen bör i stället ses som ett medel att för vissa speciella fall effektivisera de nuvarande formerna för kriminalvård i frihet.

2.4 Kontraktsvård

2.4.1 Ulleråkersförsöket

Innan jag går in närmare på frågan om kontraktsvård vill jag kort beröra den försöksverksamhet med sådan vård som genomfördes åren 1979–1982 och som brukar benämnas Ulleråkersförsöket.

Verksamheten baserades på en tidsbegränsad lag (1979:661), som gav domstol möjlighet att i mål om ansvar för brott, på vilket kunde följa fängelse, under vissa förutsättningar förklara målet vilande, medan den tilltalade undergick narkomanvård enligt en särskild behandlingsplan. En av förutsättningarna för vilandeförklaring var att den tilltalade vanemässigt missbrukade narkotika. Vidare krävdes att den tilltalade vid huvudförhandlingen erkänt gärningen eller att denna eljest blivit övertygande bevisad. En förutsättning var också att resultatet av vården skulle kunna antas få betydelse för påföljdsvalet. Proceduren förutsatte samtycke från den tilltalades sida.

Vilandeförklaring var huvudsakligen avsedd att tillämpas i sådana situationer då brottet, med beaktande av vad som var känt om den tilltalades tidigare vandel, normalt skulle ha lett till fängelse men starka individualpreventiva skäl – såsom att han genom behandlingen lyckats frigöra sig från narkotikamissbruket – kunde förväntas leda till en annan bedömning vid målets slutliga avgörande. Om den tilltalade klarade vården och inga nytillkomna omständigheter talade i annan riktning, borde man ha anledning räkna med att icke frihetsberövande påföljd skulle kunna ådömas när målet senare skulle tas upp efter vilandeförklaringen. Om brottet var av

sådan art att det redan från början stod klart att frihetsstraff under alla förhållanden måste väljas av allmänpreventiva skäl — exempelvis vid särskilt allvarlig narkotikabrottslighet — skulle alltså vilandeförklaring inte tillämpas.

Behandlingen inleddes med en vistelse i slutna former på narkomanvårdskliniken vid Ulleråkers sjukhus under sex till åtta veckor. Härvid gjordes en medicinsk hälsokontroll av missbrukaren. Dessutom gjordes ansträngningar att få honom med i olika sociala sammanhang. Klinikvårdsdelen ägnades emellertid framför allt åt social planering. Det gällde anskaffande av bostad och arbete och en problemanalys, som skulle ligga till grund för det behandlingsprogram som skulle gälla under vårdtiden.

Efter sjukhusvistelsen fördes missbrukaren över till öppen vård. Sysselsättningsfrågan skulle då vara löst och han skulle bo i sitt hem men vara skyldig att två gånger varje vecka infinna sig vid Ulleråkers, Danderyds eller Huddinge sjukhus för social och psykologisk rådgivning samt kontroll av att han var drogfri. Denna kontroll skedde genom kemiska test av urinprov.

Innan vården tog sin början skulle den tilltalade underteckna ett s. k. vårdkontrakt. Kontraktet hade inte någon juridisk betydelse utan fyllde främst en psykologisk funktion. Misskötsamhet från missbrukarens sida innebar emellertid att kontraktet ansågs "brutet". Det vilandeförklarade brottmålet skulle då snarast åter tas upp. Ett annat skäl att åter ta upp målet kunde vara att den tilltalade åtalades för ett nytt brott.

Om inte målet hade återupptagits i förtid av något sådant skäl, skulle det tas upp och påföljd ådömas så snart som möjligt sedan ett år hade förflutit från beslutet om vilandeförklaring.

Vissa preliminära statistiska och andra uppgifter från försöksverksamheten redovisas i frivårdskommitténs betänkande (SOU 1984:32 s. 131–132). Under insyn av delegationen (Ju 1979:06) för kontraktsvård pågår en slutlig utvärdering av försöket. Avsikten är att man därvid skall ha följt upp hur det har gått för patienterna under ett år efter kontraktstidens utgång. Vidare är avsikten att redovisa en jämförelse med en motsvarande kontrollgrupp av fängelsedömda missbrukare. Vissa resultat och slutsatser har emellertid redan publicerats och jag har dessutom från försöksledning- en inhämtat dess preliminära syn på verksamheten.

En viktig erfarenhet anses vara att verksamheten gav möjlighet att lokalisera ett tidigare försummat missbruksklientel som annars inte skulle ha kommit i kontakt med den egentliga missbrukarvården. Det gäller de missbrukare som hamnat inom kriminalvården i stället för inom missbrukarvården. Man anser sig nämligen ha funnit att den sistnämnda kategorien av narkotikamissbrukare får avsevärt mera vård för sitt missbruk än den andra.

De slutliga klientuppföljningar som gjorts tyder enligt försöksledningen också på att även många av dem som brutit kontraktet har minskat sitt missbruk. Kontraktsbrottet framstår för vissa som ett enstaka återfall. Många av dem har också hållit en fortsatt vårdkontakt med sjukhuset även efter kontraktsbrottet.

Försöksledningen anser sig vidare ha stöd för att kontraktsvårdstiden

borde ha varit två år i stället för ett år och att det inte var lämpligt att påföljdsvalet hölls öppet under hela kontraktstiden.

I övrigt anser sig försöksledningen ha visat att det går att genomföra en verksamhet av den art som avsågs med försöket, om än inte var som helst och inte heller med vilken personal som helst. Det står enligt ledningen också klart att ett visst urval måste ske inte bara från domstolarnas utan också från vårdhuvudmannens sida av de tilltalade som bedöms lämpade för vårdåtgärder.

2.4.2 Allmänna synpunkter på kontraktsvård

Kommitténs överväganden

Kommittén har för sin del stannat för att föreslå att kontraktsvård införs som en ny frivårdspåföljd. Med kontraktsvård avser kommittén en straffrättslig reaktion som innebär att en lagöverträdare frivilligt kan underkasta sig vård enligt en särskild vårdplan i stället för att dömas till en vanlig straffrättslig påföljd. Tanken bakom en sådan straffrättslig reaktion är att missbruk av beroendeframkallande medel för vissa lagöverträdare utgör orsaken till kriminaliteten och är det som i första hand behöver bearbetas. Intresset av att lagöverträdaren avhåller sig från missbruk och därmed från återfall i brott kan då vara starkare än intresset av att det begångna brottet leder till traditionell påföljd. Vid kontraktsvård kan samhället alltså sägas vara berett att välja en annan reaktion på brottet än den gängse mot det att lagöverträdaren underkastar sig vård för detta missbruk.

Kommittén anger som bakgrund till förslaget att andelen missbrukare bland de fängelseintagna enligt vissa beräkningar uppgår till ungefär 60 % och att det därför bör finnas goda möjligheter att minska anstaltspopulationens storlek genom en alternativ påföljd som är särskilt inriktad på missbruksklientelet.

Fördelen med kontraktsvård som brottspåföljd är enligt kommittén att den är anpassad till missbruksklientelet och dess problem. Om man kan få kontraktsvården att träda i stället för ett fängelsestraff, står flera fördelar att vinna. I bästa fall kan den vård som den dömda underkastar sig bli så framgångsrik att han blir fri från sitt missbruk. Kontraktsvård är enligt kommittén, som senare kommer att redovisas, avsedd endast för sådana missbrukare som för tillfället är intresserade av vård för sitt missbruk. Syftet är att man skall kunna utnyttja sådana tillfällen i en missbrukskarriär och genom kontraktsvård öppna en möjlighet att snabbt få in missbrukaren i lämpliga behandlingsformer. Tanken är att vård så gott som alltid är bättre för lagöverträdaren än fängelsestraff. Ett fängelsestraff antas i regel förlänga en missbrukskarriär och inverkar också på andra sätt menligt på den dömda.

Kontraktsvårdens fördelar antas alltså ligga på behandlingssidan. Frågan vilken grund man kan ha för ett sådant antagande beror naturligtvis i någon mån på hur vården utformas. Enligt kommittén har en omfattande s.k. behandlingsforskning inte kunnat visa att någon åtgärd som vidtas mot lagöverträdare inom ramen för ett påföljdssystem ger bättre effekter

än andra åtgärder. Detta gäller inte bara i fråga om frekvensen återfall utan också i fråga om andra mått på rehabilitering, exempelvis att ett missbruk upphör. Erfarenheter från USA vad gäller motsvarande påföljdsformer är inte heller särskilt uppmuntrande.

Om kontraktsvård skall införas, föreslår kommittén för sin del att den skall knytas till redan existerande vårdformer som har visat sig framgångsrika. Det kan exempelvis vara vård i s. k. hem för vård eller boende eller familjevård. Det är enligt kommittén inte uteslutet att man genom att knyta kontraktsvården till sådana vårdformer kan nå värdefulla resultat. Att det blir så är dock inte säkert, eftersom dessa institutioner i dag i stor utsträckning väljer ut sina klienter ur ett annat klientel än det som skulle komma i fråga, om kontraktsvården görs till en brottspåföljd som skall ersätta fängelsestraff.

Utöver den tveksamhet som gäller i fråga om tänkbara vårdresultat påpekar kommittén att kontraktsvård även har vissa nackdelar som straffrättslig åtgärd. Ett påföljdssystem bör vara enkelt och överskådligt. Kontraktsvård skulle inte tillgodose detta önskemål. Genom att påföljden skulle få en växlande utformning, beroende på lagöverträdarens vårdbehov och tillgången på behandlingsresurser, skulle den vara svår att infoga i ett enkelt påföljdssystem. En annan följd av detta är att det skulle uppstå svårigheter att gradera de i straffsystemet ingående påföljdernas inbördes stränghet. Kravet på proportionalitet mellan brott och straff tillgodoses inte heller av en påföljd med så behandlingsinriktad utformning.

Att kontraktsvården ges en så individuell utformning skulle också leda till att de allmänpreventiva kraven blir dåligt tillgodosedda. Kontraktsvård bör därför enligt kommittén om möjligt kombineras med någon annan påföljd eller lagtekniskt utformas på ett sätt som förstärker de allmänpreventiva effekterna.

En annan svårighet med kontraktsvård som kommittén pekar på gäller de problem som är förknippade med att välja ut de missbrukare som kan förväntas vara lämpade för den vård som står till buds.

Kommittén finner trots dessa nackdelar att kontraktsvård, till skillnad från de flesta andra påföljder som har diskuterats som nya alternativ till fängelsestraff, torde ha möjligheter att träda i stället för fängelsestraff. Detta beror emellertid inte så mycket på att påföljden för domstolarna framstår som lika ingripande som eller effektivare än ett fängelsestraff utan snarare på att samhället i vissa fall kan ha anledning att jämka sitt krav på reaktion på brottet för att ge plats för en som väsentligare uppfattad behandling av missbruksproblemen.

Remissutfallet i korthet.

Kommitténs ställningstagande i denna del har vunnit bifall av en betydande majoritet bland remissinstanserna. Från många håll framhålls särskilt att en påföljd med den inriktning som förslaget innebär torde ge möjligheter till betydligt bättre rehabiliteringseffekter än vad som nu är fallet med fängelsestraff. Därvid erinras om att andelen fängelseintagna med missbruksproblem av ett eller annat slag är mycket stor och att en vårdinriktad

påföljd som kontraktsvården kan vara ägnad att minska användningen av fängelsestraff. Bland dessa remissinstanser finns emellertid också några som betonar att påföljden, för att tillgodose allmänpreventionens krav och därmed bli ett realistiskt alternativ till fängelse, måste ges en stram och konsekvent utformning och att detta kan komma i konflikt med de vårdintressen som gör sig gällande.

Bland de remissinstanser som intar en positiv hållning till grundtankarna i kommitténs förslag finns ett antal som samtidigt ger uttryck för en viss tveksamhet. Flera av dem anser att den föreslagna ordningen bör bli föremål för försöksverksamhet, innan beslut fattas om att den skall föras in som ett alternativ i påföljdssystemet.

Åtskilliga remissinstanser ställer sig emellertid avvisande till tanken på kontraktsvård enligt de föreslagna riktlinjerna. En invändning som därvid framförs tar sikte på att den form av tvångsvård som förslaget innebär inte har förutsättningar att ge goda resultat, beroende på att den dömda inte är motiverad till och frivilligt söker vård.

Från annat håll görs gällande att förslaget leder till att förutsebarheten i påföljdssystemet försämrats och att det inflytande över påföljdsvalet, som lagöverträdarna själva får, innebär ett osäkerhetsmoment. Vidare påpekas att den individuellt växlande utformning som kontraktsvården är avsedd att få kan innebära att rättvisekravet i påföljdsordningen blir åsidosatt. Den uppfattningen framförs också att det inte är godtagbart att verkställigheten av en brottspåföljd, sanktioner vid misskötsamhet och användning av tvångsmedel utan närmare reglering överlämnas till enskilda institutioner och hem som inte står under någon särskild tillsyn och kontroll från samhällets sida. Enligt flera remissinstanser kan syftet med den föreslagna reformen tillgodoses, om vården kommer till stånd inom ramen för verkställighet av fängelsestraff.

Min bedömning

Brottsbalken (BrB) anvisar olika vägar för en samordning mellan straffrättsliga avgöranden och insatser från samhällets social- och sjukvårdande organ. Till en början kan crinras om att den som har begått en brottslig gärning i överensstämmelse med bestämmelserna i 31 kap. BrB under vissa förutsättningar kan överlämnas till särskild vård i stället för att ådömas annan straffrättslig påföljd. Detta kan enligt 31 kap. 2 § BrB avse vård enligt lagen (1981:1243) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM). Den möjligheten, som förhållandevis sällan tillgrips i praxis, har dock mindre intresse för överväganden rörande frågan om kontraktsvård, eftersom det där är fråga om vård som äger rum oberoende av missbrukarens eget samtycke.

Av större intresse i detta sammanhang är den hjälp som alkohol- och narkotikamissbrukare kan erhålla inom ramen för påföljden skyddstillsyn. Vid behov kan denna påföljd även kombineras med särskilda föreskrifter om läkarvård, nykterhetsvård eller behandling i eller utom sjukhus eller annan dylik inrättning enligt 26 kap. 15 § och 28 kap. 6 § BrB. Den vård som då blir aktuell sker enligt den lagstiftning som gäller på de olika

vårdområdena. Åsidosätts föreskrifterna, gäller i princip att skyddstillsynen kan undanröjas och fängelse ådömas. Föreskrifter av här aktuellt slag kan meddelas också i samband med villkorlig frigivning från fängelse.

Den möjlighet att meddela sanktionerade föreskrifter om vård och behandling som alltså finns redan i dag kan, om man så vill, ses som en form av kontraktsvård. Den kan naturligtvis i viss mån också betraktas som ett undantag från den princip om frivillighet som har kommit till uttryck i socialtjänstlagen (1980:620, SoL) och hälso- och sjukvårdslagen (1982:763). Samtidigt står det klart att en förutsättning för att en föreskrift om vård skall få något praktiskt innehåll i regel är att inte bara det organ som skall ge vården utan också den som skall ta emot den är införstådd med att vården skall komma till stånd. En vårdföreskrift vid skyddstillsyn föregås också regelmässigt av samråd med å ena sidan den läkare eller den institution som skall meddela den tilltänkta vården och å andra sidan den tilltalade själv. Detta innebär dock inte att det alltid är uteslutet att som ett led i kriminalvården meddela en föreskrift om vård, t ex narkomanvård, åt den som inte spontant ger sitt samtycke till att medverka till att vården kommer till stånd.

Föreskrifter av det slag som jag nu har berört används förhållandevis ofta. En undersökning som kriminalvårdsstyrelsen gjorde för några år sedan (se SOU 1981:90 s. 79–80) visade att av dem som undergick skyddstillsyn den 1 oktober 1980 hade drygt 17 % en föreskrift i någon form. Föreskrifter om vård och behandling dominerade. De utgjorde ungefär tre fjärdedelar av alla föreskrifter. En motsvarande undersökning beträffande villkorligt frigivna (se SOU 1981:92 s. 111) visade att andelen av de villkorligt frigivna som hade en särskild föreskrift en viss angiven dag var ungefär lika stor som bland de skyddstillsynsdömda. Här övervägde dock föreskrifter om sysselsättning klart.

Kriminalvårdsstyrelsen har även fört en statistik som visar motsvarande förhållanden per den 1 oktober åren 1981–1986. Jag vill här nämna att drygt 27 % av dem som undergick skyddstillsyn den 1 oktober 1986 (sammanlagt 8 395 personer) hade någon typ av behandlingsföreskrift. Bland de villkorligt frigivna (3 463 st) var andelen med sådana föreskrifter endast drygt två %. I sammanhanget vill jag även påpeka att 500–600 av de personer som undergick skyddstillsyn med behandlingsföreskrift var dömda för rattfylleri som huvudbrott och att sammanlagt 576 frivårdsklienter var placerade i någon form av missbruksvård (behandlingshem, familjevård eller liknande). Av dessa var 428 dömda till skyddstillsyn och 148 villkorligt frigivna.

Som kommittén har påpekat har en betydande del av dem som ådöms frihetsstraff klara missbruksproblem. Redan detta förhållande gör det befogat att överväga ytterligare insatser för att försöka komma till rätta med deras problem. Det är som jag ser det inte bara en fråga om att generellt sett försöka minska användningen av fängelsestraff. Hänsyn måste också tas till att de sociala organens möjligheter att bereda en mera verkningsfull missbrukarvård under tid då kriminalvård i anstalt pågår ibland kan vara tämligen begränsade, även om en betydelsefull utveckling sker när det gäller kontraktsvårdsliknande åtgärder under verkställighetstiden, huvud-

sakligen med stöd av 34 § KvaL. En annan omständighet som bör beaktas är att olika former av missbruk ofta utgör en brottsgenererande faktor. Om det i sådana fall är möjligt att på ett effektivare sätt bryta en missbrukskarriär, kan också risken för fortsatt brottslig verksamhet motverkas.

Olika arrangemang som svarar mot vad man brukar mena med kontraktsvård kan som framgått redan nu åstadkommas både inom ramen för kriminalvård i anstalt och med stöd av de regler som ger möjlighet att förena skyddstillsyn med särskilda föreskrifter om behandling. Jag har förståelse för att det med hänvisning till detta kan hävdas att någon särskild lagstiftning i ämnet inte är nödvändig.

En lagstiftning kan emellertid ge stöd åt en fortsatt utveckling av möjligheterna till missbrukarvård inom det straffrättsliga påföljdssystemets ram. I belysning av vad jag förut har anfört måste detta ses som i hög grad eftersträvarsvärt. Dessutom bör man givetvis ta till vara alla möjligheter till ytterligare samordning mellan de insatser som görs från samhällets sida genom å ena sidan kriminalvården och å den andra sjukvården och socialtjänsten. Detta är i sin tur ägnat att påskynda utvecklingsarbetet inom missbrukarvården, något som får bedömas som mycket väsentligt (jfr prop. 1985/86: 171). Jag ansluter mig därför till kommitténs uppfattning att särskild lagstiftning i frågan bör komma till stånd.

Jag ser för min del inget hinder mot att en lagstiftning i ämnet utformas så att den får permanent karaktär. Självfallet är jag emellertid medveten om att en verksamhet av här avsett slag behöver tid för att finna sina former och att tillämpningen under ett förhållandevis långt inledningsskede får en prägel av försöksverksamhet.

I tanken på kontraktsvård ligger att ett nytt system bör ha ett fastare och mera pregnant innehåll än vad som enligt praxis oftast är fallet vid tillämpningen av nuvarande vårdföreskrifter vid skyddstillsyn. Samtidigt bör det bygga på ett frivilligt åtagande från den berörde att undergå den vård som blir aktuell. Det förslag om kontraktsvård som kommittén har lagt fram uppfyller enligt min mening i huvudsak de krav som bör ställas på en ny påföljdsvariant av det här slaget.

Kommittéförslaget har en särskild inriktning på de lagöverträdare som har uttalade alkohol- eller narkotikaproblem och som antingen har nått så långt i sin brottskarriär eller har gjort sig skyldiga till sådan brottslighet att de enligt gängse bedömningar skall dömas till fängelse. Jag ansluter mig till uppfattningen att påföljden huvudsakligen bör ta sikte på dessa kategorier. Som jag ser det bör emellertid åtgärder av här aktuellt slag någon gång kunna komma i fråga även beträffande andra lagöverträdare som är i behov av behandling. Jag återkommer till denna fråga.

Det är alltså min avsikt att i det följande föreslå de lagändringar som behövs för att ge stöd åt en utveckling i denna riktning. Den ordning som jag avser att föreslå överensstämmer i många avseenden med kommitténs förslag. Det finns emellertid också betydande skillnader. Bl. a. vill jag nämna att jag, av skäl som jag strax skall utveckla närmare, föreslår att kontraktsvård skall införas som ett inslag i de nuvarande formerna för kriminalvård och inte som en självständig påföljd. Denna lösning kräver en annorlunda lagteknisk utformning än den som kommittén har föreslagit.

Den torde emellertid också i stor utsträckning eliminera risken för att reformen skall leda till att påföljdssystemet blir alltför komplicerat.

Jag vill emellertid gärna tillägga att ett system med kontraktsvård ändå ingalunda blir helt okomplicerat. Tvärtom inrymmer konstruktionen en rad problemställningar av olika slag.

Ett sådant problem rör frågan om effektiviteten av en behandling som visserligen sker på grundval av ett frivilligt åtagande men som ändå ytterst kan sägas bygga på ett moment av tvång. Ett annat är svårigheterna att under stark tidspress, t. ex. medan någon är häktad, arbeta fram ett realistiskt vårdprogram som kan godtas av domstolen, den tilltalade och den som skall tillhandahålla vården. Om ett system med kontraktsvård skall kunna fungera krävs en fortlöpande utveckling även på behandlingssidan. En sådan utveckling understöds bl. a. av de åtgärder som sätts in inom narkomanvården som ett led i bekämpningen av AIDS. Av särskild betydelse i sammanhanget är de insatser som görs för att förbättra samarbetet mellan socialtjänst och kriminalvård samt de speciella samarbetsgrupper som tillskapas vid flera häkten. Man måste dock säkerligen både i fråga om behandlingsutvecklingen och i andra hänseenden räkna med betydande lokala och regionala skillnader, åtminstone under ett inledningsskede.

Härtill kommer det mer allmänna problemet med att söka skapa garantier för att kontraktsvård skall fungera som ett alternativ till frihetsstraff och inte endast komma till användning i sådana fall där i dag andra mindre ingripande påföljder tillämpas, t. ex. skyddstillsyn i vanlig form.

Dessa problem har på olika sätt också berörts under remissbehandlingen, och det finns alla skäl att ta dem på allvar. Det torde vara klokt att över huvud taget försöka hålla förväntningarna på kontraktsvård på en realistisk nivå och inte räkna med alltför påtagliga resultat under ett första skede. Vad jag nu har sagt talar också för att systemet bör göras tillräckligt flexibelt för att tillåta att formerna för dess tillämpning kan anpassas till lokala förhållanden och fortlöpande utvecklas i takt med att man får erfarenheter av den nya möjlighet som erbjuds.

2.4.3 Tillämpningsområdet

Mitt förslag: Kontraktsvård skall kunna användas som en ersättning för fängelsestraff huvudsakligen i sådana fall då brottsligheten har sin grund i alkohol- eller narkotikamissbruk. Det skall dock vara möjligt att tillämpa samma ordning när något annat förhållande som påkallar vård eller behandling i väsentlig mån kan antas ha bidragit till brottsligheten. En förutsättning skall vara att gärningsmannen är beredd att undergå behandling enligt en särskild och av domstolen fastställd behandlingsplan.

Kommitténs förslag: Det överensstämmer i allt väsentligt med mitt förslag. Kommittén har dock föreslagit att tillämpningsområdet avgränsas så

att kontraktsvård skall kunna ersätta fängelsestraff till och med två år och bara kunna tillämpas vid alkohol- och narkotikamissbruk.

Remissyttrandena: De remissinstanser som har ställt sig bakom tanken på kontraktsvård har i de flesta fallen godtagit den avgränsning som ligger i att påföljden skall användas i stället för fängelse på högst två år. Röster har emellertid höjts för att gränsen skall sättas både högre och lägre. Några remissinstanser har föreslagit att kontraktsvård inte skall reserveras för missbruksklientelet utan även kunna ådömas i andra fall när det finns ett vårdbehov.

Skälen för mitt förslag: Kontraktsvård är enligt kommitténs förslag en påföljd som skall vara avsedd uteslutande för missbrukare av alkohol eller narkotika. Psykisk sjukdom eller andra psykiska störningar bör däremot enligt förslaget inte kunna leda till kontraktsvård. Missbrukaren måste också vara i behov av vård. Det innebär att det skall vara fråga om ett fortgående och vanemässigt missbruk. Vårdbehovet kan vara socialt, medicinskt eller psykiskt. Det bör dock inte vara av tillfällig art. Det finns enligt kommittén ingen anledning att använda kontraktsvård för det klientel vars missbruk bedöms som lätt övergående.

Kommittén ställer också frågan om vissa typer av brott skall vara uteslagna från kontraktsvård. Skall exempelvis typiska våldsbrottslingar kunna komma i fråga? En annan fråga är om det måste finnas ett orsaks-samband mellan missbruket och brottet eller om exempelvis en narkotikamissbrukare skall kunna få kontraktsvård för skattebrott eller en alkoholmissbrukare för narkotikaförsäljning.

Själv anser jag som redan angetts, i linje med kommitténs förslag, att kontraktsvård huvudsakligen bör kunna få aktualitet när det är fråga om brott som har samband med alkohol- eller narkotikaproblem. Både principiella och praktiska skäl talar dock enligt min mening mot tanken att utesluta kontraktsvårdsarrangemang för andra fall där förhållandena påkallar vård eller annan behandling. Detta gäller särskilt mot bakgrund av att sådana arrangemang kan åstadkommas med stöd av den redan i dag föreliggande möjligheten att förena skyddstillsyn med föreskrifter och att någon begränsning av nu aktuellt slag inte gäller med avseende på den påföljds kombinationen.

Jag kan alltså inte se något hinder mot att en utvidgad form av kontraktsvård, om förhållandena i det enskilda fallet gör det lämpligt, tillämpas i fall av exempelvis kleptomani eller exhibitionism och vissa former av incest; i sistnämnda fall måste dock naturligtvis krävas att brottet är av förhållandevis lindrig art. Detsamma gäller för vissa andra fall då brottet står i samband med ett psykiskt insufficienstillstånd av ett eller annat slag men detta inte är så allvarligt att sluten psykiatrisk vård kommer i fråga.

Klart är emellertid som jag nyss angav att det i huvudsak blir lagöverträdare med alkohol- eller narkotikaproblem som står i blickpunkten för ett system med kontraktsvård. Vid bedömningen av om kontraktsvård är en ändamålsenlig påföljd i sådana fall måste man dock ta hänsyn till missbruksproblemens art. Att det vid exempelvis mycket avancerade former av alkoholism ibland skulle föreligga stora svårigheter att planera och genomföra kontraktsvård är sålunda troligt. Å andra sidan synes kon-

traktsvård inte heller vara en adekvat påföljd, om det står alldeles klart att de aktuella problemen är av tillfällig och övergående natur. I så fall synes i första hand mindre ingripande åtgärder böra prövas.

Som jag ser det bör kontraktsvård förutsätta att det finns en koppling mellan missbruket och den aktuella brottsligheten. Ett sådant samband torde för övrigt nästan alltid föreligga i de fall där missbruket är av den arten att frågan om kontraktsvård kommer upp. Åtminstone i typfallen torde det förhålla sig så att brottsligheten har sin förklaring i eller ingår som ett led i missbruket. Även när det gäller andra förhållanden som påkallar vård eller behandling än missbruk bör enligt min mening förutsättas ett samband mellan vårdbehovet och brottsligheten.

När det gäller brottets art har kommittén föreslagit att kontraktsvård inte skall få ådömas i fall då brottet skulle ha förskyllt mer än två års fängelse, om fängelse hade valts som påföljd. Åtskilliga remissinstanser har anslutit sig till vad kommittén har anfört, men några remissinstanser anser att den föreslagna tvåårsgränsen ger ett alltför stort utrymme för kontraktsvård. Bl. a. Malmö tingsrätt och kriminalvårdsnämnden förordar att gränsdragningen görs så att kontraktsvård får tillämpas, om straffet skulle ha understigit fängelse i två år – detta bl. a. för att kontraktsvård inte formellt skall bli tillämplig vid brott där straffminimum uppgår till fängelse i två år. RÅ föreslår för sin del att den övre gränsen sätts vid fängelse i ett år. De som döms till längre fängelsestraff än ett år har enligt RÅ i allmänhet gjort sig skyldiga till så allvarlig brottslighet att allmänpreventionen lägger hinder i vägen för att tillämpa kontraktsvård.

Själv vill jag peka på att kontraktsvården åtminstone i vissa fall torde kunna utformas så att den framstår som en ingripande reaktion. Jag skall senare gå in närmare på de frågor som hänger samman med de olika typer av vård som kan bli aktuella (avsnitt 2.4.5). Som jag då skall utveckla kommer vårdens utformning i det enskilda fallet att bestämmas med hänsyn till vårdbehovets art och omfattning. I vissa fall kommer det att röra sig om vård som inte är särskilt ingripande i den dömdes övriga personliga förhållanden – exempelvis poliklinisk alkoholvård. I andra fall kan det bli fråga om ganska långvariga vistelser på behandlingshem eller liknande institutioner med efterföljande vård i mer öppna former.

Bl. a. med hänsyn till att kontraktsvård sålunda i praktiken kan utformas på mycket varierande sätt finner jag det svårt att acceptera tanken på en fixerad straffvärdegräns i lagen, något som saknar motsvarighet i brottsbalkens nuvarande systematik. Generellt sett kan jag visserligen, i linje med kommittéförslaget, finna naturligt att kontraktsvård som regel inte tillämpas i fall där påföljden annars skulle ha blivit fängelse i två år eller mer, men jag vill inte utesluta att det i praktiken kan förekomma fall som motiverar undantag från en sådan princip.

Som jag nyss har berört är det min avsikt att föreslå att kontraktsvård lagtekniskt skall konstrueras som ett särskilt slags föreskrift vid påföljden skyddstillsyn. För skyddstillsyn gäller enligt 28 kap. 1 § tredje stycket BrB den regeln att påföljden inte får ådömas i fall då minimistraffet för brottet är ett år eller mer om det inte finns särskilda skäl. Någon annan avgränsning än denna behöver enligt min mening inte göras i nu aktuellt hänseende.

Det arbetsnamn som har brukat användas för den aktuella påföljdsvarianten – kontraktsvård – bygger på föreställningen att ett kontrakt ingås mellan lagöverträdaren på den ena sidan och samhället företrätt av huvudmannen för den vård som är aktuell på den andra. Lagöverträdaren förutsätts förbinda sig att undergå vård enligt en för honom uppgjord vårdplan och samhället att tillhandahålla vården. Vid kontraktsbrott av lagöverträdaren hotar samhället med det fängelsestraff, som han skulle ha dömts till om han inte ingått kontraktet.

Självfallet får analogin med kontraktsförhållanden inte uppfattas bokstavigt. Någon i civilrättslig mening bindande verkan kan naturligtvis inte tilläggas samtycket från den tilltalades sida att undergå vården. Det skulle inte heller vara förenligt med vanliga principer att föreskriva några automatiskt verkande konsekvenser av ett kontraktsbrott. Vad som emellertid måste tas till vara är principen att vården skall förutsätta den tilltalades samtycke. Denne väljer så att säga själv bort det fängelsestraff som annars skulle ha ådömts genom att åta sig att undergå vården. Jag återkommer i det följande till detta.

2.4.4 Konstruktionen

Mitt förslag: Kontraktsvård ådöms genom en ny typ av kvalificerad föreskrift vid skyddstillsyn. Genom föreskriften skall den dömde åläggas att genomgå behandling enligt en i förväg godkänd behandlingsplan. Om den planerade behandlingen i avgörande grad har bidragit till att domstolen bestämt påföljden till skyddstillsyn, skall i domslutet anges hur långt fängelsestraff som skulle ha ådömts om fängelse i stället hade valts som påföljd. I dessa fall skall domstolen också kunna föreskriva att den som svarar för behandlingen skall underrätta åklagaren och skyddskonsulenten, om den dömde inte fullföljer programmet enligt sitt åtagande. Tanken är att åklagaren i sådant fall skall kunna föra talan vid domstol med yrkande om att skyddstillsynen skall undanröjas och fängelse ådömas för brotten. Underrättelse till åklagaren skall dock inte lämnas, om kontraktsbrottet är av ringa betydelse.

Kommitténs förslag: Det överensstämmer i huvudsak med mitt förslag såvitt avser den grundläggande konstruktionen av påföljden. Kommittén har dock föreslagit att en ny påföljd, villkorligt fängelse, införs och att kontraktsvården kopplas till denna.

Remissyttrandena: Förslaget att knyta kontraktsvården till villkorligt fängelse har vunnit allmän anslutning vid remissbehandlingen. Även i övrigt har kommitténs förslag i denna del i huvudsak godtagits av remissinstanserna.

Skälen för mitt förslag: I fråga om den lagtekniska konstruktionen har kommittén föreslagit att kontraktsvården kopplas till den redan i det inledningsvis nämnda delbetänkandet föreslagna påföljden villkorligt fängelse

som därvid uteslutande skall användas för kontraktsvård. Villkorligt fängelse skiljer sig enligt kommittéförslaget till sin konstruktion från villkorlig dom genom att den förutsätter att en bestämd strafftid utmäts i domen. De nuvarande påföljderna skyddstillsyn och villkorlig dom skall enligt kommittéförslaget finnas kvar.

Kommittén anser att den föreslagna lösningen har en rad fördelar. En är att möjligheterna att kontraktsvården skulle fungera som ett alternativ till enbart fängelse blir större. Att brottsligheten förskyller fängelse skulle nämligen då vara en förutsättning för att påföljdsformen skulle kunna komma i fråga. En annan fördel skulle vara att påföljdens allmänpreventiva effekter skulle stärkas till följd av det konkreta straffhot som vilar över lagöverträdaren. Tack vare det utmätta fängelsestraffet skulle också proportionaliteten mellan brottet och straffet markeras.

En ytterligare fördel med denna lösning ligger enligt kommittén i att det villkorligt medgivna anståndet skulle kunna förverkas i sin helhet vid ett kontraktsbrott. Någon avräkning av vad som har verkställts i form av undergången kontraktsvård skulle inte behöva ske. Vidare skulle en dom på villkorligt fängelse kunna innebära en större press på missbrukaren att genomföra vården genom att han hela tiden vet vad han riskerar vid ett misslyckande. Slutligen framhåller kommittén att de individuella olikheterna i verkställigheten och de orättvisor i samband med påföljdsvalet som är oundvikliga på grund av påföljens behandlingsinriktning skulle motverkas. Kontraktsvård i form av villkorligt fängelse innebär nämligen att alla kontraktsvårdsklienter åtminstone har det gemensamt att ett konkretiserat hot om fängelsestraff vilar över dem, oavsett hur själva vården gestaltar sig i det enskilda fallet.

Kommittén har också prövat om kontraktsvård skulle kunna förekomma inom ramen för föreskrift vid dom på skyddstillsyn. Kommittén ställer sig emellertid tveksam till en sådan lagteknisk lösning. Den väsentligaste invändningen mot ett sådant system är enligt kommittén att det är osäkert om kontraktsvården då skulle fungera som ett alternativ till fängelsestraff. Risk finns för att kontraktsvården i stället skulle användas för att skärpa en skyddstillsyn som även eljest skulle ha ådömts lagöverträdaren.

Ett annat skäl mot denna lösning är enligt kommittén att kontraktsvården på ett enkelt sätt bör kunna omvandlas till ovillkorligt fängelse vid kontraktsbrott. Vid skyddstillsyn är det en förhållandevis omständlig process att undanröja påföljden enbart på grund av villkorsbrott och utan ny kriminalitet.

Som ett tredje skäl mot att utforma kontraktsvård som en föreskrift vid skyddstillsyn framhåller kommittén att domstolen, när den skall mäta ut ett nytt straff efter att skyddstillsynen har undanröjts, skall ta skälig hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av domen på skyddstillsyn (28 kap. 9 § BrB). Om man önskar att ett kontraktsbrott skall leda till att hela det alternativa straffet skall avtjänas, är denna utformning därför inte lämplig. Tanken med kontraktsvård i kommitténs utformning är nämligen att den dömde inte till någon del skall räknas till godo vårdtiden, om den inte fullföljs helt och hållet.

Förslaget att knyta kontraktsvården till villkorligt fängelse har godtagits

av de remissinstanser som berör frågan. I flera remissyttranden förordas också att villkorligt fängelse skall införas som självständig påföljd utan koppling till kontraktsvård.

Själv vill jag erinra om att villkorlig dom med samma principiella konstruktion – villkorligt anstånd med verkställighet av fängelsestraff – fanns i det svenska påföljdssystemet innan brottsbalken infördes, då skyddstillsyn och villkorlig dom i nuvarande utformning trädde i dess ställe. Frågan om att återinföra en likartad ordning i form av villkorligt fängelse aktualiserades redan i samband med behandlingen av kommitténs tidigare delbetänkande.

I det lagstiftningsärende som föranleddes av delbetänkandet diskuterade min företrädare de för- och nackdelar som kunde vara förenade med att införa villkorligt fängelse som ett nytt inslag i frivårdssystemet (prop. 1982/83:85 s. 57–62). Därvid anförde han bl. a. följande:

En viss risk finns otvivelaktigt att ett frivårdssystem med den – – – utformningen kan bli svårt att hantera i den praktiska tillämpningen och att en ojämn och varierande praxis när det gäller påföljdsval skulle uppstå. Problem skulle också kunna uppkomma på verkställighetsstadiet, där man skulle få skilda kategorier av övervakningsklientel. En vid remissbehandlingen föreslagen utväg är – – – att påföljden skyddstillsyn avskaffas och ersätts med villkorligt fängelse med övervakning i den av kommittén föreslagna utformningen. En del instanser menar på motsvarande sätt att den nuvarande villkorliga domen skulle kunna ersättas av villkorligt fängelse utan övervakning. Bortsett från de argument som kommittén – åberopar mot denna lösning kan man emellertid ställa frågan om fördelarna med en sådan ordning skulle vara så påtagliga i förhållande till nuvarande system att de ingripande ändringar i regleringen som skulle behövas är tillräckligt motiverade. En varken av kommittén eller vid remissbehandlingen diskuterad lösning för att ta tillvara de eventuella pedagogiska effekterna av ett uttalat straffhot i en frivårdspåföljd skulle kunna vara att i stället för att införa villkorligt fängelse ge domstolen möjlighet att vid ådömandet av villkorlig dom eller skyddstillsyn lämna uppgift i domen om hur långt fängelsestraff som i det särskilda fallet skulle ha ådömts, om fängelse hade valts i stället. För denna och en del andra tänkbara lösningar saknas emellertid tillräckligt underlag.

Ett ställningstagande i frågan sköts upp i avvaktan på att frivårds- och fängelsestraffkommittéerna skulle slutföra sitt arbete, vilket alltså nu i allt väsentligt har skett.

Även med beaktande av de sakliga fördelar som det skulle innebära att knyta kontraktsvård till ett villkorligt fängelsestraff, har jag svårt att bortse från de synpunkter som min företrädare redovisade i fråga om olägenheterna med att införa villkorligt fängelse som en självständig frivårdspåföljd. För mig är det av avgörande betydelse att man, om villkorligt fängelse skulle återinföras utan att villkorlig dom och skyddstillsyn avskaffas, uppenbarligen riskerar att få ett frivårdssystem som blir svårhanterligt. Risken för en ojämn och varierande praxis inom ramen för ett frivårdssystem med dessa olika påföljdsvarianter är uppenbar. Dessa olägenheter skulle visserligen bortfalla om de nuvarande påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn avskaffades, men tanken på en sådan lösning kan uppenbarligen inte vidareutvecklas i detta ärende.

Jag anser också att det kan starkt sättas i fråga om en reform av nu aktuellt slag motiverar ett så pass kraftigt ingrepp i påföljdssystemet och så omfattande lagstiftning som kommitténs förslag innebär. Särskilt som man torde kunna utgå från att kontraktsvård, åtminstone till en början, kommer att användas för ett begränsat antal lagöverträdare bör man enligt min mening i stället försöka foga in denna åtgärd i det påföljdssystem som redan finns.

Jag vill också erinra om att det förslag som lagts fram av fängelsestraffkommittén angående införande av generella bestämmelser om straffmätning och påföljdsväl knappast låter sig förena med villkorligt fängelse som en särskild ny påföljd. Däremot synes det förslaget utan större problem kunna anpassas till att det inom ramen för det nuvarande påföljdssystemet sker förändringar i syfte att tillgodose sådana önskemål som anförts som grund för förslaget om att införa villkorligt fängelse.

Jag är alltså inte beredd att i nuvarande läge föreslå att villkorligt fängelse införs som en självständig påföljd i brottsbalkens påföljdssystem vare sig med eller utan kombination med kontraktsvård.

En annan tanke som förtjänar att något övervägas när det gäller att finna en lagteknisk konstruktion för kontraktsvård skulle vara att bygga vidare på den ordning som tillämpades vid Ulleråkersförsöket (se avsnitt 2.4.1). Denna ordning innebar att domstolen genom särskild lagstiftning fick stöd för att förklara brottmålet vilande medan den tilltalade undergick behandlingen. En ordning av detta slag synes dock vara mindre lämplig som permanent system, eftersom den strider mot principen att brottmål skall avgöras så snabbt som möjligt. Till detta kommer att man med ett sådant system inte på ett naturligt sätt kan koppla in kriminalvårdens frivårdsorganisation, vilket enligt min mening är en avgörande nackdel.

Närmare till hands skulle därför ligga att kontraktsvård utformas inom ramen för en föreskrift vid dom på skyddstillsyn. De skäl som kommittén anför mot denna ordning är enligt min mening inte av den arten att de bör hindra en sådan lösning. Vad till en början gäller invändningen att det är tveksamt om kontraktsvården inom ramen för en sådan ordning kommer att tillämpas som en ersättning för fängelsestraff, bygger denna uppenbarligen på tanken att den i praktiken skulle aktualiseras under samma förutsättningar som de föreskrifter som nu kan förekomma i samband med domar på skyddstillsyn. En sådan utveckling bör emellertid kunna motverkas genom en särskild föreskrift i lagstiftningen. Att det ibland ändå kan bli så att kontraktsvård i denna form ådöms den som inte heller enligt gällande ordning skulle ha fått fängelse kan man naturligtvis inte bortse ifrån, men det skulle i så fall säkerligen ha blivit förhållandet även med den konstruktion som kommittén har föreslagit.

Remissutfallet har emellertid gett vid handen att kommitténs tanke på att låta ett konkretiserat straffhot komma till uttryck redan i den dom varigenom kontraktsvård ådöms har vunnit en mycket stark allmän förankring. När min företrädare i det nyss redovisade uttalandet diskuterade frågan om villkorligt fängelse från mera generella utgångspunkter, pekade han på en möjlighet att åstadkomma en sådan ordning utan att ändra principerna för nuvarande frivårdssystem. Jag syftar på uppslaget att ge domstolarna

möjlighet att vid ådömande av kriminalvård i frihet lämna uppgift i domen om hur långt fängelsestraff som i det särskilda fallet skulle ha ådömts, om fängelse hade valts i stället.

Klart är att det inte nu finns underlag för att överväga en generell ordning av angivet slag. I belysning av kommitténs förslag om villkorligt fängelse vid kontraktsvård och remissutfallet i den delen anser jag det emellertid uppenbart att en sådan lösning skulle erbjuda stora fördelar för de situationer då kontraktsvård aktualiseras och det står klart att fängelse bör ådömas, om inte denna möjlighet kan utnyttjas. En möjlighet för domstolarna att i en skyddstillsynsdom ange även det fängelsestraff som i annat fall skulle ha ådömts kommer då att avse vissa speciella fall och konsekvenserna av en sådan ordning blir därmed förhållandevis lätta att överblicka. Samtidigt ger ett system av det här slaget utrymme för att ta till vara de psykologiska och pedagogiska effekter som ligger i att man kan låta ett konkretiserat straffhot vila över den som döms till kontraktsvård.

Mina överväganden har alltså lett mig till den uppfattningen att kontraktsvård bör inordnas i påföljdssystemet i form av en kvalificerad föreskrift vid skyddstillsyn. Med sikte på fall av det slag som jag nyss berörde – när möjligheten att utnyttja kontraktsvård i avgörande grad bidrar till att domstolen avstår från att döma till fängelse – bör domstolen få möjlighet att i domen på skyddstillsyn ange det fängelsestraff som skulle ha ådömts om påföljden hade bestämts till fängelse. Tanken är dels att den dömde därmed på ett påtagligt sätt skall bli medveten om det latent straffhot som vilar över honom, dels att denna straffbestämning skall kunna tjäna till ledning, om det i ett senare skede blir aktuellt att undanröja skyddstillsynen därför att den dömde inte fullföljer behandlingen i enlighet med sitt åtagande.

Jag är medveten att det från vissa synpunkter kan finnas olägenheter även med ett sådant system. Bl. a. gäller att det kan vara svårt att bilda sig en säker uppfattning om hur straffmätningen i praktiken kommer att ske när det gäller att bestämma längden av det tänkta fängelsestraffet. Domstolarna är i överensstämmelse med uttalanden i senare års lagstiftningsärenden varsamma med bruket av frihetsstraff. Detta gäller inte bara vid valet av påföljd utan också vid själva straffmätningen i de fall då fängelse ådöms. Men det är tänkbart att samma återhållsamhet inte skulle göra sig gällande när längden på ett fängelsestraff av det här slaget skall bestämmas. Det rör sig ju då om ett fingerat straff som enligt både domstolens och den dömdes förhoppning aldrig skall behöva tjäna som underlag för en senare verkställighet. Det kan i praktiken ligga nära till hands att straffet sätts något högre än som normalt skulle ha skett i denna situation för att öka pressen på den dömde att sköta sig.

En sådan ordning synes emellertid vara oacceptabel både av rättviseskäl och från kriminalpolitiska utgångspunkter. I de fall där den dömde misslyckas och det latent straffet skall verkställas, skulle den uppenbarligen kunna leda till att han får ett längre straff än om han hade dömts till fängelse redan i den första domen. Jag är därför angelägen att redan här understryka vikten av att domstolarna har sin uppmärksamhet riktad på det angivna problemet och strävar efter att åstadkomma en adekvat straff-

Ett annat viktigt spörsmål är vad som skall gälla i fråga om själva proceduren för de fall då fråga uppkommer om att undanröja skyddstillsyn med kontraktsvård. I den delen har kommittén — som ett skäl för att införa villkorligt fängelse — framhållit intresset av att kontraktsvården på ett enkelt sätt bör kunna omvandlas till fängelse, om den dömde inte fullföljer vårdprogrammet. En ordning med villkorligt fängelse skulle, enligt kommitténs mening, medge ett enklare förfarande, beroende på att det vid skyddstillsyn är en mera omständlig process att undanröja påföljden på grund av enbart villkorsbrott. När frågan om undanröjande kommer upp skall denna sålunda enligt nuvarande system i tur och ordning prövas av huvudmannen för vården, skyddskonsulenten, övervakningsnämnden, åklagaren och domstolen.

Jag delar kommitténs uppfattning att kontraktsvården snabbt bör kunna bytas ut mot en annan påföljd, om den dömde inte fullföljer behandlingen enligt sitt åtagande. Ett sådant snabbt ingripande bör med den av mig föreslagna konstruktionen säkerställas genom särskilda regler om rapportering av kontraktsbrott i dessa fall. Domstolen bör sålunda, när den dömer till skyddstillsyn med kontraktsvård, få möjlighet att ålägga den som skall svara för vården att direkt till åklagaren — och skyddskonsulenten — rapportera eventuella kontraktsbrott. Åklagaren får sedan avgöra om kontraktsbrottet är så allvarligt att talan bör väckas vid domstolen om att påföljden skall undanröjas och fängelse ådömas i dess ställe. Självfallet kan förutses att åklagaren ibland finner anledning att höra skyddskonsulenten eller övervakningsnämnden före sitt ställningstagande, men detta bör med hänsyn till intresset av snabbhet i proceduren inte vara obligatoriskt.

Jag vill tillägga att denna särskilda rapporteringsordning bara bör få tillämpas i fall då domstolen i enlighet med det tidigare anförda i domen har angett det fängelsestraff som skulle ha ådömts om påföljden hade blivit fängelse, dvs. när möjligheten att tillämpa kontraktsvård i avgörande mån bidragit till att påföljden blivit skyddstillsyn i stället för fängelse. I andra fall bör allmänna regler om förfarandet vid undanröjande av skyddstillsyn tillämpas.

Vad sedan gäller frågan om den dömde vid undanröjande av skyddstillsynen skall få tillgodoräkna sig den del av kontraktsvården som han har undergått, ser jag för min del snarast fördelar med att allmänna regler får gälla. Det innebär att sådant tillgodoräknande i allmänhet skall ske. Detta ter sig också rimligt från vanliga straffrättsliga utgångspunkter. Vetskapen om att kontraktsbrott omedelbart rapporteras och att påföljden snabbt kan undanröjas torde utöva tillräcklig press på den dömde att fullfölja vården.

Har domstolen angett hur långt fängelsestraff som skulle ha ådömts om påföljden skulle ha blivit fängelse, bör naturligtvis det straffet tas som utgångspunkt för den händelse det blir aktuellt att undanröja skyddstillsynen. Detta straff bör dock inte rimligen få fastställas automatiskt, och inte heller bör någon automatik gälla vid avräkning för den behandlingstid som den dömde undergått. I båda fallen måste en prövning ske av de föreliggande omständigheterna.

Jag föreslår att kontraktsvård inordnas i påföljdssystemet enligt de riktlinjer som jag nu har angett. Det innebär att kontraktsvård skall kunna förekomma inom ramen för en föreskrift i samband med en dom på skyddstillsyn. Denna lösning kan på det sätt jag här har angett utformas så att den till sina praktiska och sakliga konsekvenser blir likartad kommitténs förslag, men den låter sig lättare inpassas i det nuvarande frivårdssystemet. Jag skall i ett senare avsnitt och i specialmotiveringen närmare utveckla min syn bl. a. på vilka överträdelser som bör föranleda ingripanden mot den dömde och på skyddskonsulentens tillsyn över den som undergår skyddstillsyn med kontraktsvård.

2.4.5 Behandlingen

Mitt förslag: Alla former av missbrukarvård och annan behandling skall kunna förekomma inom ramen för kontraktsvård – alltifrån öppen poliklinisk behandling till vård i slutna former. I det särskilda fallet skall den behandlingsform väljas som svarar mot den misstänktes vårdbehov.

Kommitténs förslag: Det överensstämmer med mitt förslag. Som tidigare redovisats tar kommittéförslaget dock endast sikte på missbrukare.

Remissinstanserna: Flertalet instanser ställer sig bakom kommittén på den här punkten. Från flera håll betonas särskilt vårdaspekten och vikten av att systemet ges tillräcklig flexibilitet för att medge en ändamålsenlig vård. Några remissinstanser anser att vården åtminstone i inledningsskedet bör vara institutionsbunden.

Skälen för mitt förslag: Man kan rent principiellt tänka sig två modeller för den vård som skall kunna förekomma inom ramen för kontraktsvården. Den ena är att anknyta till befintliga vårdformer. Den andra är att bygga upp en särskild organisation för den vård som här blir aktuell.

Jag vill därför först kort beröra de olika former av missbrukarvård som nu förekommer. Förutom sjukhusvård av missbrukare, som i allmänhet närmast innebär avgiftning, äger vård i frivilliga former rum i bl. a. hem för vård eller boende samt i s. k. familjevård.

Öppen vård förekommer bl. a. vid alkoholpolikliniker, sjukhus, läkarmottagningar och narkomanvårdsbaser.

För vården av ungdomar under 20 år med missbruksproblem finns två typer av institutioner. Den första kategorin tar emot ungdomar som är omhändertagna enligt 12 § lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Sammanlagt finns 580 platser vid sådana hem.

Den andra kategorin är behandlingshem eller kollektiv för unga. Totalt finns 1 600 platser av denna typ. Ungefär 25 % av dessa drivs antingen i privat regi eller av stiftelser.

Institutionsvården av vuxna missbrukare var tidigare uppdelad på behandling av antingen alkohol- eller narkotikamissbrukare. Även om det fortfarande finns en sådan uppdelning är tendensen att allt fler behandling-

shem tar emot blandmissbrukare. För vården av missbrukare som omhändertagits enligt 18 § lagen (1981:1243) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) finns 200 platser. För den som omhändertagits enligt 11 § samma lag finns 1 260 platser. För den frivilliga vården av missbrukare finns sammanlagt 1 950 platser. Av dessa drivs 43 % av stiftelser och organisationer.

Såväl vårdtider som innehåll i vården skiljer sig mellan olika institutioner och behandlingshem.

Vårdtiderna kan variera mellan tre månader och två år, men på de flesta hemmen är vårdtiden sex – tolv månader.

Vid behandlingshemmen måste missbrukarna inledningsvis anpassa sig till en rad restriktioner, men vården går sedan mot allt större frihet och eget ansvarstagande. Utslussningen i samhället sker successivt. Veckan kan innehålla ca 40 timmars schemalagda aktiviteter. Dessa består till största delen av arbete eller studier, men även gruppaktiviteter med terapeutiskt syfte, social och fysisk träning samt studiecirklar i t. ex musik och konstantverk är vanliga. Det är också vanligt att arbetet består av skötsel och underhåll av hemmet.

Det finns ett stort antal inackorderingshem för alkoholmissbrukare och enskilda vårdhem för missbrukare. Totalt rör det sig om ca 130 hem med cirka 1400 platser. Här är variationerna mycket stora. Vid vissa förekommer behandlingsinslag, medan andra närmast är att se som en form av skyddat boende för missbrukare.

Vad gäller frågan om förekommande vårdtider redovisar kommittén uppgifter från en enkät som gjordes sommaren 1979, alltså före socialtjänstereformen, och som tillställdes 95 vårdinstitutioner. Bland dessa ingick samtliga vårdanstalter för alkoholmissbrukare och samtliga motivationshem och behandlingshem för narkotikamissbrukare samt ett större antal psykiatriska kliniker. Svaren visade bl. a. följande.

På de allmänna vårdanstalterna förband sig de flesta frivilligt intagna patienterna att stanna sex månader på anstalten. Vid inskrivning på de enskilda anstalterna bestämdes den planerade vårdtiden i allmänhet till mellan två och fyra månader. Tider upp till nio månader förekom dock. Behandlingshemmen hade en planerad behandlingstid av i genomsnitt sex till tolv månader. På de psykiatriska kliniker som bedriver akutvård varierade den planerade vårdtiden från några dagar till några veckor. Tiden på kliniker med längre tids vård rörde sig om en eller annan månad.

Den faktiska vårdtiden blev dock på många institutioner kortare än den avtalade eller planerade. Den genomsnittliga faktiska vårdtiden på institutionerna visade sig vara två till tre månader för vårdanstalterna och oftast något kortare än planerat på de psykiatriska klinikerna. På behandlingshemmen blev tiden däremot i flertalet fall som planerat. Avbrott i vården förekom sällan vid de allmänna vårdanstalterna. Vid de enskilda vårdanstalterna var antalet avbrott mycket växlande mellan anstalterna. Behandlingshemmen och de psykiatriska klinikerna beräknade i genomsnitt avbrotten till mindre än hälften av fallen. Det kan tilläggas att det under senare år har skett en metodutveckling på behandlingshemmen för narkotikamissbrukare. Man har i dag längre vårdtider och färre avbrott i behandlingen.

Till vårdtiden skall sedan läggas den tid som kan vara planerad för en successiv utslussning i samhället. Eftervården är ofta indelad i olika faser som kännetecknas av successivt allt större frihet och ansvarstagande.

Familjevård för alkoholmissbrukare har förekommit i många år. Numera förekommer det framför allt i Stockholms och Göteborgs kommuner, men totalt svarar familjevården för en mycket liten andel av den totala nykterhetsvården.

Familjevård för narkotikamissbrukare förekommer inom ramen för ett antal mindre enheter, som arbetar speciellt med familjevård för vuxna missbrukare. Sådana enheter förekommer i tre former.

En form innebär att familjemedlemmarna arbetar mer eller mindre yrkesmässigt utan att vara anställda av någon myndighet eller institution. Hemmen tar ofta emot tre – fem placeringar samtidigt. De flesta tar enbart emot barn och ungdomar, men några tar också emot vuxna. Antalet sådana hem kan beräknas till högst 100 i hela landet.

Den andra formen utgörs av s. k. kontrakterade familjehem. Den innebär att en kommun eller ett landsting kontrakterar ett familjehem och garanterar en viss minimiinkomst, oavsett om det har någon klient eller ej. I gengäld är hemmet tvunget att ta emot de missbrukare som kommunen vill placera där.

Den tredje formen innebär att ett antal hem slår sig samman i ett samarbetsprojekt och anställer personer som sköter administration, placeringar, stöd till familjer och klienter samt myndighetskontakter. Det första projektet av detta slag var Smålandsgårdar, som numera drivs av en stiftelse, där kriminalvårdsstyrelsen och landstinget i Kronobergslän är huvudmän. I styrelsen för stiftelsen ingår också representanter för vårdfamiljerna, Växjö kommun, kommunförbundets länsavdelning samt RFHL. Smålandsgårdar arbetar huvudsakligen med klienter som är intagna på kriminalvårdsanstalt och som placeras i familjevård med stöd av 34 § KvaL. Smålandsgårdar består av ett 20-tal hem i Växjötrakten, de flesta lantbruk. Erfarenheterna är positiva. Vårdtiden är normalt ett år. De krav som ställs på klienterna innebär bl. a. förbud mot att under viss tid ensam lämna familjen, förbud mot användning av droger, krav att delta i familjens normala sysslor och krav att ta itu med den sociala situationen.

En något annorlunda uppläggning har Föreningen Skånegårdar. Den består av ett behandlingshem och ett dussintal familjehem, samtliga jordbruk. Föreningen samarbetar med kriminalvården och många kommuner. Vårdtider på ett till ett och ett halvt år eftersträvas och även här präglas verksamheten av klart definierade regler för behandlingen.

Familjevård av samma typ som vid Smålandsgårdar och Skånegårdar finns på flera håll i landet.

I Stockholmsområdet finns två projekt på familjevårdsområdet. Socialförvaltningen i Stockholm driver en familjevårdsenhet, i vilken kriminalvården medverkar. Dessutom arbetar frivårdens behandlingscentral och skyddsvärnet i Stockholm med familjevårdsplaceringar.

Utöver dessa tre former provas familjevård också i anslutning till olika narkomanvårdsenheter i bl. a. Södertälje och Göteborg. Det finns också en del försöksprojekt av mindre omfattning med sådan inriktning.

Kommittén har för sin del funnit det naturligt och angeläget att alla de olika former av missbrukarvård som nu finns eller sedermera kommer fram och som domstolarna kan godta som en ersättning för fängelsestraff utnyttjas för den nya påföljden. Det betyder att det i och för sig inte bör finnas några hinder mot kontraktsvård i form av öppen poliklinisk vård, vård på olika hem för vård eller boende eller familjevård. Härigenom åstadkommer man en valfrihet mellan olika vårdformer.

De flesta remissinstanserna har anslutit sig till kommitténs uppfattning på den här punkten. Från flera håll understryks sålunda vikten av att systemet inte bör regleras alltför hårt utan att det görs tillräckligt flexibelt för att medge den typ av vård som är mest ändamålsenlig i varje särskilt fall. I den delen framhålls också att kontraktsvården inte får leda till att behandlingsinstitutioner som bygger på frivillighetens grund blir mera fängelselika. Några remissinstanser menar dock att vården åtminstone i inledningsskedet bör vara institutionsbunden och tiden för vistelsen på institutionen stå i proportion till brottslighetens svårhet.

Uppfattningen att vården bör inledas i slutna former på en institution – med sjukvårdsmyndigheterna som ansvariga organ – kommer till uttryck också i den preliminära utvärdering av Ulleråkersförsöket som jag tidigare har redogjort för.

Jag ställer mig för egen del mycket tveksam till att detaljreglera den vård som kan bli aktuell genom kontraktsvård. En sådan ordning – med exempelvis krav på en viss tids slutna institutionsvård – skulle uppenbarligen medföra stora svårigheter för de ansvariga huvudmännen när det gäller att åstadkomma en integration av den här aktuella vården med den reguljära. För min del anser jag att det från både principiell och praktisk synpunkt skulle vara mindre fördrängt som allmän princip att inrätta särskilda vårdinstitutioner för den vård som skall etableras inom kontraktsvårdens ram. Samtidigt vill jag dock erinra om det utvecklingsarbete som nu pågår för att få fram fler behandlingshem som är inriktade på vård av missbrukare från kriminalvården (se bl. a. prop. 1985/86: 171 s. 15).

För mig ter det sig alltså naturligt att utnyttja de olika slag av missbrukarvård som nu finns. Där finns en samlad kunskap som det enligt min mening skulle vara fel att inte ta till vara. Genom det skiftande utbud av vårdformer som då kommer att stå till förfogande ges också goda möjligheter att i det särskilda fallet anpassa vården efter det aktuella vårdbehovet.

En detaljreglering av formerna för vården skulle uppenbarligen kunna leda till att påföljdsvarianten inte kan användas i alla de fall där den annars kan vara befogad. Jag vill i sammanhanget också erinra om att samma metodik naturligtvis inte kan tillämpas vid behandlingen av alkoholproblematiker som när det gäller narkotikamissbrukare. I de låt vara sannolikt rätt sällsynta fall då kontraktsvård tillämpas i fråga om lagöverträdare vilkas problem inte består i missbruk av beroendeframkallande medel gäller i än högre grad att metodiken måste anpassas till förhållandena i det särskilda fallet.

I huvudsaklig överensstämmelse med kommitténs uppfattning menar jag sålunda att det i princip bör vara å ena sidan missbrukets art och omfattning samt behovet av vård och, å den andra, de tillgängliga institutionernas

inriktning och tillgången på vårdplatser som blir avgörande för valet av vårdform. Självfallet måste också en förutsättning vara att lagöverträdaren är motiverad för den behandling som i praktiken kan bli aktuell.

Att vårdbehovet i princip skall styra valet av vårdform innebär dock inte att brottets art och svårhet är utan betydelse. Som jag tidigare har framhållit är det domstolen som i sista hand skall avgöra, om kontraktsvården i det enskilda fallet skall kunna träda i stället för fängelsestraff. Vid denna prövning måste domstolen naturligtvis beakta hur den tilltänkta kontraktsvården är utformad i fråga om vårdtid, regler och behandlingsinnehåll. Det är då naturligt att en kontraktsvård bestående av exempelvis några månaders poliklinisk behandling under boende i eget hem endast kan förekomma vid förhållandevis lindrig kriminalitet medan den andra ytterligheten, en längre tids institutionsvård med efterföljande öppen vård, kan förekomma även i samband med tämligen grov brottslighet.

Detta betyder dock inte att vissa former av kontraktsvård bör väljas enbart av allmänpreventiva skäl. Valet av vårdform skall göras uteslutande med utgångspunkt från vårdbehovet och visar sig i något fall den tänkta vårdformen alltför kortvarig eller öppen för att kunna accepteras av domstolen med hänsyn till brottets beskaffenhet, får man avstå från kontraktsvård.

Man torde inte kunna komma ifrån att möjligheten att använda kontraktsvård också kommer att styras av tillgången på behandlingsplatser och i vissa fall av den tilltalades bostadsort. Det är även av dessa skäl angeläget att så många vårdformer och så många vårdinstitutioner som möjligt kan utnyttjas för kontraktsvård. Vidare får man hålla i minnet att det måste vara vårdhuvudmannens sak att bestämma om man i ett givet fall vill tillämpa systemet eller hellre engagera sig för den dömde i andra former. Några möjligheter för domstolarna att framtvinga ett kontraktsvårdsarrangemang bör inte lämpligen tillskapas.

De exempel på kontraktsvård som kommittén har lämnat ger enligt min mening en klar uppfattning om hur systemet torde kunna fungera i praktiken.

En form av behandling skall kunna bestå av institutionsvård vid ett behandlingshem. Vårdprogrammet torde här få anpassas efter de behandlingsformer som praktiseras vid institutionen. Vårdtiden kommer då i enlighet med nuvarande praxis att i regel vara minst sex månader och vården kommer oftast att bl. a. kännetecknas av bestämda krav på drogfrihet och skötsamhet även i övrigt.

Man bör dock iaktta restriktivitet när det gäller kontraktsvård vid sådana institutioner som enbart erbjuder ett skyddat boende. I den mån kontraktsvård vid en institution av denna typ kommer till stånd bör boendet kombineras med en skyldighet att hålla regelbunden vårdkontakt med någon annan vårdinrättning, exempelvis en alkohol- eller narkotikamottagning.

En annan form av kontraktsvård skall kunna bestå av familjevård. Den dömde placeras då i ett enskilt hem med skyldighet att stanna där under viss tid. En vårdtid på minst tolv månader bör då framstå som normal.

En tredje form kan bestå av öppen poliklinisk behandling. Sådan vård

kan exempelvis innebära en skyldighet för den dömda att var eller varannan dag infinna sig vid en alkohol- eller narkotikamottagning för kontroll av drogfriheten och den sociala situationen, medicinering samt psykoterapeutisk behandling. Under tiden kan han bo i sitt eget hem.

Vad som nu redovisats är bara exempel på yttre ramar för vården. Att binda kontraktsvården till vissa former framstår i enlighet med vad jag redan har angett som mindre lämpligt. Fördelen med att avstå från ett förbundet system är också att det finns utrymme för nya behandlingsformer att utvecklas inom ramen för kontraktsvård.

På en speciell punkt torde dock förutsättningarna vid kontraktsvård skilja sig från dem som föreligger vid missbrukarvård i allmänhet. Vid i synnerhet alkoholproblem består erfarenhetsmässigt en mycket viktig del av arbetet i att skapa en insikt hos missbrukaren om problemens omfattning, något som i sin tur är ägnat att ligga till grund för en motivation från hans sida att försöka bli kvitt problemen. Vid kontraktsvård måste där-
emot förutsättas att missbrukaren, eventuellt med hjälp av insatser under det förberedande arbetet, har uppnått missbruksinsikt och motivation när det egentliga behandlingsarbetet tar sin början. Detta kan säkerligen ofta skapa problem och utgör i viss mån en begränsande faktor när det gäller urvalet av de klienter som kan komma i fråga för kontraktsvård. Den grundläggande idén bygger emellertid på tanken att det hotande fängelsestraffet i sig skall verka i motivationshöjande riktning, något som säkerligen i åtskilliga fall är realistiskt.

Jag har i det föregående närmast uppehållit mig vid kontraktsvård för missbrukare. I de fall vårdbehovet har annan karaktär kommer de yttre ramarna för vården sannolikt i allmänhet att ha liknande utformning medan naturligtvis innehållet i själva vården blir ett annat. De fall som det här gäller kan förutsättas vara mera speciella till sin natur och vårdplanen blir därmed i hög grad anpassad till det individuella fallet.

Eftersom kontraktsvården enligt mitt förslag inrättas som ett inslag i skyddstillsyn, kommer den dömda att samtidigt stå under övervakning av kriminalvårdens frivårdsorganisation. Ansvar för själva behandlingen måste dock ligga hos den institution som har träffat vårdavtalet med den dömda eller som annars svarar för behandlingsplanens fullföljande. Under tid då den dömda vistas på institution kommer naturligtvis generellt sett kriminalvårdens tillsyn över den dömda inte att vara särskilt krävande, låt vara att detta, som jag strax skall återkomma till, i någon mån är beroende av hur vården är ordnad. När behandlingen i ett senare skede ändras och övergår i mera öppna former, bör emellertid frivårdsorganisationen på ett mera aktivt sätt utöva sin tillsyn över den dömda. Jag förutsätter att man på ett praktiskt sätt kan få till stånd ett fungerande samarbete mellan frivården och de behandlingsansvariga.

Jag vill nämna att den av mig förordade principlösningen inte ställer några krav på en särskild prøvotid för kontraktsvård. I den delen kommer att gälla den prøvotid som gäller vid skyddstillsyn, nämligen tre år. Där-
emot bör den som döms till skyddstillsyn med kontraktsvård i vissa fall stå under övervakning under längre tid än vad som normalt gäller vid skyddstillsyn. Domstolen bör i sådant fall redan i domen kunna förordna att

övervakningen skall upphöra vid en senare tidpunkt än efter den tid av ett år som anges i 28 kap. 5 § BrB. Jag skall återkomma till detta i specialmotiveringen. Här vill jag bara nämna att denna möjlighet bara bör användas när den dömda skall genomgå någon form av institutionsbehandling och kan antas behöva stöd av kriminalvårdens frivårdsorganisation under kortare eller längre tid när han lämnar institutionen.

I vilken utsträckning man vill använda sig av formliga vårdkontrakt bör enligt min mening bero på vederbörande huvudmäns bedömning. Detta anses ofta ha en fördel från pedagogisk synpunkt, men frågan är omdiskuterad och skrivna "kontrakt" bör inte vara obligatoriska. Det väsentliga från rättsväsendets synpunkt är att den dömda samtycker till att undergå behandling enligt en på förhand uppgjord plan som tydligt anger de villkor han skall iakttä.

Av värde är naturligtvis om de institutioner som önskar bedriva kontraktsvård av lagöverträdare i samarbete med kriminalvårdens frivård tar fram typplaner för sådan vård. Med institution åsyftas då även alkohol- och narkotikamottagningar. Här som i övrigt gäller att frågan om en sådan behandlingsplan kan accepteras som en ersättning för fängelsestraff i det enskilda fallet får avgöras av domstolen med hänsyn till brottets art och gärningsmannens personliga förhållanden.

I det fallet att en dom på kontraktsvård följs av ett beslut om inskrivning vid en institution, åtar sig denna det omedelbara ansvaret för vårdens genomförande. Vem som beslutar för institutionens räkning bestäms av dess egen organisation. I vissa fall fattas därför beslutet av socialnämnden eller av en institutionsstyrelse och i andra fall av en föreståndare. I fråga om sjukhus ankommer beslutet normalt på den ansvarige läkaren.

När det gäller familjevård är läget delvis annorlunda. Vissa mindre familjevårdsenheter arbetar under ledning av en gemensam styrelse, exempelvis Stiftelsen Smålandsgårdar och Föreningen Skånegårdar. För sådan familjevård finns det eller går det att tillskapa en ansvarig ledning för vårderna som kan fatta de erforderliga besluten. För annan familjevård finns det däremot inte någon motsvarighet.

I sådana fall får kriminalvårdens frivårdsorganisation ett större ansvar än när fråga är om exempelvis inskrivning vid en institution. Över huvud taget gäller att frivårdens tillsynsansvar blir störst i de fall då vårderna bedrivs i enkla former utan särskild ledning, såsom exempelvis vid vård i ett enskilt hem som inte tillhör någon särskild organisation eller öppen poliklinisk vård. I sådana fall är det också nödvändigt att frivården tar på sig det huvudsakliga ansvaret för att ett vårdavtal tas fram.

Som jag tidigare har berört är det också min avsikt att den som har behandlingsansvaret skall kunna åläggas att rapportera till åklagaren, om den dömda bryter mot de regler som gäller för behandlingen och som han har åtagit sig att följa. I nästa avsnitt skall jag gå in på frågan om vilka åtgärder som bör vidtas vid kontraktsbrott från den dömdes sida. Här vill jag bara påpeka att man i princip måste se allvarligt på alla kontraktsbrott som inte är av bagatellartad karaktär och att det är viktigt att rapportering sker. I annat fall riskerar man att kontraktsvården inte får den skärpa som det är meningen att påföljdsvarianten skall ha. Rapporteringsskyldigheten,

som lämpligen synes kunna skrivas in i vårdkontraktet när sådant används, utgör ett påtryckningsmedel mot den dömd och ett väsentligt inslag i kontraktsvården.

Kommittén har också tagit upp frågan hur man bör förfara, om behandlingsplanen behöver ändras under löpande vårdtid. Utgångspunkten är här att kontraktsvården skall pågå under den tid som har angetts i planen. Det kan emellertid under vårdtiden visa sig att vården hellre bör fortsätta i andra former eller att andra väsentliga ändringar behöver göras i det fastställda vårdavtalet. En sådan ändring innebär att förutsättningarna för domstolens påföljdsbestämning ändras och bör därför inte få göras utan vidare.

Enligt kommittén borde i ett sådant läge påföljdsvalet helst på nytt underställas domstolens prövning. Kommittén anser emellertid att detta skulle vara en onödigt komplicerad lösning som dessutom skulle kunna medföra olämplig tidsutdräkt. I stället föreslår kommittén att frågan om ändring av vårdavtalet skall underställas övervakningsnämnden som kan pröva frågan på likartat sätt som domstolen. Nämnden skall pröva frågan efter samma grunder som dem som tillämpades vid det ursprungliga valet av påföljd. Om nämnden skulle finna att det nya vårdavtalet inte kan accepteras och det ursprungliga avtalet inte längre kan följas, återstår för nämnden inget annat än att låta kontraktsvården upphöra. Med den av kommittén föreslagna konstruktionen skulle i så fall övervakningsnämnden besluta att det villkorliga fängelsestraffet skall gå i verkställighet.

Förslaget att frågor om ändringar i vårdavtalet skall prövas av övervakningsnämnden har inte rönt någon särskild uppmärksamhet vid remissbehandling.

Själv vill jag först erinra om att kommitténs ställningstagande skall ses mot bakgrund av att den föreslagit att kontraktsvården skall förenas med villkorligt fängelse och att det enligt förslaget generellt skulle ankomma på övervakningsnämnden att pröva frågor om undanröjande av anstånd med verkställighet av fängelsestraff. Med den utformning av kontraktsvården som jag föreslår ligger det naturligtvis ännu närmare till hands att överlämna åt övervakningsnämnd att pröva frågor om ändringar av villkoren för en ådömd kontraktsvård. Övervakningsnämnderna har ju att i andra fall ta ställning till frågor om bl. a. upphävande eller ändringar av föreskrifter vid skyddstillsyn eller villkorlig frigivning (26 kap. 16 § andra stycket och 28 kap. 6 § BrB). Jag är mot den bakgrunden beredd att så till vida godta den ordning som kommittén här har föreslagit att övervakningsnämnden bör ha befogenhet att besluta även om ändring av villkoren för en ådömd kontraktsvård. Några nya regler om detta behöver inte införas.

Mitt förslag: Ett grundvillkor vid kontraktsvård av missbrukare bör som regel vara att den dömda håller sig drogfri. Också de övriga villkor som skall gälla, t. ex. för kontroll av drogfriheten, skall vara tydligt angivna i den av domstolen fastställda planen. Den som svarar för vården skall själv kunna ingripa vid mindre allvarliga förseelser från den dömdes sida, exempelvis genom varning eller restriktivare regler. Även sådana frågor bör regleras i planen. I den mån rätten har föreskrivit det skall kontraktsbrott dock rapporteras till skyddskonsulenten och direkt till åklagaren som har att överväga om talan skall väckas vid domstolen om att skyddstillsynen med kontraktsvård skall undanröjas. Undanröjs påföljden, skall den dömda tillgodoräknas vad han har undergått till följd av den tidigare domen. Den dömda kan vara omhändertagen under målets handläggning. Undanröjs påföljden, skall domstolen kunna förordna att han skall vara omhändertagen till dess att beslutet vinner laga kraft. Tiden för sådant omhändertagande skall räknas som verkställighetstid.

Kommitténs förslag: Vid kontraktsbrott skall det enligt förslaget ankomma på övervakningsnämnden att besluta om förverkande av det villkorligt medgivna anståndet med fängelsestraffet, vilket då i princip oavkortat skall gå i verkställighet. Beslutet skall verkställas omedelbart. I övrigt överensstämmer kommitténs förslag i sak huvudsakligen med mitt förslag.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser ansluter sig till kommitténs förslag i den här delen. Från några håll påpekas att det kan uppstå konflikter mellan å ena sidan det regelsystem som gäller för kriminalvården och, å den andra sidan, de behandlingsideologier som präglar de berörda vårdinstitutionernas verksamhet. Vissa instanser framhåller att det bör klargöras i vilka situationer som det villkorligt medgivna anståndet skall förverkas. Enligt några remissinstanser bör sådana beslut fattas av domstol.

Skälen för mitt förslag: Kontraktsvård tar som jag förut har framhållit huvudsakligen sikte på behandling av lagöverträdare med missbruksproblem. När det gäller narkotikamissbruk bör av naturliga skäl ett krav på drogfrihet vara en grundläggande förutsättning för behandlingen. En utfästelse om drogfrihet synes i dessa fall också normalt böra skrivas in i vårdkontraktet när sådant förekommer. Konsekvensen av detta blir att återfall i missbruk skall bedömas som kontraktsbrott, vilket i sin tur betyder att man måste överväga om åtgärder skall vidtas för att ersätta vården med fängelse. Ofta synes samma ordning böra gälla när det är alkoholproblem som ligger till grund för behovet av behandling.

Det kan mot bakgrund av det anförda ofta finnas ett behov av att drogfriheten kan kontrolleras och eventuella återfall styrkas på ett tillförlitligt sätt. De kontrollmetoder som ligger närmast till hands är urinprov för narkotikamissbrukare och blodprov eller utandningsprov för alkoholmissbrukare. Sådana kontrollmetoder torde vid behov kunna användas i vart fall i fråga om missbrukare som har kontakt med sjukhus.

Som kommittén har framhållit är det emellertid sällsynt att behandlingshem använder sig av sådana medel för att kontrollera drogfrihet. Det är också tveksamt hur många av hemmen som skulle kunna tänka sig att begagna sådana metoder i samband med verkställighet av kontraktsvård. Från hemmens sida brukar det hävdas att man genom den ständiga kontakten med klienten har möjlighet att upptäcka drogmissbruk utan sådana kontrollmetoder. Inom familjevård förekommer kontroller av detta slag inte alls.

Jag har ingen anledning att betvivla att man inom många vårdformer kan klara kontrollen av drogfrihet utan särskilda kontrollmetoder. En god kännedom om och nära kontakt med klienten kan ofta vara tillräcklig.

Jag delar kommitténs uppfattning att något krav på provtagning för att kontrollera eventuell drogfrihet inte kan ställas vid alla former av kontraktsvård. Vilka regler som skall gälla i det avseendet får bestämmas från fall till fall i samband med att planen upprättas. Därvid kommer naturligtvis arbetsmetoderna vid den tilltänkta vårdinstitutionen e. d. att få betydelse. Men genom att villkoren skall anges i planen som i sin tur skall fastställas av domstolen får också denna ett inflytande. Konstruktionen innebär också att den dömde skall förklara sig införstådd med vilken kontroll som i förekommande fall skall ske.

Kriminalvårdens behov av narkotikaanalyser av urinprov tillgodoses av statens rättskemiska laboratorium. Där bör även i fortsättningen analyser kunna ske, i den mån det inte finns tillgång till andra analysresurser. Jag tänker då närmast på de fall där de dömda har kontakt med alkohol- eller narkomanvårdskliniker och där behövliga analyser bör kunna utföras på sjukhusen. I vart fall torde behovet av kontrollanalyser av det slag som jag nu har berört bli ganska begränsat, eftersom antalet kontraktsvårdsklienter, åtminstone till en början, inte kan antas bli särskilt stort.

Klart är vidare att den dömde även på andra sätt än genom återfall i missbruk kan göra sig skyldig till kontraktsbrott genom att inte fullfölja vården i enlighet med kontraktet. Han kan t. ex. undandra sig drogfrihetskontroll eller andra aktiviteter som ingår som ett led i den överenskomna behandlingen. Jag erinrar därför om att en av tankarna bakom kontraktsvården är att ett kontraktsbrott i princip skall leda till att det fängelsestraff som har ersatts med kontraktsvård skall dömas ut och gå i verkställighet. För att detta skall säkerställas behövs också en särskild ordning som medger att skyddstillsynen med kontraktsvård snabbt kan undanröjas i händelse av kontraktsbrott.

Som jag tidigare har anfört anser jag att den institution eller motsvarande som svarar för vården skall kunna åläggas en skyldighet att omedelbart rapportera till åklagaren när den dömde gör sig skyldig till kontraktsbrott. Naturligtvis måste det dock finnas ett utrymme för vårdinstitutionerna att reagera på mindre allvarlig misskötsamhet och ordningsförseelser utan att något formellt sanktionssystem behöver tillgripas. I vart fall behandlingshemmen torde, som kommittén har framhållit, i regel ha en klar praxis i fråga om de åtgärder som skall vidtas i sådana situationer. Det kan t. ex. röra sig om samtal, tillämpning av restriktiva regler för vistelsen och intagning i mera slutna former. Åtgärder av det slaget bör anses omfattade

av institutionsledningens befogenhet och bör regleras i vårdplanen så långt detta är möjligt.

Huruvida en överträdelse skall anses utgöra ett allvarligt kontraktsbrott eller en mindre allvarlig förseelse får avgöras med utgångspunkt från den aktuella vårdplanen och omständigheterna vid överträdelsen. Vid narkotikamissbruk synes emellertid ett åsidosättande av kravet på drogfrihet i princip alltid böra rapporteras. Detsamma bör gälla om den dömden utan giltigt skäl underlåter att underkasta sig drogfrihetskontroll eller om han undandrar sig andra aktiviteter som enligt kontraktet ingår som ett led i behandlingen. I vart fall gäller detta om överträdelsen är upprepad eller annars framstår som så allvarlig att den dömden inte kan sägas följa behandlingsplanen.

När rapport skickas till åklagaren om att den som är dömd till kontraktsvård inte fullföljer vården enligt gällande plan, skall samtidigt skyddskonsulenten underrättas. Omständigheterna kan vara sådana att skyddskonsulenten hos övervakningsnämnden omgående bör aktualisera frågan om att omhänderta den dömden enligt 28 kap. 11 § BrB.

Åklagarens uppgift när han får en rapport av angivet slag blir att ta ställning till om kontraktsbrottet är sådant att han bör väcka talan vid domstolen om att påföljden skall undanröjas och fängelse i stället ådömas. Frågan bör avgöras skyndsamt. Självfallet kan det ibland också krävas ytterligare samråd med den som svarar för vården liksom även med skyddskonsulenten eller övervakningsnämnden. Såvitt möjligt bör även den dömden beredas tillfälle att yttra sig innan beslut i frågan fattas. Presumtionen bör vara att en sådan talan skall väckas. Å andra sidan torde omständigheterna i de enskilda fallen vara alltför skiftande för att någon automatik lämpligen skall kunna gälla i fråga om vare sig åklagarens eller domstolens avgörande. Kan kontraktsbrottet i det särskilda fallet sägas vara av ringa betydelse eller finns det grundad anledning anta att det inte kommer att upprepas, måste man ha möjlighet att ge den dömden ytterligare en chans.

Jag vill tillägga att åklagaren bör kunna väcka en talan av nu angivet slag även om han på annat sätt än genom en rapport från den vårdansvarige får kännedom om att den dömden allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt vårdplanen.

Den nyss skisserade ordningen med anmälningsskyldighet för den som svarar för behandlingen avviker från vad som normalt gäller vid skyddstillsyn. Då skall frågan först tas upp hos skyddskonsulenten för bedömning av om den skall föras vidare till övervakningsnämnden. Det är därefter nämnden som beslutar om att göra framställning hos åklagare om att denne skall väcka talan vid domstol om att påföljden skall undanröjas. Den ordningen skulle emellertid, som jag har konstaterat i det föregående, ibland bli onödigt omständlig i de fall som här avses. Det är också enligt min mening ytterst väsentligt att man snabbt och effektivt kan ingripa vid eventuella kontraktsbrott och att den dömden är medveten om att sådana möjligheter finns. Jag är emellertid angelägen om att understryka att den förutsatta nya ordningen inte befriar vare sig skyddskonsulenten eller övervakningsnämnden från det ansvar som följer av gällande lagstiftning.

Innan jag går över till frågan om kontraktsvård som ett led i verkställighet av fängelsestraff, vill jag återkomma till möjligheten att omhänderta den som är dömd till skyddstillsyn och som allvarligt missköter sig. Ett beslut om sådant omhändertagande får meddelas av övervakningsnämnd eller av domstol bl. a. om fråga uppkommer om att undanröja skyddstillsynen. Den omhändertagne får inte kvarhållas längre än en vecka. Om det föreligger synnerliga skäl, får dock genom ett nytt beslut förordnas att han skall kvarhållas ytterligare högst en vecka.

Bestämmelserna om omhändertagande kommer att vara tillämpliga när fråga uppkommer om att undanröja skyddstillsyn med kontraktsvård. Åklagaren och skyddskonsulenten bör därför vid behov samråda om behovet av ett omhändertagande, när de får rapport och underrättelse från vårdinstitutionen om att den dömd har gjort sig skyldig till kontraktsbrott. Skäl för ett omedelbart omhändertagande torde ofta föreligga, i vart fall när det finns risk för återfall i allvarligt missbruk. Skyddskonsulenten bör då ta upp frågan med övervakningsnämnden, som i inledningsskedet torde ligga närmast till hands att avgöra detta. Har åklagaren redan väckt talan om att skyddstillsynen skall undanröjas, torde det dock vara lämpligt att han vänder sig till domstolen med ett yrkande om att den dömd skall omhändertas.

Den som har omhändertagits får som jag tidigare nämnde inte hållas kvar längre än en vecka. Tiden kan dock förlängas med ytterligare högst en vecka. Har talan om undanröjande av skyddstillsynen väckts, ser jag det för min del som ganska naturligt att frågan om en förlängning prövas av domstolen även om det första beslutet fattats av övervakningsnämnden. Klart är emellertid att den utredning som åklagaren behöver för att ta ställning till om talan om undanröjande skall väckas inte kommer att vara särskilt omfattande och tidskrävande. Åklagarens och domstolens handläggning bör präglas av sådan skyndsamhet att domstolens prövning av undanröjandefrågan kan komma till stånd inom den tid som omhändertagandet kan bestå.

För att säkerställa en snabb och effektiv verkställighet av det fängelsestraff som ådöms när skyddstillsynen undanröjs, bör emellertid införas en möjlighet för domstolen att förordna att den dömd skall vara omhändertagen till dess att avgörandet vinner laga kraft. Denna möjlighet bör inte begränsas till kontraktsvårdsfallen utan ges generell räckvidd. På så sätt tillgodoses det önskemål om effektivare verkställighetsregler i situationer av det här slaget som har framförts i olika sammanhang, bl. a. i en skrivelse från övervakningsnämnden i Uppsala som är redovisad i remissammanställningen.

Jag vill påpeka att det enligt nuvarande ordning inte ske någon avräkning av tiden för omhändertagande, om någon som är dömd till skyddstillsyn har varit omhändertagen innan påföljden undanröjs och ersätts med fängelse. Det hänger samman med att omhändertagande för närvarande inte används som ett straffprocessuellt tvångsmedel utan snarast ingår som ett led i verkställigheten av skyddstillsynsdomen. Någon generell ändring i detta avseende är inte motiverad med anledning av de förslag som jag tidigare har berört.

Däremot bör avräkning ske för sådant omhändertagande som äger rum under tiden från beslutet om undanröjande av skyddstillsynen och fram till dess att fängelsestraffet börjar verkställas. I dessa fall tjänar frihetsberövandet i allt väsentligt syftet att säkerställa en snabb och effektiv verkställighet av beslutet att ersätta skyddstillsynen med fängelse. Jag föreslår därför att bestämmelserna om avräkning av häktningstid i lagen (1974:202) om beräkning av strafftid kompletteras med en föreskrift om att tid, varunder den dömda har varit omhändertagen i målet efter det att slutligt beslut meddelades, skall räknas som tid varunder straffet verkställts.

Lämpligen bör i samma lag även en möjlighet öppnas för den dömda av avge nöjdförklaring avseende det ålagda fängelsestraffet.

Frågor om omhändertagande kan komma upp till prövning också i överrätt. Sålunda kan själva beslutet om omhändertagande överklagas hos hovrätt vare sig beslutet har fattats av övervakningsnämnd eller av tingsrätt. Har åklagaren fått bifall till sin talan i tingsrätten, kan den dömda överklaga beslutet till hovrätten och yrka att ett ev. omhändertagandebeslut skall upphävas. Detta följer redan av nu gällande bestämmelser.

Har vid undanröjande av skyddstillsyn förordnats att den dömda skall vara omhändertagen till dess att avgörandet vinner laga kraft, bör vid fullföljd av talan mot beslutet, i konsekvens med vad jag nyss anförde, högre rätt förordna om avräkning av den tid som den dömda sålunda har varit omhändertagen under förutsättning givetvis att talan bifalls såvitt avser undanröjande av skyddstillsynen. I ett fullföljt mål av detta slag bör den dömda betraktas som häktad. För nu angivna ändamål bör ändringar göras även i reglerna om avräkning av häktningstid i 33 kap. BrB och i 19 § lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken.

Har tingsrätt lämnat åklagarens talan om undanröjande av skyddstillsyn utan bifall och i förekommande fall förordnat att den dömda inte längre skall vara omhändertagen, kan åklagaren fullfölja talan mot beslutet och i hovrätten yrka att den dömda omedelbart skall omhändertas på nytt. Förordnar hovrätten om sådant omhändertagande, får den dömda enligt vad jag nyss påpekade inte vara omhändertagen längre tid än två veckor. Målet bör därför avgöras inom den tiden och någon avräkning blir inte aktuell i detta fall.

Vidare bör lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. kompletteras med en föreskrift om att den även gäller för personer som är omhändertagna i avvaktan på att beslut om undanröjande av skyddstillsyn skall vinna laga kraft.

2.4.7 Utvidgad tillämpning av 34 § KvaL

Mitt förslag: Jag föreslår en utvidgad tillämpning av 34 § KvaL samt en förlängning av tiden för vistelse utanför anstalt enligt samma lagrum.

införa kontraktsvård som en form av verkställighet av fängelsestraff men avvisat en sådan lösning.

Prop. 1986/87:106

Remissinstanserna: Åtskilliga remissinstanser har intagit den principiella hållningen att kontraktsvård, om en sådan ordning införs, bör utformas som en del av verkställighet av fängelsestraff. Andra har dock godtagit kommitténs förslag.

Skälen för mitt förslag: Om den som är intagen i kriminalvårdsanstalt genom vistelse utanför anstalten kan bli föremål för särskilda åtgärder som kan antas underlätta hans anpassning i samhället, kan enligt 34 § KvaL medgivande att för sådant ändamål vistas utanför anstalten ges under lämplig tid, om särskilda skäl föreligger. För sådan vistelse skall vidare ställas de villkor som kan anses erforderliga. Hittills har omkring 90 % av dessa vistelser avsett narkotika- och alkoholmissbrukare. I praktiken är den vård och behandling som sker i form av sådana vistelser jämförbar med kontraktsvård.

Kommittén har för sin del diskuterat lämpligheten av att införa kontraktsvård enbart som en form för verkställighet av fängelsestraff, grundad på denna paragraf (s. k. 34 §-placering). Enligt kommittén skulle emellertid en sådan ordning vara förenad med många nackdelar.

Sålunda fordras enligt bestämmelsen i dess nuvarande utformning att det finns särskilda skäl för beslut om en 34 §-placering. Enligt kommittén torde det då inte vara tillräckligt att den tilltalade är drogmissbrukare och beredd att underkasta sig vård, varför en utvidgning av 34 §-institutet skulle krävas.

En annan nackdel med den angivna principlösningen är enligt kommittén att kontraktsvården bör påbörjas omedelbart efter det att domen meddelats medan 34 §-placering är avsedd att förekomma som en avslutning på straffverkställighet i anstalt. Om kontraktsvård generellt utformas som en form av 34 §-placering, skulle den dömda utan domstolens kontroll möjligen redan från verkställighetens första dag kunna placeras utom anstalten.

Kommittén pekar vidare bl. a. på att kontraktsvård i form av sluten sjukvård, vård på behandlingshem eller familjevård är väl förenlig med tankarna bakom 34 §-institutet, medan det förhåller sig annorlunda med kontraktsvård i form av öppen vård. Under sådan vård skulle den dömda vistas i sitt hem. Detta stämmer enligt kommittén mindre väl med att 34 §-placering skall vara någorlunda jämförbar med anstaltsvistelse. Verkställighetsorganen kan därför inte beräknas vara beredda att mera regelmässigt medge 34 §-placering i eget hem utan att en väsentlig utvidgning först görs av 34 §-institutet.

Ett av de största problemen med att utforma kontraktsvård som en 34 §-placering är emellertid enligt kommittén att en sådan lösning inte är förenlig med tanken bakom kontraktsvården att den dömda vid kontraktsbrott skall avtjäna hela det straff som påföljden satts i stället för. En 34 §-placering räknas som en del av strafftiden. Vid tidpunkten för ett kontraktsbrott kan en stor del av strafftiden ha gått. Tidpunkten för villkorlig frigivning kan ha inträtt. Tanken med kontraktsvården kan enligt kommittén då inte realiseras.

Åtskilliga remissinstanser har som jag tidigare varit inne på intagit den

principiella ståndpunkten att kontraktsvård inte bör införas som en fri-vårdspåföljd. Flera av dessa instanser menar att kontraktsvård, om en sådan ordning införs, i stället bör kunna ingå som ett led i verkställigheten av ett fängelsestraff.

Själv vill jag till en början nämna att under år 1984 i genomsnitt 90 intagna var placerade utom anstalt enligt 34 § KvaL. Under år 1985 var antalet 99. I år beräknas antalet öka till omkring 130.

Bestämmelserna i 34 § KvaL används redan nu i de flesta fall för att låta intagna med missbruksproblem undergå särskild behandling för missbruket i behandlingshem eller familjehem. Genom att särskilda villkor ställs upp för en sådan vistelse synes denna form av verkställighet tillgodose de intressen som ligger till grund för tankarna på kontraktsvård. Åsidosätts de uppställda villkoren, föranleder det nämligen regelmässigt att den dömden på nytt tas in i anstalten.

Den verksamhet som sålunda har kunnat bedrivas med stöd av 34 § KvaL har visat sig mycket värdefull och bör självfallet fortsätta. Jag har också i olika sammanhang, bl. a. i prop. 1984/85:19 om en samordnad och intensifierad narkotikapolitik, förespråkat att 34 §-institutet får ökad användning och att sådana vistelser påbörjas tidigare än vad som sker i dag. Med anledning av AIDS-problemet har jag i förra årets budgetproposition poängterat att kriminalvårdens personal i ökad utsträckning bör försöka arbeta fram lämpliga 34 §- placeringar. Jag vill här också erinra om att chefen för socialdepartementet prop. 1985/86:171 om särskilda medel för bekämpningen av AIDS har uttalat att en satsning bör göras för att öka antalet 34 §-placeringar på behandlingshem och i familjevård. En av kriminalvårdsstyrelsen avgiven rapport (1985:1) om tillämpning och utfall av sådana vistelser visar att erfarenheterna av 34 §-verksamheten är mycket goda och att den utgör ett utomordentligt värdefullt instrument vid verkställandet av fängelsestraff. Bl. a. i belysning av att kontraktsvård nu föreslås bli införd som en särskilt kvalificerad form av kriminalvård i frihet för personer som annars skulle dömas till fängelse och till de positiva erfarenheterna av 34 §-verksamheten ser jag det för min del som naturligt att verksamheten vidareutvecklas.

Av naturliga skäl kommer vistelser utanför anstalt enligt 34 § KvaL i regel inte att kunna inledas i direkt anslutning till domen. Man kan dock tänka sig fall då den dömden varit häktad under en tid som svarar mot en så stor del av det straff som dömts ut att en 34 §-placering kan bli aktuell i nära anslutning till straffverkställighetens början. Det kan också förekomma fall då det av praktiska skäl inte varit möjligt att under en häktningstid planera lämplig kontraktsvård i form av skyddstillsyn. Visar det sig i ett sådant fall kort tid efter en fängelsedom att adekvat behandling kan ske i form av 34 §-placering bör också en sådan komma till stånd, om övriga förutsättningar är uppfyllda. Däremot bör det naturligtvis i princip inte komma i fråga att ett av domstolen förkastat kontraktsvårdsförslag i form av skyddstillsyn används för 34 §-placering i nära anslutning till en fängelsedom.

För att ge stöd åt den redan pågående utvecklingen av den verksamhet som bedrivs med stöd av 34 § KvaL förordar jag att lagrummet komplet-

teras. Lämpligen kan en sådan markering ske genom en föreskrift av innebörd att det vid övervägande av frågan om § 34-placering kan tillgripas särskilt skall beaktas om den intagne behöver vård eller behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel.

Som tidigare nämnts bör enligt min mening § 34-placeringarna påbörjas tidigare än vad som ofta sker i dag. Det är dock viktigt att dessa vistelser utanför anstalt inte påbörjas så tidigt att värden eller behandlingen hinner avslutas före verkställighetstidens utgång. I sådana fall måste den intagne fullfölja strafftiden på anstalt, vilket i de flesta fall måste te sig mycket negativt för honom och kanske i vissa fall kan spolia den rehabilitering som skett under § 34-vistelsen. Lagrummet bör därför också kompletteras med en föreskrift som motverkar så tidiga placeringar att detta problem uppstår.

2.4.8 Särskilt om kontraktsvård vid rattfylleri

Mitt förslag: Inga särregler föreslås om kontraktsvård som påföljd för rattfylleri. Är förutsättningarna i övrigt uppfyllda, bör dock skyddstillsyn i förening med kontraktsvård kunna komma i fråga som påföljd även för rattfylleri.

Kommitténs förslag: Det överensstämmer med mitt förslag.

Remissyttrandena: Vid remissbehandlingen har kommitténs uttalanden lämnats i stort sett utan erinran. Några remissinstanser anser att kontraktsvård kan vara ett lämpligt alternativ till fängelse som påföljd för rattfylleri i vissa fall, medan ett par remissinstanser ställer sig tveksamma till en sådan ordning med hänvisning till allmänpreventionens krav.

Skälen för mitt förslag: Kommittén har särskilt behandlat frågan i vad mån kontraktsvård skall kunna förekomma som påföljd vid rattfylleri. Det finns enligt kommittén mycket som talar för att de former av kontraktsvård som kommittén föreslår för missbrukande lagöverträdare i allmänhet även skulle vara lämpliga för rattfyllerister. Någon särbehandling av dessa anser kommittén inte vara nödvändig. Sålunda finns det enligt kommitténs mening flera skäl mot att utveckla någon speciell kontraktsvård för rattfyllerister i form av t. ex. enbart trafikundervisning. Ett är att det, både enligt utländska erfarenheter och med tanke på den insikt i trafiksäkerhetsfrågor som allmänt finns i vårt land, är tveksamt om några rehabiliteringseffekter står att vinna den vägen. Ett annat är att det är det mest brotts- och missbruksbelastade klientelet som skulle kunna komma i fråga för kontraktsvård, om påföljden skulle fungera som en ersättning för fängelsestraff. Ett ytterligare skäl är att det, med hänsyn till de osäkra rehabiliteringseffekterna, måste anses alltför resurskrävande att bygga upp en särskild undervisningsorganisation för detta ändamål.

Vid remissbehandlingen har kommitténs uttalanden lämnats i stort sett utan erinran. Svea hovrätt, TCO och Sveriges domareförbund har uttryckligen sagt sig anse att kontraktsvård kan vara ett lämpligt alternativ till

fängelse som påföljd för rattfylleri i vissa fall. Ett par remissinstanser – länsåklagaren i Norrbottens län och de båda polischefsöreningarna – har emellertid gett uttryck för tveksamhet i frågan under hänvisning till vikten av att allmänpreventionen upprätthålls på området. Föreningen Sveriges frivårdstjänstemän har pekat på att frivården behöver resursförstärkningar, om kontraktsvård mera frekvent skall tillämpas vid brott av aktuellt slag.

Det förslag som jag har redovisat i det föregående innebär dels att kontraktsvård skall kunna förekomma inom ramen för påföljden skyddstillsyn, dels att en utvidgad tillämpning av de s. k. 34 §-placeringarna skall komma till stånd. Det är uppenbart att den senare behandlingsformen saknar intresse när det gäller rattfylleri, eftersom det här rör sig om helt kortvariga fängelsestraff. När det däremot gäller sådan kontraktsvård som kan förenas med skyddstillsyn anser jag i linje med vad kommittén har anfört att sådan kontraktsvård skall kunna förekomma också vid rattfylleri och att någon särbehandling av rattfyllerister inte är motiverad.

Samtidigt måste i detta sammanhang beaktas att nuvarande ordning på området har visat sig leda till en ganska ojämn rättstillämpning, något som jag utförligt har utvecklat i den sedermera återkallade prop. 1984/85:21 (se bl. a. s. 14 ff). Det är naturligtvis av grundläggande betydelse att en utökad möjlighet att kombinera en straffrättslig påföljd med vård- och behandlingsarrangemang inte genomförs på ett sådant sätt att den riskerar att öka splittringen i praxis.

De typfall där kontraktsvårdande inslag i en skyddstillsynspåföljd kan bli aktuella enligt de allmänna principer som jag förut har redovisat sammanfaller emellertid till mycket stor del med dem där kriminalvård i frihet anses kunna förekomma redan enligt nuvarande praxis i rattfyllerimål, sådan som den har utvecklats av högsta domstolen. Enligt denna praxis har man i fråga om alkoholproblematiker ansett sig kunna gå ifrån normalpåföljden fängelse i sådana fall då det föreligger ett klart vårdbehov och den tilltalade påbörjat försök med rehabiliterande åtgärder samtidigt som det står klart att denna process försvåras, om den dömda berövas friheten. Att det är själva rattfylleribrottet och upptäckten av detta som utgjort incitamentet till rehabiliteringsförsöken har inte i sig ansetts vara något hinder mot att frångå huvudprincipen om fängelse som påföljd (jfr t. ex. NJA 1980 s. 74, 1982 s. 190 och 1983 s. 491).

Jag vill här skjuta in att RÅ i en skrivelse den 26 juni 1985 till samtliga åklagarmyndigheter har erinrat om behovet av att eventuella missbruksproblem uppmärksammas redan på förundersökningsstadiet för att man på så sätt skall kunna förbättra domstolarnas underlag för prövning av behovet av personutredning i rattfyllerimål. Inom justitiedepartementet pågår vidare arbete på en departementspromemoria som bl. a. är avsedd att innehålla förslag om att personutredning i ökad omfattning skall införskaffas i denna typ av mål. Syftet är att en större enhetlighet skall uppnås när det gäller tillämpningen av de riktlinjer för påföljdsvalet som högsta domstolen har slagit fast.

De principer för kontraktsvårdande inslag i påföljden skyddstillsyn som jag förut har förordat innebär inte några stora skillnader i förhållande till dagens praxis såvitt gäller rattfylleriklientelet.

Klart är sålunda till en början att ett användande i rattfyllerimål av skyddstillsyn med föreskrift om en behandlingsplan måste förutsätta att ett behov av behandling föreligger. Att avgöra om denna förutsättning är uppfylld torde i dessa mål endast sällan erbjuda några svårigheter, om den tilltalade själv förklarar sig villig att genomgå en behandling som kan erbjudas honom genom sjukvårdens eller socialtjänstens försorg. Som regel har man nämligen i dessa fall inte anledning att befara simulationsförsök e. d. Det förtjänar här att erinras om att redan den omständigheten att en person har kunnat framföra motorfordon med den höga alkoholkoncentration som enligt promilleregeln krävs för rattfylleriansvar anses utgöra en mycket stark indiktion på allvarliga alkoholproblem.

Den situationen kan tänkas föreligga att den tilltalade vid tiden för rättegången inte har påbörjat några rehabiliteringsförsök men förklarar sig ämnat göra det enligt ett för honom uppgjort program så snart domstolen har dömt i målet, under förutsättning att han inte döms till fängelse. Ett utrymme för att tillämpa skyddstillsyn bör föreligga även i sådana fall, om den tilltalades föresats bedöms som allvarligt menad. Detta torde kunna ske även enligt nuvarande praxis.

Som framgått förut torde emellertid nuvarande ordning vidare innebära att domstolen skall göra ett slags hypotetisk prövning av om ett fängelsestraff kan befaras lägga hinder i vägen för en tillämnad eller påbörjad rehabilitering. En prövning av detta slag måste enligt min mening göras också i fortsättningen, även om det här är fråga om vanskliga bedömningar som inte kan pressas alltför hårt. Den praktiska situationen torde dock inte sällan vara att den pågående lagföringen och önskemålet om att slippa ett fängelsestraff utgör själva incitamentet för den tilltalade att vilja underkasta sig ett behandlingsprogram. Ådöms fängelse, bortfaller motivationen till denna del. Så till vida kan det då finnas anledning befara att ett fängelsestraff kan få negativa effekter i behandlingshänseende. Domstolen måste inte desto mindre alltid söka bilda sig en uppfattning av om förklaringen från den tilltalades sida att han ämnar undergå behandling verkligen är allvarligt menad och om det program som har gjorts upp för honom är realistiskt och kan leda till positivt resultat.

Vad gäller själva vården och innehållet i kontraktet bör samma riktlinjer gälla som för kontraktsvård i övriga fall. Antabusbehandling i öppen vård med stöd och kontroller kan här som eljest ibland tänkas komma till användning. Men också institutionsvård kan bli aktuell. Liksom i andra fall är det viktigt att villkoren för vården anges tydligt i den behandlingsplan som den dömde förklarar sig införstådd med och som domstolen fastställer. Också reaktionerna på kontraktsbrott skall givetvis i princip vara desamma som jag tidigare har beskrivit. Uppfyller den dömde inte villkoren, skall alltså regelmässigt skyddstillsynen undanröjas och ett fängelsestraff dömas ut.

Även om i enlighet med det anförda de ändringar som jag här förordat kan väntas i någon utsträckning öka utrymmet för att tillämpa kriminalvård i frihet som påföljd vid rattfylleri, kommer detta dock knappast att ge några märkbara spår i statistiken. Fängelse kommer fortfarande att bli påföljden i det helt övervägande antalet fall.

De synpunkter som jag här har utvecklat har föregåtts av överläggningar med företrädare för riksdagspartierna.

Jag vill i detta sammanhang slutligen erinra om att regeringen nyligen har beslutat om tilläggsdirektiv till utredningen (K 1986:01) om översyn av vissa körkortsförfrågor. Enligt tilläggsdirektiven skall den särskilda utredaren undersöka i vad mån nuvarande spårningssystem vid körkortsåterkallelser bör vid trafiknykterhetsbrott kompletteras med en särskild lämplighetsprövning. Denna skall innebära att rätten att få tillbaka körkortet görs beroende av om föraren kan visa att han numera uppfyller körkortslagstiftningens krav på ett nyktert levnadssätt, t. ex. genom att förete intyg om genomgången vård eller behandling.

2.4.9 Förfarandet före kontraktsvård

Mitt förslag: Frågan om kontraktsvård bör aktualiseras under personutredningen i målet. Initiativet kan komma från den misstänkte själv, personutredaren, skyddskonsumenten eller åklagaren eller från organ inom socialtjänsten eller sjukvården som den tilltalade tidigare haft kontakt med. Även domstolen bör kunna ta initiativ till att förutsättningarna för kontraktsvård utreds. Utredningen bör ske enligt samma principer som den efter vilka påföljdsvalet förbereds i dag. Skyddskonsumenten bör således ha ett övergripande ansvar för förberedelsearbetet, som går ut på att etablera kontakt mellan den tilltänkta vårdinrättningen och den misstänkte och att vid behov biträda när behandlingsplanen utformas. Den gjorda utredningen, behandlingsplanen jämte i förekommande fall det undertecknade kontraktet skall ges in till domstolen för att ligga till grund för dess bedömning av påföljdsfrågan.

Kommitténs förslag: Det överensstämmer i allt väsentligt med mitt förslag såvitt avser kontraktsvård som kriminalvård i frihet.

Remissinstanserna: Dessa har i allt väsentligt godtagit kommitténs förslag. Från flera håll har emellertid påpekats att särskilda svårigheter kan uppkomma när det gäller att ordna en godtagbar kontraktsvård på den korta tid som står till förfogande, särskilt om den misstänkte är häktad i målet.

Skälen för mitt förslag: Kommittén har för sin del enbart uppehållit sig vid frågan om vilka åtgärder som skall vidtas, innan domstolen kan besluta om sådan kontraktsvård som äger rum som ett inslag i kriminalvård i frihet. Frågan om kontraktsvård bör då aktualiseras redan på personutredningsstadiet.

Är brottsligheten sådan att den enligt vad som kan förutses kan komma att leda till fängelsestraff och är övriga kriterier för kontraktsvård uppfyllda, bör därför enligt kommittén på personutredningsstadiet undersökas om någon lämplig behandlingsform finns. Kommittén pekar också på att domstolen i samband med att den beslutar om personundersökning eller

inhämtar yttrande från skyddskonsulenten kan anmoda denne att särskilt utreda förutsättningarna för kontraktsvård.

Prop. 1986/87:106

Kommittén erinrar också om att frågan om kontraktsvård ibland kan aktualiseras först vid huvudförhandlingen, som då kan skjutas upp och fortsättas eller tas om så snart förutsättningarna för kontraktsvård har kunnat utredas.

Enligt förslaget skall det vidare vara frivårdens uppgift att förbereda kontraktsvården. I förberedelsearbetet ingår att etablera kontakt mellan missbrukaren och den tilltänkta vårdinrättningen, att utarbeta det vårdkontrakt som skall ligga till grund för vården och att utverka ett godkännande av den planerade kontraktsvården av huvudmannen, dvs. ofta den misstänktes hem- eller vistelsekommun. Förberedelsearbetet skall enligt kommittén vara avslutat, när domstolen företar målet till slutlig handläggning.

Vad kommittén har anfört i den här delen har inte mötts av någon erinran vid remissbehandlingen. De påpekanden som har gjorts har i allt väsentligt avsett de svårigheter som kan uppstå när det gäller att förbereda kontraktsvård för den som är häktad.

Jag kan i likhet med remissinstanserna i allt väsentligt ansluta mig till vad kommittén har anfört i den här delen.

Det bör då först slås fast att det skall ankomma på frivårdens organ att på vanligt sätt svara för den utredning och det förberedelsearbete som blir erforderligt. Detta följer av lagen (1964:542) om personundersökning i brottmål.

Sannolikt kommer frågor om mer ingripande kontraktsvård tämligen sällan att aktualiseras när det gäller förstagångsbrottslingar. Det troliga är därför att skyddskonsulenten redan tidigare har kännedom om den misstänkte och dennes missbrukshistoria, när frågan om kontraktsvård kommer upp. Detta kan naturligtvis underlätta förberedelsearbetet. När det är fråga om mindre ingripande vård, exempelvis öppen poliklinisk behandling, torde det förberedande arbetet ofta vara mindre tidskrävande.

Den aktuella utredningen skall innefatta en redogörelse för den misstänktes personliga förhållanden av samma slag som lämnas i personundersökningar och yttranden från skyddskonsulent. Missbrukets art och omfattning skall i förekommande fall redovisas samt en bedömning göras av den misstänktes motivation att genomgå vård för att komma bort från missbruket. Den sistnämnda frågan kan naturligtvis vara svårbedömd. I den delen bör emellertid viss hjälp kunna erhållas från den tilltänkta vårdgivaren, som får förutsättas ha erfarenhet av sådana bedömningar. Vårdgivaren bör bl. a. av detta skäl komma in i bilden så tidigt som möjligt för att underlätta arbetet med att ta fram den vårdplan som avses ligga till grund för domstolens avgörande.

I de fall där kontraktsvård kan bli aktuell måste socialtjänsten kopplas in i vårdplaneringen. Det är av stor vikt att kontraktsvårdsplaneringen blir noggrann och bygger på de samlade kunskaper som finns inom socialtjänst och kriminalvård så att klienten har rimlig möjlighet att klara behandlingen. De speciella narkomanvårdsresurser som nu byggs upp på många häkten och de resurser som satsas på samverkan mellan socialtjänst och

Förutsättningen för att kontraktsvård skall kunna ådömas är emellertid att domstolen anser att det fängelsestraff som normalt borde ha följt på brottet kan ersättas av att den tilltalade undergår vård enligt den uppgjorda planen. Jag avser att i specialmotiveringen gå in närmare på hur några huvudtyper av behandlingsplaner kan vara utformade. Här vill jag bara nämna att behandlingsplan rörande sådan vård som innefattar vistelse på sjukhus, behandlingshem och liknande institutioner normalt synes böra innehålla föreskrifter om den minsta tid som den misstänkte åtar sig att vistas på institutionen i fråga och en beskrivning av de regler som skall gälla för denna vistelse. Därvid är det i förekommande fall viktigt att ange också hur drogfriheten skall kontrolleras. I planen bör det vidare såvitt möjligt finnas föreskrifter om den fortsatta behandling i mer öppna former som blir aktuell efter vistelsen på behandlingshemmet. Behandlingsplaner rörande öppenvård bör innehålla en beskrivning av den polikliniska och terapeutiska behandling som den misstänkte skall genomgå.

Den misstänktes godkännande av behandlingsplanen med där intagna föreskrifter skall vidare vara en förutsättning för att skyddstillsyn med kontraktsvård skall kunna ådömas. Självfallet är det lämpligt om detta godkännande dokumenteras skriftligt före huvudförhandlingen.

Jag delar kommitténs uppfattning att det många gånger bör vara möjligt att ombesörja och färdigställa en utredning rörande kontraktsvård även i de fall då den tilltalade är häktad i målet. Klart är emellertid att det ofta kan vara svårt att hinna med detta på den tid som står till förfogande fram till dess att huvudförhandlingen normalt skall äga rum. Vid behov kan naturligtvis då huvudförhandlingen uppskjutas, en fråga som jag återkommer till i specialmotiveringen. I andra fall kan en påbörjad utredning bilda underlag för överväganden angående en 34 §-placering efter straffverkställighetens början.

Jag vill lägga till att det tidigare anförda i allt väsentligt har tagit sikte på förberedelser för sådan kontraktsvård som ådöms i förening med skyddstillsyn. Motsvarande förfaringsätt torde dock kunna tillämpas i fråga om vistelse utanför anstalt med stöd av 34 § KvaL. I det fallet kommer dock ansvaret att åvila anstaltspersonalen samt övervakningsnämnden eller kriminalvårdsnämnden i stället för frivårdens personal och domstolen.

2.5 Genomförande

Förslaget om kontraktsvårdsföreskrifter i kombination med skyddstillsyn innebär inte några nya åligganden för sjukvårdens och socialtjänstens huvudmän utan endast att ett delvis nytt instrument ställs till deras och till kriminalvårdens förfogande. Det är min avsikt att ta upp frågan om kostnadsansvaret för kontraktsvården, när jag anmäler frågan om proposition till riksdagen. Klart är emellertid att det, med hänsyn till bl. a. den varierande tillgången till vårdplatser och till att missbrukarvården på skilda håll kan ha delvis varierande inriktning, kan förutses att kontraktsvård i praktiken inte kommer att kunna erbjudas inom alla kommuner och lands-

tingsområden under ett första skede. Det torde i väsentlig mån bli beroende av de praktiska erfarenheterna på de platser där man redan inledningsvis lämnar utrymme åt kontraktsvård, om påföljdsvarianten omsider kommer att kunna tillämpas över hela landet.

Om riksdagen godtar föreliggande förslag, utgår jag från att man från kriminalvårdsverkets sida både på central och på regional nivå tar upp överläggningar med huvudmännen för att informera om den delvis nya möjlighet som kommer att erbjudas och närmare klarlägga vilka förutsättningar som på olika håll finns att medverka i utvecklingen av det nya institutet.

Förberedelser av det slaget torde inte behöva bli alltför tidskrävande. Jag anser att den nya lagstiftningen bör kunna träda i kraft den 1 juli 1987. Den bör, när den genomförs, kunna gälla även i fråga om brott som har begåtts före ikraftträdandet.

3 Upprättade lagförslag

I enlighet med det anförda har inom justitiedepartementet upprättats förslag till 1. lag om ändring i brottsbalken, 2. lag om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt, 3. lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken, 4. lag om ändring i lagen (1974:202) om beräkning av strafftid, 5. lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

Förslagen bör fogas som *bilaga 2* till protokollet i detta ärende.

4 Specialmotivering

4.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

27 kap. 5 §

Har den dömda förpliktats ersätta genom brottet uppkommen skada, skall han göra vad i hans förmåga står att fullgöra denna skyldighet. Rätten äger föreskriva att han under prövotiden skall söka fullgöra skadeståndsskyldigheten eller del därav på tid och sätt som angivas i domen.

Om skada på egendom eller annan skada har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den dömdes anpassning i samhället, får rätten föreskriva att denne på tid och sätt som anges i domen skall biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.

Föreskrift som avses i första eller andra stycket får, efter ansökan av åklagare eller den dömda, ändras eller upphävas, när det finns särskilda skäl.

Det nya andra stycket innebär att domstolen i samband med villkorlig dom kan meddela en föreskrift om skyldighet för den dömda att biträda målsäganden med arbete som syftar till att avhjälpa skador som vållats genom brottet eller annars framstår som lämpligt i belysning av brottets och skadornas art.

En förutsättning för att en föreskrift skall få meddelas är att skada har uppkommit genom brottet. Till skillnad från vad som gäller enligt första stycket krävs däremot inte att den tilltalade i domen har ålagts betalnings-skyldighet. Föreskrift av här aktuellt slag kan alltså meddelas även i exempelvis det fallet att målsäganden med hänsyn till den tilltalades förhållanden anser det meningslöst att föra talan om skadestånd.

Av naturliga skäl tar stycket i första hand sikte på fall då egendom har förstörts eller skadats till följd av brottet. Uteslutet är emellertid inte att tillämpa det vid annan skada, exempelvis på grund av stöld.

En ytterligare förutsättning är att en föreskrift av aktuellt slag bedöms vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället. Därvid bör i främsta rummet beaktas intresset av att han får på ett påtagligt sätt lära känna verkningarna av sitt brott, något som kan antas ha positiva effekter från individualpreventiv synpunkt. Även i övrigt torde en föreskrift många gånger vara förenad med fördelar från pedagogisk synpunkt, särskilt när det gäller yngre lagöverträdare.

För att en meningsfull föreskrift skall kunna meddelas torde som regel förutsättas att det, när domstolen skall behandla målet, finns ett underlag i form av t. ex. en plan som kan ha uppgjorts under personutredningen i samråd med målsäganden. Ofta torde denne i här aktuella fall vara ett allmänt organ, exempelvis en kommun, en skola eller huvudmannen för ett allmänt kommunikationsmedel. Men en föreskrift kan meddelas även när målsäganden är en enskild person eller organisation; när fråga är om enskilda personer torde dock viss försiktighet vara påkallad med hänsyn till den risk som kan föreligga för att den brottslige utsätts för repressalier. Något hinder möter naturligtvis inte mot att domstolen själv tar initiativet till att få fram det underlag som behövs för att en föreskrift skall kunna meddelas, exempelvis genom att ta upp en diskussion i frågan med målsäganden, den tilltalade och åklagaren under förhandlingen i målet.

Liksom i första stycket förutsätts att domstolen i domen anger tid och sätt för skyldighetens fullgörande. Tiden behöver inte nödvändigtvis anges med exakthet, utan det kan vara tillfyllest att det t. ex. anges att arbets-skyldigheten skall fullgöras "under de vardagskvällar i maj och juni 1988 som målsäganden i samråd med den dömda bestämmer".

När det gäller arbetets art är avsikten i första hand att det skall ta sikte på att avhjälpa de skador som har vållats genom brottet. Jag har dock ansett att den nya möjligheten att meddela föreskrifter skulle få ett alltför snävt tillämpningsområde om detta skulle vara en nödvändig förutsättning. Skadorna är ju i många fall redan avhjälpda vid domstillfället. Men exempelvis när det gäller skador på allmän egendom kan liknande skador ha vållats senare, och föreskriften bör då kunna ta sikte på att dessa skall avhjälpas. I fall då reparationsåtgärder o. d. kräver särskild kompetens

eller målsäganden annars inte vill anförtro dem åt den brottslige kan i synnerhet när målsäganden är ett offentligt organ tänkas att annat lämpligt arbete kan anordnas, och en föreskrift bör kunna meddelas även i detta fall.

Normalt torde i här avsedda fall målsäganden inte föra talan om skadestånd på grund av brottet. Om sådan talan förs, bör naturligtvis beaktas vid prövningen av frågan om eventuell arbetsskyldighet. Åläggs fullt skadestånd, bör någon arbetsskyldighet inte åläggas.

Målsägandens samtycke har gjorts till en uttrycklig förutsättning för att en föreskrift skall få meddelas. När föreskrift meddelas i samband med villkorlig dom blir det i första hand denne själv som får vaka över att skyldigheten fullgörs och målsäganden har givetvis möjlighet att i annat fall vända sig till åklagaren. Att ansöka om ändring eller upphävande av en föreskrift ankommer också på åklagaren, men även den dömde kan ansöka om detta.

Vägrar den dömde att fullgöra sina skyldigheter enligt föreskriften, kan enligt den generella föreskriften i 27 kap. 6 § BrB varning meddelas, föreskriften ändras eller – i sista hand – den villkorliga domen undanröjas och annan påföljd bestämmas för brottet.

Självfallet bör i regel en föreskrift om arbetsskyldighet meddelas endast under förutsättning att även den dömde är införstådd med detta. Någon uttrycklig regel om detta har dock ej meddelats.

Tredje stycket

I stycket har endast gjorts en redaktionell ändring.

28 kap. 1 §

Skyddstillsyn får ådömas för ett brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden finns anledning anta att påföljden kan bidra till att han avhåller sig från fortsatt brottslighet. Är mera ingripande påföljd påkallad, får skyddstillsyn dock inte ådömas.

Den som är under aderton år må ej dömas till skyddstillsyn, med mindre denna påföljd finnes lämpligare än vård inom socialtjänsten.

Är det lindrigaste straff som är stadgat för brottet fängelse i ett år eller däröver, må dömas till skyddstillsyn allenast om särskilda skäl äro därtill.

Kan det antas att missbruk av heroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som påkallar vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts, skall rätten, när den bedömer frågan huruvida skyddstillsyn är en tillräckligt ingripande påföljd, särskilt beakta om den tilltalade förklarar sig villig att undergå lämplig behandling som enligt en för honom uppgjord plan kan anordnas i samband med verkställigheten av en dom på skyddstillsyn.

Som anförts i den allmänna motiveringen kan det diskuteras om man över huvud taget behöver genomföra några ändringar i 28 kap. för att möjligheten att döma till kontraktsvård skall komma till uttryck. De regler i 6 § som gör det möjligt att meddela föreskrifter om läkarvård, nykterhets-

vård eller annan vård eller behandling i eller utom sjukhus eller annan sådan inrättning (jfr 26 kap. 15 §) erbjuder nämligen redan nu tillräckligt lagstöd för att en dom på skyddstillsyn skall kunna förenas med föreskrift om en behandlingsplan, låt vara att reglerna inte brukar tillämpas så i praktiken.

En mycket väsentlig utgångspunkt som jag har angett i den allmänna motiveringen är emellertid att kontraktsvårdsarrangemang skall kunna förekomma i fall där påföljden för närvarande bestäms till fängelse. För att ge underlag för en i enlighet härmed ändrad praxis föreslår jag en komplettering genom ett nytt fjärde stycke i förevarande paragraf.

Styckets avfattning avses ge uttryck åt tanken att domstolen, även om det eljest skulle ha varit motiverat, kan underlåta att döma till en mera ingripande påföljd än skyddstillsyn – dvs. i praktiken fängelse – under följande förutsättningar

1. det kan antas att missbruk av alkohol eller narkotika eller eljest något särskilt förhållande som påkallar vård eller annan behandling i väsentlig mån har bidragit till att den tilltalade har begått brottet,

2. den tilltalade samtycker till att undergå behandling enligt en särskild behandlingsplan,

3. den avsedda behandlingen framstår som lämplig och kan anordnas för honom i samband med att en dom på skyddstillsyn verkställs.

Som framgår av 6 § är avsikten att en föreskrift som innefattar behandlingsplan alltid skall meddelas i domen i fall då den planerade behandlingen är avgörande för domstolens ställningstagande att låta påföljden stanna vid skyddstillsyn. I dessa fall skall också i domen anges längden av det fängelsestraff som annars skulle ha ådömts (3 § andra stycket). Dessutom skall en särskild föreskrift om rapportskyldighet meddelas. Jag återkommer till dessa frågor vid 3 och 6 §§.

I de fall som här avses gäller liksom i övrigt att särskilda skäl fordras för att skyddstillsyn skall få ådömas, om minimistrafvet för brottet är fängelse i ett år eller mer. Någon annan övre gräns för de fall som nu är aktuella har inte föreslagits, men som jag har anført i den allmänna motiveringen torde man kunna räkna med att skyddstillsyn med föreskrift om behandlingsplan normalt inte ådöms, om det fängelsestraff som den tilltalade har förskyllt uppgår till två år eller mer.

För att skyddstillsyn med föreskrift om behandlingsplan skall komma i fråga i fall av alkohol- eller narkotikaproblem bör det krävas att problemen är påtagliga och har utvecklats till någon form av beroende. En så pass ingripande åtgärd som kontraktsvård bör nämligen inte användas, om det står alldeles klart att problemen är övergående och missbrukaren kan antas kunna komma till rätta med sin situation med hjälp av mindre ingripande åtgärder. Å andra sidan är det givet att det vid vissa mycket avancerade former av missbruk ibland kan vara svårt att genomföra en behandling i de former som avses här. En noggrann bedömning av lämpligheten i det särskilda fallet måste alltså ske.

Av den föreslagna lagtexten framgår vidare att det förutsätts föreligga en koppling mellan missbruket och den aktuella brottsligheten, så att missbruket i väsentlig mån har bidragit till att den tilltalade har begått brottet.

Denna koppling kan naturligtvis bestå i att den tilltalade var alkohol- eller narkotikapåverkad, när brottet begicks. Även i de fall då brottet kan förklaras av att den tilltalade behövde skaffa pengar för inköp av berusningsmedel torde kravet på samband mellan missbruket och brottet vara uppfyllt. Ett krav på samband av aktuellt slag förutsätts också när det är fråga om vårdbehov för annat än missbruk.

Som framgår av vad jag har anfört i den allmänna motiveringen delar jag i princip frivårdskommitténs uppfattning att det inte finns behov av några särskilda regler som utesluter tillämpning av kontraktsvårdsarrangemang vid vissa typer av brott. Av vad jag förut har anfört framgår dock att det inte bör röra sig om alltför grov brottslighet. Men den omständigheten att enligt vedertaget betraktelsesätt allmänpreventiva skäl med betydande styrka talar för en frihetsberövande påföljd — exempelvis vid vålds- och trafiknykterhetsbrott — avses inte i och för sig hindra att den fängelsepåföljd som normalt skulle ha följt på brottet ersätts av skyddstillsyn i förening med föreskrift om en behandlingsplan. Förutsättningen är dock att den uppgjorda planen kan godtas av domstolen som en ersättning för det fängelsestraff som annars skulle ha ådömts.

Som arbetsnamn för den aktuella påföljdscombinationen har kommittén använt termen kontraktsvård, och samma term har även jag använt i den allmänna motiveringen. Jag har emellertid inte ansett att den ifrågavarande termen lämpligen bör brukas i lagtexten, bl. a. med hänsyn till att det knappast synes kunna komma i fråga att i detta sammanhang ställa krav på regelrätta "kontrakt". Någon skarp gräns mellan sådana föreskrifter som avses bli meddelade med stöd av de nya reglerna och sådana som kan meddelas redan med stöd av gällande bestämmelser torde inte heller vara möjlig att dra.

Förslaget är emellertid så utformat att den bärande tanken med kontraktsvård tas till vara. Denna går ut på att fängelse under angivna förutsättningar skall kunna ersättas med behandling som är särskilt avpassad efter den tilltalades behov. Tanken bygger alltså på att den tilltalade själv vill ha hjälp och vård för att komma bort från sitt missbruk, varvid hotet om fängelsestraff förutsätts bidra till motivationen. Denna vilja skall komma till uttryck på det sättet att han åtar sig att genomgå behandling enligt en för honom utformad plan. I denna plan skall även anges de villkor som skall gälla för vården, och den tilltalade skall underkasta sig de föreskrifter som är intagna där.

I den nya bestämmelsen har inte lämnats någon föreskrift om vem som skall upprätta behandlingsplanen och svara för själva behandlingen. Det har emellertid förutsatts att det som regel skall vara organ inom socialtjänsten eller den allmänna sjukvården. Andra vårdgivare har emellertid inte uteslutits. Beroende på omständigheterna kan alltså även en enskild vårdgivare, såsom exempelvis en praktiserande alkoholläkare eller ett enskilt behandlingshem, godtas. I den mån man från kriminalvårdens sida kan åstadkomma en behandling av här aktuellt slag inom ramen för egna resurser bör självfallet även detta vara godtagbart.

Som jag berörde i den allmänna motiveringen torde frågan om kontraktsvård kunna komma upp på flera olika sätt. Skyddskonsumenten bör ha det

övergripande ansvaret för den utredning som blir aktuell. Initiativet kan emellertid komma från den tilltalade själv eller hans försvarare i samband med personutredningen i målet. Är han tidigare känd hos frivårdens organ, bör initiativet naturligtvis också kunna tas av skyddskonsulenten. På motsvarande sätt gäller att initiativet ofta kan tänkas komma från organ inom socialtjänsten eller sjukvården, om den tilltalade redan är föremål för uppmärksamhet av dessa organ.

I andra fall kan frågan aktualiseras av personundersökaren som i så fall bör samråda med skyddskonsulenten. Det skall i nu angivna situationer ankomma på skyddskonsulenten att bedöma om förutsättningarna för kontraktsvård är uppfyllda med avseende på såväl missbruksproblemens art och omfattning som på brottslighetens svårhetsgrad. Även åklagaren kan aktualisera frågan om kontraktsvård. Klart är också att domstolen, om den finner att frågan om kontraktsvård bör utredas, kan anmoda skyddskonsulenten att undersöka förutsättningarna.

Oavsett hur frågan om kontraktsvård aktualiseras, är det uppenbart att det blir skyddskonsulenten som på rättsväsendets sida bör ha det övergripande ansvaret för den utredning som skall göras. I den utredningen bör till en början lämnas en redovisning av den misstänktes missbrukshistoria och problemens art och omfattning. Visavi den som skall ansvara för den behandling som ifrågasätts kommer skyddskonsulenten i detta liksom i andra sammanhang att i första hand ha en förmedlande roll. Det ankommer på den vårdansvarige att bedöma om behandling bör ges i de former som här är aktuella, vilket innebär att den vårdansvarige normalt bör kopplas in på ett tidigt stadium, bl. a. för att bedöma den misstänktes vårdbehov och om hans vårdmotivation är av den arten att skyddstillsyn med föreskrift om en behandlingsplan kan te sig meningsfull.

Som tidigare har berörts har inte föreskrivits att behandlingsplanen skall manifesteras i ett "kontrakt". Att så sker anses från många håll ha ett betydande pedagogiskt värde, men det bör ankomma på den vårdansvarige att bedöma denna fråga. Vad som från rättsväsendets sida kan fordras i sammanhanget är att en någorlunda preciserad behandlingsplan upprättas och att den tilltalade samtycker till att undergå planen. Detta samtycke kan lämnas i skriftlig form, men det kan naturligtvis också lämnas på annat sätt, t. ex. muntligen inför rätten.

Det ankommer också på den vårdansvarige att avgöra enskildheterna i behandlingsplanen. I det följande lämnas några exempel på sådana punkter som beroende på omständigheterna synes kunna tas in i denna.

- Som har angetts i den allmänna motiveringen synes i vart fall när det gäller narkotikamissbrukare en utfästelse av den misstänkte att hålla sig drogfri under vårdtiden böra ingå i bilden. I den mån särskilda kontroller – exempelvis genom urin- eller blodprov – är avsedda bör även detta anges.
- Den beräknade behandlingstiden, som i förekommande fall bör delas upp i beräknad tid på vårdinstitution och beräknad tid för mera öppen vård, bör naturligtvis som regel anges. Tiderna behöver inte anges exakt utan ett visst spelrum bör kunna ges så att hänsyn kan tas till hur vården utfaller i praktiken. I planen kan exempelvis anges 4–6 måna-

ders institutionsvård och 8–12 månaders vård i öppna former. Även i det fallet att kontraktsvården i dess helhet skall bedrivas i form av öppen vård, exempelvis i form av poliklinisk alkoholvård, bör i kontraktet anges under hur lång tid behandlingen skall pågå.

- I planen bör anges huvudpunkterna i den behandling som skall äga rum. Det kan röra sig om psykoterapeutisk behandling, social träning, bostads- och arbetsanskaffning på hemorten etc. Rör det sig om öppen poliklinisk behandling, bör i kontraktet anges hur ofta den misstänkte skall besöka polikliniken och den behandling som där skall äga rum.
- I den mån särskilda ordningsregler skall gälla under behandlingstiden bör också dessa anges. Det kan röra sig om förbud mot innehav av vissa föremål såsom injektionssprutor, kanyler samt vapen och andra tillhyggen och en befogenhet för vårdinrättningen att omhänderta sådana föremål. Ingår institutionsvistelse i planen, synes som regel de föreskrifter som skall gälla för "permissioner" o. d. böra anges.
- Om man från huvudmannens sida avser att tillämpa särskilda sanktioner inom ramen för vården, t. ex. indragning eller senareläggning av permissioner, om den misstänkte inte har iakttagit ordningsföreskrifterna i anslutning till en tidigare permission, kan det vara lämpligt att ta in en erinran om detta i behandlingsplanen.
- Ibland kan det vara en fördel med ett uttryckligt åtagande från den misstänktes sida att omedelbart inställa sig vid det behandlingshem som det är i fråga.

Behandlingsplanen skall ges in till domstolen och ingå i det underlag som ligger till grund för avgörandet av påföljdsfrågan. Av tidsskäl är det naturligtvis angeläget att en utredning om eventuell kontraktsvård inleds på ett så tidigt stadium som möjligt och att den bedrivs med viss skyndsamhet. Är den misstänkte häktad i målet, kan dock detta sannolikt sällan hinnas med redan under den vecka från åtalet inom vilken enligt 45 kap. 14 § rättegångsbalken huvudförhandling normalt skall hållas. Det angivna lagrummet ger emellertid domstolen möjlighet att uppskjuta huvudförhandlingen när detta är nödvändigt. I angelägna fall synes denna möjlighet böra tas tillvara, varvid naturligtvis den tilltalade bör höras i saken. Man får dock räkna med att det oftast blir i fall då den tilltalade är på fri fot som den nya påföljdsvarianten aktualiseras.

Något hinder mot att tillämpa skyddstillsyn med föreskrift om behandlingsplan i fall då den misstänkte förnekat gärningen eller bestritt ansvar på annan grund har inte föreskrivits, men det är givet att det i dessa fall föreligger särskilda svårigheter att utreda frågan. Samtycker den tilltalade till det, bör dock en utredning kunna göras även i sådana fall. Både i dessa och andra situationer finns möjlighet för domstolen att efter en första huvudförhandling skjuta upp avgörandet och företa målet till fortsatt eller ny huvudförhandling för slutlig prövning men denna utväg synes böra tillgripas endast i undantagsfall.

28 kap. 3 §

Om det av hänsyn till allmän laglydnad prövas oundgängligen erforderligt att skyddstillsyn förenas med frihetsberövande, må jämte skyddstillsyn dömas till fängelse i lägst fjorton dagar och högst tre månader.

Om förhållandena påkallar det, får rätten förordna att domen på fängelse skall gå i verkställighet utan hinder av att den inte har vunnit laga kraft.

Är i fall som avses i 1 § fjärde stycket den planerade behandlingen av avgörande betydelse för att skyddstillsyn bedöms vara en tillräckligt ingripande påföljd, skall rätten i domslutet ange hur långt fängelsestraff som skulle ha ådömts, om fängelse i stället hade valts som påföljd.

Som jag har utvecklat i den allmänna motiveringen är det meningen att domstolen – när skyddstillsyn med föreskrift om kontraktsvård ådöms i stället för fängelse – i domen skall kunna ange längden av det fängelsestraff som skulle ha ådömts, om fängelse hade valts i stället. En bestämmelse om detta bör lämpligen placeras i förevarande paragraf.

Förutsättningen är alltså att den planerade behandlingen är av avgörande betydelse för att skyddstillsyn bedöms vara en tillräckligt ingripande påföljd. I praktiken förutsätts alltså situationen vara den att påföljden i annat fall skulle ha blivit fängelse. Regeln har gjorts obligatorisk.

Upplysningen om det alternativa fängelsestraffet tjänar i första hand två syften. Det skall vara vägledande för domstolen, om det i ett senare skede blir aktuellt att undanröja skyddstillsynen därför att den dömde inte fullföljer behandlingen i enlighet med sitt åtagande. Dessutom skall den dömde härigenom på ett påtagligt sätt få veta vad han riskerar i händelse av misskötsamhet. Förordnandet kan exempelvis formuleras så att brottsligheten skulle ha förskyllt sex månaders fängelse om fängelse hade valts som påföljd.

Jag har i den allmänna motiveringen påpekat att domstolarna bör vara observanta på att det kan vara lätt att ta till i överkant, när längden av detta fängelsestraff skall bestämmas.

Förordnandet avses kunna bli föremål för överklagande. Om den dömde – eller åklagaren – godtar domen i övrigt men är missnöjd med det utmätta fängelsestraffet, skall alltså den frågan kunna föras upp till högre instans. Förbudet mot reformatio in pejus medför att högre rätt i ett sådant fall på talan av den dömde inte får bestämma ett strängare straff än vad underrätten har gjort.

28 kap. 5 §

Skyddstillsyn skall vara förenad med övervakning från dagen för domen. Rätten får dock förordna att övervakningen skall anstå till dess domen har vunnit laga kraft mot den dömde. Om domen överklagas, kan högre rätt förordna att vidare verkställighet inte får äga rum.

Övervakningen skall upphöra utan något särskilt förordnande när ett år av prövotiden har förflutit, om inte annat följer av fjärde stycket eller av 7 eller 9 §.

Har verkställigheten avbrutits till följd av beslut av högre rätt men döms den tilltalade därefter ändå till skyddstillsyn, skall den tid under vilken verkställigheten ej ägt rum inte räknas in i prövotiden eller den tid som anges i andra stycket.

Ådöms skyddstillsyn med stöd av 1 § fjärde stycket får rätten i domen förordna om längre övervakningstid än vad som anges i andra stycket.

Övervakningstiden i anledning av en dom på skyddstillsyn uppgår normalt till ett år. Den tiden kan framstå som alltför kort i vissa situationer när skyddstillsyn ådöms i förening med kontraktsvård. Av det skälet har i förevarande paragraf gjorts ett tillägg av innebörd att domstolen i här avsedda fall skall kunna förordna om längre övervakningstid, om detta behövs för att den planerade behandlingen skall kunna slutföras.

Möjligheten att föreskriva en längre övervakningstid är avsedd att komma till användning i fall då den dömden som ett led i kontraktsvården skall vara intagen för behandling i en vårdinstitution av något slag. Som jag tidigare har framhållit kan tiden för denna typ av behandling bli ganska lång. Under själva institutionsvistelsen kommer den dömden inte att ha något påtagligt behov av en särskild övervakare vid sidan av den som har ansvaret för behandlingen. Övervakare skall emellertid ändå utses. Under denna tid bör lämpligen en tjänsteman inom frivårdsorganisationen förordnas som övervakare. Uppgiften blir då inte så mycket att bistå den dömden som att ha insyn i behandlingen och att vid behov biträda den behandlingsansvarige.

När institutionsvistelsen upphör och behandlingen övergår i öppna former, kan man räkna med att den dömden kommer att vara i behov av stöd och hjälp av en övervakare. Det är i dessa situationer som den föreslagna möjligheten till förlängd övervakningstid får praktisk betydelse.

Hur lång övervakningstid som bör bestämmas i det enskilda fallet torde i första hand få bestämmas med utgångspunkt från den planerade institutionsvistelsens längd. Generellt sett bör man enligt min mening kunna ha som riktmärke att övervakningen skall pågå under sex månader efter det att institutionsbehandlingen har upphört.

Jag vill till slut påpeka att någon förlängning av övervakningstiden inte bör ske, när kontraktsvården i sin helhet skall bedrivas i öppna former – exempelvis poliklinisk behandling – eller om institutionsvistelsen är avsedd att bli kortvarig. I sådana fall bör den övervakningstid på ett år som nu gäller vara fullt tillräcklig.

28 kap. 6 §

Vad som föreskrivs i 26 kap. 12–17 §§ skall tillämpas på motsvarande sätt beträffande den som har dömts till skyddstillsyn. Rätten skall dock i domen förordna övervakare, om inte särskilda skäl talar mot det. Vidare får rätten i domen meddela föreskrifter enligt 26 kap. 15 § första och andra styckena samt 27 kap. 5 § andra stycket.

I fall som avses i 3 § tredje stycket skall i domen alltid meddelas föreskrift om den behandlingsplan som den dömden har åtagit sig att följa. Därvid får även föreskrivas att den som ansvarar för behandlingen skall göra anmälan till skyddskonsulenten och åklagaren, om den dömden allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt planen.

Första stycket

Ändringen innebär att domstolen får möjlighet att även i samband med en dom på skyddstillsyn meddela föreskrift av det slag som avses i förslaget

till ändring av 27 kap. 5 §. I själva verket torde det främst vara vid domar på skyddstillsyn som sådana föreskrifter får aktualitet.

Angående innebörden av en sådan föreskrift får jag hänvisa till vad jag har anfört vid 27 kap. 5 §. En betydelsefull skillnad när föreskrift av aktuellt slag meddelas vid skyddstillsyn blir emellertid att skyddskonsulenten och övervakningsnämnden på vanligt sätt har ansvar för övervakningen av att den dömda fullgör sin skyldighet.

Flertalet av de föreskrifter som kan meddelas vid skyddstillsyn kan även meddelas i samband med villkorlig frigivning. På samma sätt som gäller i fråga om de föreskrifter som avses i andra stycket av förevarande paragraf har jag emellertid ansett anledning saknas att öppna möjlighet för att låta föreskrifter av nu aktuellt slag meddelas i samband med villkorlig frigivning.

Andra stycket

I fall då skyddstillsyn aktualiseras är redan enligt gällande ordning situationen den att den tilltalade förklarar sig beredd att undergå viss vård eller annan behandling enligt ett mer eller mindre detaljerat program som har uppgjorts för honom. För närvarande meddelas i dessa fall, om skyddstillsyn ådöms, ofta en särskild föreskrift om behandling, men detta torde inte alltid ske, om domstolen på goda grunder finner sig kunna utgå från att den tilltalade ändå kommer att undergå den aktuella behandlingen.

Det nya andra stycket tar emellertid inte sikte på sådana fall i allmänhet utan på den specifika situation som föreligger när domstolen enligt 3 § tredje stycket i domen skall ange det fängelsestraff som skulle ha ådömts, om den inte hade stannat för skyddstillsyn med kontraktsvård. Det rör sig alltså om fall där den planerade behandlingen är av avgörande betydelse för att skyddstillsyn bedöms vara en tillräckligt ingripande påföljd. I praktiken är det alltså fråga om fall där påföljden annars skulle ha bestämts till fängelse. För dessa fall gäller som en obligatorisk regel att domstolen i domen skall meddela föreskrift om den behandlingsplan som den tilltalade har åtagit sig att följa.

Tekniskt sett kan detta ske genom att själva planen – eller i förekommande fall vårdkontraktet – fogas som bilaga till domen. I själva domslutet kan då föreskrift meddelas om att den tilltalade i enlighet med eget åtagande skall genomgå behandling enligt en vid domen fogad plan (eller ett kontrakt). En annan utväg kan vara att planen identifieras i domen genom angivande av datum, den som ansvarar för behandlingen etc. Planen synes då inte nödvändigtvis behöva fogas som bilaga till domen, utan det kan vara tillfyllest att den finns i akten.

Enligt stycket kan ytterligare en föreskrift meddelas i de fall som här avses. Den föreskriften går ut på att den myndighet eller det organ som svarar för behandlingen skall vara skyldig att anmäla till skyddskonsulenten och åklagaren om den dömda allvarligt åsidosätter sina skyldigheter enligt planen. Bestämmelsen syftar dels till att bryta den sekretess som eljest kan gälla (jfr 14 kap. 1 § sekretesslagen, 1980:100), dels till att åstadkomma en snabbare procedur än som är möjlig enligt eljest gällande

ordning, när det gäller att ingripa vid misskötsamhet från den dömdes sida. Enligt det nuvarande systemet skall uppgift om eventuell misskötsamhet inhämtas av skyddskonsulenten och av denne anmälas för övervakningsnämnden samt därvid i första hand ligga till grund för en prövning av om andra åtgärder som nämnden får vidta bör tillgripas, innan nämnden bedömer om en framställning bör göras till åklagarmyndigheten om att denna skall väcka talan om undanröjande av skyddstillsynen. För de speciella fall som det här gäller — dvs. sådana då fängelse skulle ha ådömts om ej den aktuella behandlingen kunnat komma till stånd — kan nämligen denna procedur synas alltför långdragen.

Det är dock inte obligatoriskt för domstolen att meddela en föreskrift av nu aktuellt slag i de här avsedda fallen. Exempelvis bör ju en sådan föreskrift inte meddelas med mindre än att det organ eller den person som skall ansvara för behandlingen är införstådd med uppgiftsskyldigheten. Meddelas inte någon föreskrift om sådan uppgiftsskyldighet, åligger det på vanligt sätt i första hand skyddskonsulenten att följa utfallet av behandlingen. Från denna skyldighet befrias f.ö. inte konsulenten även om en uppgiftsskyldighet föreskrivs för den som svarar för behandlingen.

Som jag har berört i den allmänna motiveringen avses en uppgiftsskyldighet av här aktuellt slag inte innefatta någon plikt att lämna underrättelse om varje överträdelse av en behandlingsplan eller det vårdkontrakt som är i fråga. Underrättelse bör kunna underlåtas vid mera bagatellartade förhållanden. Vid allvarligare eller upprepade överträdelser måste emellertid uppgift lämnas. Om den behandlingsansvarige för sin del anser att behandlingen ändå bör fortgå, bör naturligtvis detta anges när uppgiften lämnas.

Jag vill tillägga att åklagaren när underrättelse lämnas inte sällan kan ha anledning att med skyddskonsulenten eller övervakningsnämnden ta upp frågan om att omhänderta den dömden. Till detta återkommer jag vid 11 §.

28 kap. 8 §

Har den dömden allvarligt åsidosatt sina åligganden och kan det *antas att sådana åtgärder* som övervakningsnämnden får vidta *blir utan verkan*, skall nämnden hos åklagaren göra framställning om att han vid domstol för talan om att skyddstillsynen skall undanröjas. *Sådan talan får också väckas, om den dömden i fall som avses i 3 § tredje stycket allvarligt har åsidosatt sina åligganden enligt den behandlingsplan som gäller för honom.*

Talan som *avses i första stycket* skall anhängiggöras före prövotidens utgång.

I första styckets första mening har gjorts en del redaktionella ändringar. Någon ändring i sak är ej avsedd.

Stycket har kompletterats med en ny andra mening. I denna ges en bestämmelse som innebär att åklagaren, om han från den behandlingsansvarige med stöd av 6 § andra stycket andra meningen har fått en rapport om att den dömden åsidosätter sina åligganden enligt behandlingsplanen, har möjlighet att väcka talan om skyddstillsynens undanröjande. I sådana fall bör det anses föreligga presumtion för att talan skall väckas. Endast i

undantagsfall – exempelvis om ”kontraktsbrottet” enligt åklagarens bedömning inte är av allvarlig art och den dömde har återupptagit behandlingen – bör åklagaren avstå från att väcka sådan talan som här avses. Självfallet är här den behandlingsansvariges synpunkter på frågan av stor betydelse. Åklagaren kan också vid behov inhämta yttrande från skyddskonsulenten eller övervakningsnämnden.

Talan kan väckas även om åklagaren på annat sätt än genom rapport från den vårdansvarige får kännedom om att den dömde har allvarligt åsidosatt sina åligganden enligt behandlingsplanen.

I den allmänna motiveringen har erinrats om att åklagarens – och för övrigt också domstolens – prövning av frågan om undanröjande av skyddstillsynen bör ske med stor skyndsamhet.

28 kap. 9 §

Undanröjs skyddstillsynen, skall rätten bestämma annan påföljd för brottet. Därvid skall skälig hänsyn tas till vad den dömde har undergått till följd av domen på skyddstillsyn samt till böter eller fängelse som ådömts enligt 2 eller 3 § eller 34 kap. 6 §. I fall som här avses får fängelse ådömas på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Har uppgift som avses i 3 § tredje stycket lämnats i domen skall, om fängelse ådöms, detta beaktas när straffets längd bestäms.

Finns tillräckliga skäl ej föreligga att undanröja skyddstillsynen, må rätten i stället besluta åtgärd som avses i 7 §. Sådan åtgärd må ej beslutas efter prövotidens utgång.

Paragrafen ger i sin nuvarande lydelse uttryck för principen att domstolen – när skyddstillsyn undanröjs på grund av misskötsamhet och annan påföljd bestäms för brottet – skall ta skälig hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av skyddstillsynsdomen.

Jag föreslår att dessa bestämmelser kompletteras med en regel om att domstolen i situationer av det här slaget även skall beakta det alternativa fängelsestraff som enligt vad jag tidigare har anfört i vissa fall skall anges när domstolen dömer till skyddstillsyn med kontraktsvård.

Syftet är att den straffmätning som har redovisats i det tidigare målet i stor utsträckning skall vara normgivande som utgångspunkt för det fängelsestraff som bestäms i det nya målet. Det alternativa straffet tjänar ju bl. a. syftet att den dömde skall veta vad han konkret riskerar i händelse av misskötsamhet. Meningen är emellertid inte att detta utan vidare skall tas som utgångspunkt utan en bedömning av omständigheterna i det särskilda fallet måste alltid göras. Vidare gäller att domstolen på sedvanligt sätt skall ta hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av ”kontraktsvårdsdomen”. Det blir med andra ord inte fråga om en direkt avräkning av behandlingstiden mot det alternativa fängelsestraffet. Hänsyn måste också tas till hur ingripande den behandling har varit som den dömde har underkastat sig. I sakens natur ligger givetvis också att ju mera av behandlingen som har klarats av, desto större avräkning skall ske. Rör det sig om ett snabbt och grovt återfall i missbruk bör dock som jag ser det ingen eller endast en obetydlig avräkning göras. Det ligger dock i sakens natur att

domstolen inte bör döma ut ett längre straff än det som har satts ut i den förra domen.

Prop. 1986/87:106

Några ytterligare regler torde inte behövas för domstolens prövning med anledning av en talan av nu berört slag. Erfarenheten visar att de praktiska fallen kan förutsättas bli så skiftande att utrymme här som eljest måste lämnas för en bedömning av de omständigheter som föreligger i det särskilda fallet.

Ett tillägg av det slag som jag här föreslår bör göras även i 34 kap. 6 § tredje stycket som behandlar det fallet att skyddstillsyn undanröjs på grund av ny eller nyupptäckt brottslighet.

28 kap. 11 §

Uppkommer fråga om att undanröja skyddstillsynen eller att vidta åtgärd som avses i 7 § eller åtgärd för att den dömde skall underkasta sig vård eller behandling, eller har den dömde undandragit sig övervakningen, får övervakningsnämnden eller domstol vid vilken föres talan enligt 8 §, om omständigheterna föranleder det, förordna att den dömde skall på lämpligt sätt omhändertas i avvaktan på vidare förordnande. Ett sådant beslut skall omprövas så ofta anledning till det föreligger.

Den som sålunda omhändertas får inte kvarhållas längre än en vecka. Om det finns synnerliga skäl, får dock genom nytt beslut förordnas att han skall kvarhållas ytterligare högst en vecka.

Är den dömde omhändertagen när domstolen meddelar beslut att skyddstillsynen skall undanröjas, får den förordna att han skall vara omhändertagen till dess beslutet vinner laga kraft.

Efter provotidens utgång får den omhändertagne inte kvarhållas.

Jag har i den allmänna motiveringen påpekat att det ofta kan finnas skäl att omhänderta den dömde, när fråga uppkommer om att på grund av misskötsamhet undanröja en skyddstillsyn som är förenad med kontraktsvård.

Initiativet till omhändertagandet kan tas av åklagaren genom en kontakt med skyddskonsulenten när en anmälan som avses i 28 kap. 6 § andra stycket andra meningen har kommit honom till handa. Men skyddskonsulenten – som enligt förslaget också blir underrättad när anmälan görs till åklagaren – kan naturligtvis själv ta initiativ till att frågan om omhändertagande aktualiseras hos övervakningsnämnden.

Beslut om omhändertagande kan alltså fattas av övervakningsnämnden eller, i brådskande fall, av dess ordförande. Är frågan om omhändertagande aktuell, när åklagaren väcker talan enligt 8 §, eller blir frågan aktuell, när sådan talan väckts, kan även domstolen besluta om omhändertagande.

Den som har omhändertagits får inte kvarhållas längre tid än en vecka, men om det finns synnerliga skäl får tiden förlängas med ytterligare högst en vecka. Om den dömde har återfallit i missbruk eller om det alternativa fängelsestraff som har angivits i skyddstillsynsdomen avser en betydande tid, torde det i allmänhet föreligga sådana synnerliga skäl som avses i paragrafen.

Eftersom det här inte blir fråga om några mer omfattande utredningar, bör domstolens prövning av åklagarens talan kunna ske under den tid som den dömde sålunda är omhändertagen. För att säkerställa en effektiv verkställighet av domstolens beslut att undanröja skyddstillsynen och bestämma påföljden till fängelse föreslås att domstolen skall få en möjlighet att förordna att den dömde skall vara omhändertagen även under tiden till dess att beslutet vinner laga kraft. Denna möjlighet avses inte bli begränsad till kontraktsvårdsfallen utan bör kunna användas även i andra fall, när domstol undanröjer skyddstillsyn med tillämpning av 28 kap. 9 §.

Förordnanden av nu berört slag bör inte meddelas rutinmässigt utan bara när det finns skäl för det, exempelvis om det finns risk för att den dömde återfaller i allvarligt missbruk eller om det finns skäl att anta att han kommer att undandra sig verkställigheten av det beslutade fängelsestraffet.

Omhändertagande behöver inte tillgripas, om den dömde har begått nya brott efter det att kontraktsvården påbörjades och det föreligger häktningsskäl. I sådana fall bör i stället de straffprocessuella tvångsmedlen anhållande och häktning användas.

33 kap. 5 §

Dömes någon till fängelse på viss tid eller förordnar rätten, med tillämpning av 34 kap. 1 § 1, att sådan påföljd skall avse ytterligare brott, och har den dömde med anledning av misstanke om brott, som prövats genom dom i målet, under en sammanhängande tid av minst tjugofyra timmar varit berövad friheten som anhållen, häktad eller intagen på rättspsykiatrisk klinik enligt 9 § lagen (1966:301) om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål, skall tiden för frihetsberövandet, till den del därunder icke samtidigt skett verkställighet av dom i annat mål, anses som tid under vilken den ådömda påföljden verkställts i anstalt. Domstolen skall i domen angiva det antal dagar påföljden skall anses verkställd. Är den tid varmed ådömt fängelse överstiger frihetsberövandet ringa, må förordnas att fängelsestraffet skall anses helt verkställt genom frihetsberövandet.

Undanröjes villkorlig dom eller skyddstillsyn och dömes i stället till fängelse på viss tid, äger, i den mån *tillgodoräkande inte skett* enligt första eller tredje stycket, första stycket tillämpning även i fråga om

1. frihetsberövande som föregått den villkorliga domen *eller* domen på skyddstillsyn.

2. frihetsberövande som föregått dom genom vilken förordnats att den villkorliga domen *eller* skyddstillsynen skall avse även ytterligare brott *samt*

3. sådant omhändertagande som avses i 28 kap. 11 § tredje stycket.

Dömes någon till böter och har han med anledning av misstanke om brott, som prövats genom dom i målet, varit berövad friheten på sätt som angives i första stycket, må förordnas att påföljden skall anses helt eller delvis verkställd genom frihetsberövandet.

I paragrafen föreslås ett tillägg som innebär att reglerna i 33 kap. BrB om tillgodoräkande av tid för frihetsberövande blir tillämpliga även på sådant omhändertagande som har förekommit efter det att beslut har meddelats om att skyddstillsyn skall undanröjas och ersättas med fängelse. Bestäm-

melsen tar alltså sikte på fall där domstolen använt sig av möjligheten att förordna att den dömde skall vara omhändertagen till dess att undanröjandebeslutet vinner laga kraft.

Sådan avräkning som här avses kan bli aktuell i två situationer, vilka båda förutsätter att undanröjandebeslutet överklagas. Det ena fallet uppkommer, när underrätt förordnat att den dömde skall vara omhändertagen till dess att undanröjandebeslutet vinner laga kraft och överrätt fastställer det sistnämnda beslutet. Överrätten skall i en sådan situation förordna om avräkning av den tid som den dömde har varit omhändertagen i enlighet med underrättens förordnande.

Det andra fallet då avräkning enligt förevarande bestämmelser kan bli aktuell är då skyddstillsynen undanröjs i ett senare förfarande. Har underrätt beslutat att undanröja skyddstillsyn och förordnat att den dömde skall vara omhändertagen till dess beslutet vinner laga kraft och ändrar överrätt undanröjandebeslutet, skall tiden för omhändertagandet i princip avräknas. Detta kan dock bara ske, om skyddstillsynen undanröjs i ett nytt förfarande. I en sådan situation åligger det alltså även underrätt att förordna om avräkning av tiden för omhändertagande i det förra målet.

Jag erinrar om att tid för omhändertagande som har föregått undanröjandebeslutet inte skall avräknas. Jag hänvisar i den delen till vad jag har anfört i den allmänna motiveringen.

Paragrafen föreslås samtidigt få en annan redaktionell utformning som syftar till att göra den mer överskådlig.

33 kap. 7 §

Har någon börjat undergå fängelse och dömes han i högre rätt i stället till annan i 5 § första eller tredje stycket angiven påföljd, äger vad där är föreskrivet om tillgodoräkning av tid för frihetsberövande motsvarande tillämpning i fråga om tid under vilken verkställighet sålunda skett.

Undanröjes villkorlig dom eller skyddstillsyn och dömes i stället till fängelse på viss tid, äger första stycket motsvarande tillämpning i fråga om tid varunder verkställighet skett på grund av dom i det mål vari den villkorliga domen eller domen på skyddstillsyn slutligen meddelades.

Paragrafen föreslås bli upphävd. Den infördes ursprungligen främst med sikte på vissa situationer i samband med ungdomsfängelse och internering. Sedan dessa påföljder numera avskaffats, har paragrafen förlorat det mesta av sin praktiska betydelse.

Första stycket gäller det fallet att någon har börjat undergå fängelse och därefter av högre rätt döms till böter som – efter disciplinstraffets avskaffande – är den enda påföljd som anges i 5 § tredje stycket. Bestämmelsen innehåller därutöver en hänvisning till 5 § första stycket vilken dock numera saknar betydelse eftersom fängelse är den enda påföljd som anges där.

Att någon som har påbörjat verkställigheten av ett fängelsestraff senare i högre rätt döms till böter för samma brottslighet torde vara mycket sällsynt. Det kan dock förekomma om domen avser fängelse enligt 28 kap. 3 § BrB eller om den dömde har avgett nöjdförklaring men domen ändå kommer upp för prövning i högre rätt. Förevarande bestämmelse innebär att

domstolen i ett fall av detta slag får förordna att ett utdömt bötesstraff skall anses helt eller delvis verkställt genom den verkställighet som har ägt rum. Samma situation är emellertid också reglerad i 2 § lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning. Enligt vad som anges där har den som har undergått fängelse rätt till ersättning av staten för frihetsinskränkning, om efter fullföljd av talan fängelsestraffet undanröjs och en mindre ingripande påföljd ådöms. Den sistnämnda möjligheten torde vara fullt tillräcklig i de mycket sällsynta fall som här avses och bestämmelsen i första stycket kan sålunda avvaras.

Andra stycket tar i första hand sikte på det fallet att någon påbörjat verkställighet av ett fängelsestraff och därefter i stället döms, inte till böter, utan till villkorlig dom eller skyddstillsyn. På motsvarande sätt som enligt 5 § andra stycket skall verkställigheten då tillgodoräknas först om den villkorliga domen eller skyddstillsynen undanröjes och det i stället döms till fängelse på viss tid.

Mot den bestämmelsen kan två invändningar riktas. För det första innebär bestämmelsen enligt sin ordalydelse att all verkställighet av fängelsestraff som skett på grund av domen i det mål vari den villkorliga domen eller skyddstillsynen slutligen meddelades skall avräknas. Det får då till följd att tillgodoräknande formellt skall ske, om domstolen i det förra målet med stöd av 1 kap. 6 § andra stycket BrB vid sidan av den villkorliga domen eller skyddstillsynen har dömt särskilt till fängelse för exempelvis rattfylleri. En sådan tillämpning har inte varit avsedd.

För det andra står bestämmelsen i viss motsättning till reglerna i 34 kap. 6 § tredje stycket BrB (jämför även 28 kap. 9 §). Sålunda innebär bestämmelsen bl. a. att verkställigheten av ett fängelsestraff som ådöms enligt 28 kap. 3 § BrB skall tillgodoräknas, om skyddstillsynen undanröjs och det i stället döms till fängelse. Enligt 34 kap. 6 § tredje stycket BrB är domstolen i en sådan situation ålagd att vid straffets bestämmande ta skälig hänsyn till bl. a. vad den dömden har avtjänat av fängelse som ådöms enligt 28 kap. 3 § BrB. Om ett fullständigt tillgodoräknande skall ske enligt förevarande bestämmelse, finns det uppenbarligen inget utrymme för att ta ytterligare hänsyn till fängelsestraffet. Även den här bestämmelsen kan sålunda undvaras.

34 kap. 6 §

Är den tidigare ådömda påföljden skyddstillsyn, får rätten vid tillämpning av 1 § 1, om det anses påkallat för den tilltalades tillrättaförande eller av hänsyn till allmän laglydnad, även döma till dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej. Är fängelse föreskrivet för det nya brottet och provas frihetsberövande oundgängligen erforderligt av hänsyn till allmän laglydnad, får rätten i stället för att döma till böter döma till fängelse enligt 28 kap. 3 §.

Tillämpas 1 § 1 eller 2, må rätten besluta åtgärd som avses i 28 kap. 9 § eller förlänga provotiden till högst fem år.

Döms den tilltalade med tillämpning av 1 § 3 till fängelse, skall när straffets längd bestäms skälig hänsyn tas till vad han har undergått till följd av domen på skyddstillsyn och till vad han har avtjänat av fängelse

som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 3 § *liksom* till böter som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 2 §. *I fall som här avses får fängelse ådömas på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Har uppgift som avses i 28 kap. 3 § tredje stycket lämnats i domen skall, om fängelse ådöms, detta beaktas när straffets längd bestäms.*

Fängelse enligt första stycket må ej ådömas och beslut enligt andra stycket eller beslut om undanröjande av skyddstillsyn må ej meddelas, med mindre fråga därom uppkommer i mål vari den dömde häktats eller erhållit del av åtal före prövotidens utgång.

Förutom en del redaktionella justeringar föreslås det tillägg som framgår av sista meningen i tredje stycket.

Den föreslagna bestämmelsen har sin motsvarighet i förslaget till ändring av 28 kap. 9 § och jag hänvisar till vad jag har anfört i anslutning till den bestämmelsen.

38 kap. 3 §

Fråga om åtgärd enligt 27 kap. 5 § *tredje* stycket eller 6 § upptages av den rätt som först avgjort det mål vari meddelats villkorlig dom.

Talan enligt 28 kap. 8 § väcks vid tingsrätt, inom vars område den övervakningsnämnd som har gjort framställning i ärendet är verksam, *eller vid den rätt som först avgjort det mål vari skyddstillsyn ådömts.*

Mål som avses i denna paragraf må ock upptagas av domstol, där brottmål mot den dömde är anhängigt, eller av rätten i den ort, där den dömde mera varaktigt uppehåller sig, om rätten med hänsyn till utredningen samt kostnader och andra omständigheter finner det lämpligt.

38 kap. 6 §

Nämndemän skall deltaga vid underrätts avgörande av fråga, som avses i 2 § eller i 27 kap. 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § andra stycket eller 18 §. Detsamma skall gälla i fråga om undanröjande av påföljd enligt 34 kap. 1 § 3, förverkande av villkorligt medgiven frihet eller annan åtgärd enligt 34 kap. 4 § samt åtgärd enligt 34 kap. 5 § tredje stycket eller 34 kap. 6 § andra stycket.

Vid avgörande av fråga, som avses i 27 kap. 5 § *tredje* stycket eller 28 kap. 11 § *första och andra stycket*, är underrätt domför med en lagfaren domare.

38 kap. 8 §

I mål om åtgärd enligt 2 § eller 27 kap. 5 § *tredje* stycket eller 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § andra stycket skall underrätt lämna den dömde tillfälle att yttra sig. Begär han att bli muntligen hörd, skall tillfälle därtill beredas honom. I mål om åtgärd enligt 34 kap. 18 § skall den dömde lämnas tillfälle att yttra sig där så är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.

Åtgärd enligt 28 kap. 11 § *första och andra stycket* får beslutas utan att tillfälle bereds den dömde att yttra sig.

Rättens beslut om åtgärd enligt 27 kap. 5 § *trede* stycket, 28 kap. 11 § *första och andra stycket eller 34 kap. 10 § andra stycket eller 18 § länder omedelbart till efterrättelse om ej annorlunda förordnas. Detsamma gäller avgöranden enligt 27 kap. 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 4, 5 eller 6 § angående föreskrifter, övervakning eller provotid.*

Ändringarna i 38 kap. BrB är enbart av redaktionell natur.

4.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt

34 §

Kan *en* intagen genom vistelse utanför anstalt bli föremål för särskilda åtgärder som kan *antas* underlätta hans anpassning i samhället, kan *han* medges att för sådant ändamål vistas utanför anstalten under lämplig tid, om särskilda skäl föreligger. Därvid skall särskilt beaktas om den intagne behöver vård eller annan behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel.

Vistelse utom anstalt för vård eller behandling bör inte påbörjas så tidigt att den planerade vård- eller behandlingstiden blir kortare än den beräknade återstående verkställighetstiden. För vistelsen skall ställas de villkor som kan anses erforderliga.

Första stycket gäller ej en intagen som avses i 7 § tredje stycket och som är placerad i sluten rixanstalt.

Kompletteringen av paragrafen är som nämnts tidigare avsedd att ge stöd åt den pågående utveckling av det s. k. 34 §-institutet som innebär att detta institut fortlöpande kommer till ökad användning samt att vistelserna utanför anstalt påbörjas tidigare än vad som sker i dag. Enligt statistik från kriminalvårdsstyrelsen bedömdes 61 % av de intagna i anstalt den 1 april 1986 som alkohol- och/eller narkotikamissbrukare. Med hänsyn till att det alltså här rör sig om ett stort antal intagna, drygt 2 000 personer, finns det enligt min mening ett betydande utrymme för en ökning av antalet 34 §-placeringar. Den nya föreskriften om att den intagnes behov av vård eller behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel skall särskilt beaktas då medgivande enligt 34 § KvaL övervägs, bör få till följd att kriminalvårdens personal intensifierar sina strävanden att förbereda 34 §-placeringar. Jag vill dock betona att det är av stor vikt att den intagnes behov noga utreds och dokumenteras, så att de beslutande organen kan fatta så väl underbyggda beslut som möjligt. Över huvud taget är det av största vikt att 34 §-placeringarna förbereds väl. Härigenom ökar också förutsättningarna för att den intagne fullföljer den planerade vistelsen.

När det sedan gäller föreskriften om den tidigaste tidpunkten för påbörjande av 34 §-vistelse för vård eller behandling gäller den närmast vad jag vill beteckna som normalfallen. Detta innebär att det finns ett visst utrymme för avvikelse från bestämmelsen. Så t. ex. bör även i fortsättningen 34 §-vistelse i vissa fall kunna medges intagen som under anstaltstiden genomgår någon form av missbrukarvård och som ett led i denna har

behov av vistelse utanför anstalt för deltagande i t.ex. utbildningsverksamhet eller liknande med anknytning till drogfrågor. Något uttryckligt krav på samtycke till vård och behandling har inte skrivits in i paragrafen. Ett sådant krav får generellt anses gälla för vård- och behandlingsåtgärder under verkställighet av fängelsestraff.

Prop. 1986/87:106

4.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1948:804) om införande av nya rättegångsbalken

19 §

Har någon genom dom, som får verkställas, trots att den inte äger laga kraft, dömts till straff eller annan påföljd för brott och är han för sådan verkställighet intagen i *kriminalvårdsanstalt*, skall han vid fullföljd av talan i målet anses som häktad för brottet. *Detsamma gäller i fråga om den som är omhändertagen enligt 28 kap. 11 § brottsbalken.* Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål skall, om inte annat är föreskrivet, i tillämpliga delar gälla, då mot någon, som blivit dömd för brott, vid domstol inleds förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller som avser annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd; är han intagen i anstalt som avses i första stycket, skall han anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömd, skall ersättning till försvararen alltid betalas av staten. Även kostnad för annan rättshjälp åt den dömd skall betalas av staten.

Det föreslagna tillägget i första stycket innebär att även den som är omhändertagen enligt 28 kap. 11 § brottsbalken vid fullföljd av talan mot beslutet att ersätta skyddstillsynen med fängelse skall anses som häktad för det brott som avses i beslutet. Ändringen syftar till att säkerställa en snabb handläggning av dessa mål i överrätt. — Samtidigt föreslås en del redaktionella justeringar i paragrafen.

4.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1972:202) om beräkning av strafftid m. m.

5 §

Bestämmelserna i 4 § äger motsvarande tillämpning i fråga om den som är omhändertagen enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken eller som undergår fängelse eller på annan grund är intagen i kriminalvårdsanstalt.

Ändringen syftar till att göra reglerna om nöjdförklaring tillämpliga även i de fall då den dömd enligt domstolens förordnande är omhändertagen efter det att beslut om undanröjande av skyddstillsyn har meddelats.

Jag erinrar om att jag i det föregående har föreslagit en bestämmelse om att den som är omhändertagen på angivet sätt skall behandlas som om han vore häktad och att det redan enligt nuvarande lydelse av 1 § kungörelsen (1964:635) ang. underrättelse om dom i vissa brottmål m.m. följer att domstolen skall sända beslutet eller bevis om utgången i målet till föreståndaren för häktet.

Är den som skall undergå fängelse häktad, *omhändertagen enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken* eller intagen i kriminalvårdsanstalt för undergående av påföljd i annat mål när domen får verkställas, skall styresmannen vid den kriminalvårdsanstalt där han är intagen eller föreståndaren för det häkte eller chefen för den rättspsykiatriska klinik där han förvaras omedelbart befordra domen till verkställighet.

Förvaras den som är häktad i målet ej i kriminalvårdsanstalt, skall han för verkställighet förpassas till sådan anstalt.

Är den dömd häktad i annat mål när domen får verkställas och förvaras han ej i kriminalvårdsanstalt, får verkställigheten påbörjas där han förvaras.

19 §

Vid verkställighet av fängelse räknas strafftiden, när den dömd är häktad eller *omhändertagen enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken* eller på annan grund intagen i kriminalvårdsanstalt, från den dag då domen får verkställas och i annat fall från den dag då den dömd enligt 10 § intages i allmänt häkte eller kriminalvårdsanstalt eller omhändertages av polismyndighet för förpassning.

Tid, under vilken den dömd hållits i häkte i målet eller varit *omhändertagen enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken* efter det att slutlig dom eller beslut däri meddelades, skall räknas som tid varunder straffet verkställts.

De föreslagna tilläggen till 9 och 19 §§ innebär att den som är omhändertagen efter det att beslut om undanröjande av skyddstillsyn har meddelats i fråga om avräkning av tid för frihetsberövande skall jämföras med den som är häktad. Av skäl som jag har berört i den allmänna motiveringen skall avräkning ske enbart av omhändertagandetid som löper efter det att beslutet om undanröjande av skyddstillsynen meddelades.

4.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

17 §

Vad som sägs i denna lag om häktad har motsvarande tillämpning på

1. den som har anhållits eller gripits på grund av misstanke om brott,
2. den som har intagits i häkte eller polisarrest för förpassning till kriminalvårdsanstalt,

3. den som har tillfälligt placerats i häkte med stöd av 23 § tredje stycket, 43 § första stycket tredje meningen eller 50 § tredje meningen lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt och

4. den som har omhändertagits enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken i avvaktan på att beslut om undanröjande av skyddstillsyn vinner laga kraft.

Denna lag tillämpas inte på barn som gripits enligt 16 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Den här föreslagna ändringen innebär att den, som enligt domstols förordnande skall vara omhändertagen i avvaktan på att beslut om undanröjande av skyddstillsyn vinner laga kraft, skall behandlas som om han vore häktad i målet. Det innebär bl. a. att han skall förvaras i allmänt häkte och får till följd att föreståndaren för häktet blir behörig att ta emot nöjdförklaring avseende det fängelsestraff som har ersatt den tidigare skyddstillsynen.

Bestämmelsen gäller enbart i fråga om omhändertaganden som äger rum efter det att beslut om undanröjande av skyddstillsyn har meddelats. När det gäller omhändertaganden som sker dessförinnan föreslås ingen ändring, vilket innebär att den omhändertagne vanligtvis kommer att förvaras i polisarrest.

5 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över förslaget till

1. lag om ändring i brottsbalken
2. lag om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt
3. lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken
4. lag om ändring i lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m. m.
5. lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

6 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1987-02-11

Närvarande: justitierådet Knutsson, f. d. justitierådet Sterzel, regeringsrådet Tottie.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 5 februari 1987 har regeringen på hemställan av statsrådet Wickbom beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i brottsbalken,
2. lag om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt,
3. lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken,
4. lag om ändring i lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m. m.,
5. lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

Förslagen har inför lagrådet föredragits av kanslirådet Ulf Berg.

Förslagen föranleder följande yttrande av *lagrådet*:

Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

27 kap. 5 §

Departementschefen har anfört övertygande skäl för sin slutsats, att samhällstjänst inte bör införas nu som en generellt inriktad påföljd men att det kan bli anledning att ta upp saken på nytt, om de erfarenheter som görs i Danmark och Norge skulle motivera det. Med frågan om samhällstjänst sammanhänger, såsom särskilt framhålls i remissen, förslaget om att ge domstol befogenhet att i samband med skyddstillsyn eller villkorlig dom ålägga den dömda att utföra ett arbete som är direkt relaterat till brottet och som i princip syftar till att avhjälpa den skada som har vållats genom detta.

Lagrådet har förståelse för de synpunkter som anförs för att öppna en sådan möjlighet. Den skulle få sin främsta betydelse i fråga om unga lagöverträdare som gör sig skyldiga till skadegörelse och liknande. Normalt blir emellertid i sådana fall påföljden inte skyddstillsyn eller villkorlig dom utan böter. Det framhålls också i remissen att det mest effektiva sättet att genomföra den diskuterade ordningen skulle vara att koppla samman ett åläggande för den dömda med reglerna om åtalsunderlåtelse. Frågan om en sådan ordning utreds för närvarande; ett förslag avses inom kort bli remitterat i form av en departementspromemoria.

Det hade enligt lagrådets mening varit en bestämd fördel, om ämnet hade tagits upp i sin helhet i ett sammanhang. De bestämmelser som nu föreslås kan förutses få en ganska ringa betydelse i praktiken. Deras avfattning kan emellertid ge intrycket att de syftar längre än som i själva verket avses. De kommer enligt sin ordalydelse att bli tillämpliga på varje brott som medfört skada på egendom eller "annan skada". Det sägs i

remissen, att ett arbetsåläggande av förevarande slag uppenbarligen ibland kan vara en adekvat åtgärd även vid annan kriminalitet än skadegörelse etc. Lagrådet har emellertid svårt att se att det kan röra sig om mera än enstaka fall. Närmast torde det, såsom anförs i specialmotiveringen, kunna bli fråga om vissa stöldbrott.

Tvekan inställer sig också inför bestämningen av det arbete som skall kunna åläggas den dömde. För att få in även andra brott än skadegörelse och liknande samt fall, där skadan redan hunnit repareras, har remissen använt en så allmän formulering som att arbetet "annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt". Avfattningen leder tanken närmare samhällstjänst i vanlig mening än som är avsett.

En begränsning ligger i att arbetet alltid skall avse att biträda den skadelidande och att dennes samtycke skall erfordras. Emellertid måste man, som departementschefen framhåller, iakttä stor försiktighet då det gäller enskilda målsägande med tanke på risken för repressalier gentemot den dömde. Huvudfallet torde bli att arbetsskyldighet föreskrivs gentemot statliga och kommunala organ.

Dessa invändningar leder närmast till bedömningen, att det hade varit bättre med en specialreglering som mera direkt och konkret tagit sikte på de fall som faktiskt åsyftas, om nu inte saken anses kunna anstå tills ett fullständigt förslag kan läggas fram. Lagrådet har emellertid stannat för att inte motsätta sig att någonting görs redan nu på grundval av remissens förslag, närmast på försök. Lagtexten bör emellertid stramas upp. Det är framför allt mot avfattningen av det inledande rekvisitet och den avslutande bestämningen av arbetets art i första meningen som invändningar kan riktas. En bättre lösning synes vara att låta båda utgå och i stället tala om att avhjälpa eller begränsa skada "som har uppkommit genom hans brott eller annan, liknande brottslighet". En saklig skillnad skulle följa av denna avfattning såtillvida, att arbetsåläggande skulle knytas närmare till brott som innefattar skadegörelse. Enligt lagrådets mening är detta en fördel med hänsyn till förslagets syfte.

Till tredje stycket anmärker lagrådet att den föreslagna ändringen avses vara redaktionell och inte saklig. Detta kommer till bättre uttryck om det utsägs att föreskrift får ändras eller upphävas "när det finns skäl till det". I praktiken får domstolarna naturligtvis beakta, att sådana ändringar inte rubbar påföljdsbestämningen som sådan. Vad som avses är närmast jämkningar av praktisk art, jämförbara med dem som kan ifrågakomma beträffande ersättningsskyldighetens fullgörande enligt första stycket. Några nya betungande föreskrifter skall inte kunna ifrågakomma.

Med de av lagrådet föreslagna ändringarna skulle paragrafens andra och tredje stycken få följande lydelse:

"Om det bedöms vara ägnat att främja den dömdes anpassning i samhället, får rätten föreskriva att denne på tid och sätt som anges i domen skall biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skada på egendom som har uppkommit genom hans brott eller annan, liknande brottslighet. Sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.

Föreskrift som avses i första eller andra stycket får ändras eller upphävas efter ansökan av åklagare eller den dömde, när det finns skäl till det."

I motiveringen anges två syften såsom de viktigaste bakom förslaget att rätten i domslutet skall ange hur långt fängelsestraff som skulle ha ådömts, om fängelse i stället hade valts som påföljd. Dels skall upplysningen vara vägledande för domstolen, om det senare blir aktuellt att undanröja skyddstillsynen. Dels skall den dömda få veta vad han riskerar i händelse av misskötsamhet. Vad rätten uttalat kommer enligt förslaget att kunna överklagas till högre instans utan att talan samtidigt behöver föras mot domen i övrigt.

Det alternativa fängelsestraffet kommer emellertid normalt aldrig att dömas ut för brottsligheten i fråga. Domstolen är nämligen inte bunden därav vid ett undanröjande och den dömda kan följaktligen inte med säkerhet veta vad han riskerar om han inte sköter sig. Tvärtom sägs i det föreslagna tillägget till 9 § blott att straffet skall "beaktas" när vid ett undanröjande fängelse skall ådömas. Av motiven framgår att det alternativa fängelsestraffet kan tänkas bli utdömt utan avräkning bara vid ett snabbt och grovt återfall i missbruk. Givetvis kommer straffmätningen då att kunna överklagas i vanlig ordning.

Lagrådet vill inte motsätta sig en föreskrift om att upplysning skall lämnas om det fängelsestraff som domstolen anser att brottsligheten i och för sig förskyller. Det största värdet härav torde ligga i den psykologiska betydelse som upplysningen kan få för den dömda. Däremot finns det knappast anledning att detta för framtiden enbart vägledande uttalande skall kunna bli föremål för särskilt överklagande.

Ett enkelt sätt att bibehålla föreskriften utan att ge den sken av att betyda mer än vad som i realiteten är fallet är att låta upplysningen om det alternativa fängelsestraffet lämnas i domskälen och inte i domslutet. Då följer automatiskt att uttalandet som sådant inte är överklagbart. Om talan fullföljs mot domen på skyddstillsyn kan självfallet högre rätt göra en ny bedömning också av frågan om det alternativa fängelsestraffets längd. Genom särskilda föreskrifter om de underrättelser som skall utgå, när en dom på skyddstillsyn med frivilligt antagen behandlingsplan har meddelats, kan man tillse att upplysning om det alternativa fängelsestraffet alltid kommer att lämnas den dömda.

På grund av det anförda föreslår lagrådet att ordet "domslutet" i det nya tredje stycket byts ut mot "domskälen".

28 kap. 6 §

Av hänvisningen till 26 kap. 16 § följer att övervakningsnämnd kan ändra eller upphäva meddelade föreskrifter och även meddela nya föreskrifter. Denna befogenhet torde avse sådana föreskrifter som anges i 26 kap. 15 §. Nämnden bör emellertid också ha möjlighet att ändra eller upphäva en föreskrift enligt 27 kap. 5 § andra stycket (jfr sista stycket i paragrafen). Däremot bör den inte kunna meddela någon ny sådan föreskrift. Lagrådet föreslår att till första stycket av förevarande paragraf fogas en mening av

följande lydelse: "Övervakningsnämnden får ändra eller upphäva en föreskrift av sistnämnda slag när det finns skäl till det."

Prop. 1986/87: 106

34 kap. 6 §

Om den som har dömts till skyddstillsyn fälls till ansvar för ytterligare brott kan domstolen enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 förordna att skyddstillsynen skall avse även det eller de nya brotten. Domstolen kan också enligt samma lagrum, punkt 2 låta skyddstillsynen bestå och döma särskilt till påföljd för den nya brottsligheten. Väljs något av dessa alternativ har domstolen enligt 6 § andra stycket möjlighet att samtidigt meddela nya föreskrifter, exempelvis om att den dömde skall följa en upprättad behandlingsplan.

Om en föreskrift av detta slag meddelas synes det, under de förutsättningar som anges i det föreslagna nya tredje stycket i 28 kap. 3 §, böra åligga domstolen att i domen lämna en sådan uppgift om fängelsestraff som föreskrivs där. Straffet bör avse hela den brottslighet som omfattas av skyddstillsynsdomen eller med andra ord det straff som skulle ha dömts ut, om domstolen i stället hade valt att undanröja skyddstillsynen och döma till fängelse för den sammanlagda brottsligheten. Vidare bör domstolen kunna föreskriva om rapporteringsskyldighet enligt 28 kap. 6 § andra stycket.

Om regeln i 34 kap. 1 § första stycket 1 tillämpas i anslutning till en skyddstillsynsdom, där uppgift om fängelsestraff har lämnats enligt 28 kap. 3 § tredje stycket, bör det vara möjligt för domstolen att ändra denna uppgift med hänsyn till den nya brottsligheten.

Under hänvisning till det anförda föreslår lagrådet att till 34 kap. 6 § andra stycket fogas en andra mening av följande lydelse: "Har den dömde åtagit sig att följa en sådan behandlingsplan som avses i 28 kap. 1 § fjärde stycket, tillämpas även 28 kap. 3 § tredje stycket och 6 § andra stycket."

Övriga lagförslag

Förslagen lämnas utan erinran.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 12 mars 1987

Närvarande: statsrådet Feldt, ordförande, statsråden Sigurdsen, Leijon, Hjelm-Wallén, Peterson, Bodström, Göransson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Holmberg, Hellström, Johansson, Hulterström, Lindqvist, G. Andersson, Lönnqvist

Föredragande: statsrådet Göransson

Proposition om ändring i brottsbalken m. m. (s. k. kontraktsvård m. m.)

1 Anmälan av lagrådsyttrande m. m.

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande¹ över förslag till lag om ändring i brottsbalken m. m.

Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför.

Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

I 27 kap. 5 § brottsbalken föreslås enligt remissen bestämmelser som innebär att domstolen, när den dömer till villkorlig dom, skall kunna meddela en föreskrift om att den dömde skall biträda målsäganden med arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa den skada som har vållats genom brottet eller som annars i belysning av brottets eller skadans art framstår som lämpligt. Enligt det föreslagna tillägget till 28 kap. 6 § första stycket avses en sådan föreskrift kunna meddelas även vid dom på skyddstillsyn.

Lagrådet har förordat bl. a. att bestämmelsen utformas så att en föreskrift av detta slag skall få åläggas enbart för att avhjälpa skada på egendom.

Syftet med de aktuella föreskrifterna är – som framhölls i remissprotokollet – i första hand av pedagogisk art. Klart är också att dessa i första hand är avpassade för fall då egendom har förstörts eller skadats till följd av brottet och det framstår som lämpligt att gärningsmannen åläggs att ställa till rätta efter sig. Möjligheten att tillämpa den även vid andra skador än rena egendomsskador uteslöts emellertid inte. Tanken var dock naturligtvis inte att t. ex. en tjuv skulle kunna åläggas att hos målsäganden arbeta in värdet av vad som stulits.

¹ Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 5 februari 1987.

Jag kan hålla med lagrådet om att den i remissprotokollet föreslagna lydelsen efter orden kan leda för långt. Jag vill därför så till vida ansluta mig till lagrådets förslag att jag föreslår att orden "eller annan skada" i bestämmelsens första mening får utgå. Därmed kommer den bara att kunna tillämpas vid brottslighet som innefattar någon form av skadegörelse eller åverkan. Något krav på att domen avser just dessa brott bör däremot inte ställas upp. Även den som döms för exempelvis stöld eller hemfridsbrott bör kunna åläggas att ställa till rätta efter sig om han åstadkommit skada vid brottets begående, i de fall detta framstår som lämpligt från de olika synpunkter som här skall beaktas.

I remissprotokollet har vidare påpekats att det inte sällan kan inträffa att skadan redan är avhjälpt, när domstolen dömer i målet. Med sikte på sådana fall har föreslagits att gärningsmannen i stället för att avhjälpa skadan skall kunna åläggas att utföra ett annat arbete som i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt.

Lagrådet anser att den sistnämnda formuleringen är för obestämd och att den leder tanken närmare samhällstjänst än vad som är avsett. Från lagrådets sida förordas att föreskriften enbart bör avse avhjälpan av den skada som uppkommit genom brottet eller annan, liknande brottslighet.

Jag kan så till vida dela lagrådets uppfattning att jag anser att huvudregeln bör vara att föreskriften skall ta sikte på att avhjälpa skador som har uppkommit genom brottet eller annan liknande brottslighet. Däremot anser jag att tillämpningsområdet blir alltför begränsat, om bestämmelsen ges en så restriktiv utformning. Tänkbart är ju att något nytt liknande brott inte har begåtts mot målsäganden eller att gärningsmannen saknar kvalifikationer att avhjälpa skadan efter just det brott som han har begått, medan däremot andra lämpliga arbetsuppgifter står till buds. Som påpekades i lagrådsremissen torde den aktuella föreskriften få sin huvudsakliga betydelse vid brott mot offentliga institutioner — t. ex. skolor och allmänna kommunikationsmedel — och tillämpningen bli beroende av ett initiativ från huvudmannens sida.

På denna punkt liksom i övrigt synes man sakna anledning räkna med annat än att de nya föreskrifterna kommer att tillämpas på ett förnuftigt och omdömesgillt sätt av domstolarna. Jag är mot den angivna bakgrunden inte beredd att gå lagrådet till mötes på den här punkten.

Jag ansluter mig till lagrådets förslag till ändring i paragrafens tredje stycke.

Enligt det remitterade förslaget (28 kap. 3 § brottsbalken) är det meningen att domstolen, när skyddstillsyn med kontraktsvård ådöms, i domslutet skall ange hur långt fängelsestraff som skulle ha ådömts, om fängelse i stället hade valts som påföljd. En sådan uppgift skall emellertid lämnas bara, när den planerade behandlingen är av avgörande betydelse för att skyddstillsyn bedöms vara en tillräckligt ingripande påföljd, dvs. när påföljden annars skulle bli fängelse.

Lagrådet har förordat att uppgift om det alternativa fängelsestraffet skall lämnas i domskälen och inte i domslutet.

I remissprotokollet har betonats att upplysningen om det alternativa fängelsestraffet tjänar bl. a. två syften. Dels får den dömde därigenom veta

vad han riskerar, om han inte genomför vården i enlighet med sitt åtagande. Dels skall upplysningen tjäna som vägledning, om det i ett senare skede blir aktuellt att undanröja skyddstillsynen med kontraktsvård och bestämma påföljden för brotten till fängelse.

Som motivering till sitt förslag har lagrådet hänvisat till att uppgiften om det alternativa fängelsestraffet inte anses vara bindande för domstolen om det i ett senare skede blir aktuellt att undanröja skyddstillsynen och att möjligheten att överklaga enbart uppgiften om det alternativa straffet kan skapa onödiga problem.

Även om jag kan ha viss förståelse för dessa synpunkter anser jag ändå övervägande skäl tala för den lösning som valts i remissen. Upplysningen om det alternativa fängelsestraffet är till sin natur inte ett domskäl. Både för den dömde och för domstolen i ett eventuellt senare mål om undanröjande av skyddstillsynen måste det vidare vara en fördel, om det av själva domslutet tydligt framgår hur allvarlig den aktuella brottsligheten har ansetts vara. Det förhållandet att uppgiften inte är bindande för framtiden utgör enligt min mening inte något avgörande argument mot att den skall tas in i domslutet.

Till det anförda skall fogas att uppgiften om det alternativa fängelsestraffet avses få betydelse när det gäller att i ett konkret fall fördela kostnaderna för kontraktsvården mellan kriminalvården och den berörda kommunen. Till den frågan skall jag strax återkomma.

Om uppgiften om det alternativa straffet tas in i domslutet, är det enligt min mening också mest naturligt att den kan bli föremål för överklagande liksom att uppgiften kan ändras av högre rätt, om domen överklagas i ansvars- eller påföljdsdelen. Som jag ser det finns det heller knappast någon risk för att i fall av det slag som här avses enbart det alternativa straffet kommer att överklagas i någon större utsträckning. Samtidigt får man naturligtvis följa utvecklingen. Visar det sig i framtiden att det förekommer okynnesöverklaganden på den här punkten, får man överväga åtgärder för att komma till rätta med detta.

Jag ansluter mig till vad lagrådet har anført i anslutning till 28 kap. 6 § och 34 kap. 6 § brottsbalken och föreslår att bestämmelserna utformas på det sätt som lagrådet har föreslagit med den justering som föranleds av att jag föreslår att det remitterade förslaget skall kompletteras på ytterligare en punkt.

I lagrådsremissens allmänna motivering har sålunda förutsatts att det inom ramen för de olika behandlingsplaner för missbrukare som kan bli aktuella skall kunna förekomma att den dömde åtar sig att lämna blod- eller urinprov eller utandningsprov till kontroll av att han håller sig drogfri. Med hänsyn till bestämmelserna om skydd mot bl. a. påtvingat kroppsligt ingrepp i 2 kap. 6 § regeringsformen kan det göras gällande att en ordning som innebär att den dömde under här ifrågavarande förhållanden åtar sig skyldighet att underkasta sig kontroller av angivet slag kräver uttryckligt lagstöd (jfr till det anförda JO 1984/85 s. 227).

För att det inte skall råda någon tvekan på den här punkten föreslår jag att en bestämmelse införs om att behandlingsplanen – vid dom på skyddstillsyn med kontraktsvård – får innehålla föreskrifter om att den dömde

åtar sig skyldighet att genomgå kroppsvisitation och kroppsbesiktning. Den bestämmelsen bör lämpligen placeras i ett tredje stycke till 28 kap. 6 § brottsbalken.

Prop. 1986/87:106

Förslaget till lag om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt

Enligt det remitterade förslaget kompletteras 34 § med en ny mening där det föreskrivs att det vid prövning av s. k. 34 §-placeringar särskilt skall beaktas om den intagne behöver vård eller annan behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel.

Som framgår av vad som uttalats i lagrådsremissen är avsikten att ge stöd åt den pågående utvecklingen när det gäller 34 §-placering av missbrukare. Något uttalande beträffande placeringar för annat ändamål gjordes däremot inte. I samband med att lagrummet nu föreslås ändrat vill jag emellertid här ta upp ytterligare en tillämpningsfråga.

Det har förutsatts (prop. 1974:20 s. 96) att 34 §-placering kan förekomma bl. a. för värnpliktsjämnstgöring. Detta förekommer också i praktiken, låt vara i förhållandevis blygsam utsträckning. Jag anser det angeläget att i detta sammanhang understryka vikten av att en likformig praxis iaktas när det gäller placeringar för detta ändamål. I sakens natur ligger också att en viss restriktivitet bör iaktas med sådana placeringar, detta inte minst med hänsyn till intresset av att det straffrättsliga sanktionssystemet behåller sin förankring hos allmänheten. Klart är dock att placering för värnpliktsjämnstgöring med stöd av 34 § KvaL kan vara motiverad bl. a. i fall då den utgör en oundgänglig förutsättning för att någon skall få fullgöra militär grundutbildning i omedelbar anslutning till anstaltsvistelsen och helt kort strafftid återstår före frigivningen.

Övrigt

Utöver vad jag nu har anfört bör några redaktionella ändringar göras.

2 Kostnadsansvaret för kontraktsvård

Avslutningsvis vill jag här ta upp frågan om fördelningen av kostnaderna för kontraktsvård. Jag föreslår i den delen att samma principer som gäller i fråga om kostnadsansvaret för sådan vård som anordnas med stöd av 34 § KvaL i allt väsentligt skall tillämpas. Har domstolen i domen angivit det fängelsestraff som skulle ådömts, om fängelse i stället hade valts som påföljd, skall kriminalvården svara för vårdkostnaderna fram till den tänkta tiden för villkorlig frigivning, beräknad med utgångspunkt från det alternativa fängelsestraff som anges i domen.

Kommitténs förslag i den här delen överensstämmer i allt väsentligt med vad jag föreslår.

Remissinstanserna har i allmänhet godtagit kommitténs förslag. Från flera håll har emellertid framhållits att ett förtydligande kan behövas när det gäller frågan om det är den dömdes hemkommun, vistelsekommun

eller den kommun som senast haft kontakt med honom som skall svara för vårdkostnaderna, när dessa inte skall bäras av kriminalvården.

När det gäller skälen för mitt ställningstagande vill jag först erinra om vad som för närvarande gäller i fråga om kostnadsansvaret för de olika slag av vård som kan aktualiseras i anledning av kontraktsvård.

Huvudman för vad som kallas hem för vård eller boende är oftast en primärkommun eller en landstingskommun (eller ett kommunalförbund). Huvudmannen kan också vara en ideell organisation eller en stiftelse.

I samband med att alla statliga vårdinstitutioner den 1 januari 1983 överfördes till kommunerna träffades en överenskommelse om att staten skall ge ut bidrag för driften av hem för vård eller boende (prop. 1980/81:196). Statsbidragets storlek bestämdes med utgångspunkt i statens tidigare kostnader för verksamheten. Från och med år 1986 har ett nytt statsbidragssystem för missbrukarvård m. m. införts (prop. 1985/86:151). Av statsbidraget som år 1986 uppgår till 810 milj. kr., utbetalas huvuddelen, 610 milj. kr, direkt till kommunerna. Dessa har härigenom fått en större frihet i valet av vårdformer. Det totala statsbidraget beräknas utifrån det tidigare statsbidragssystemet, vilket bl. a. innebär att kommunsektorn som helhet får statsbidrag för högst 75 % av styrkta nettokostnader för inackorderingshem och behandlingshem. För att underlätta förändringar av institutionsvården går en del av statsbidraget, för år 1986 30 milj. kr., till s. k. omstruktureringsbidrag.

Huvudmännen för de tidigare statliga ungdomsvårdsskolorna och nykterhetsvårdsanstalterna erhåller vidare s. k. platsbidrag. Dessa statsbidrag ersatte de tidigare bidragen till hem för vård eller boende samt alkoholpolikliniker och vårdcentralerna.

När det gäller kriminalvårdsklienter som placeras på en sådan institution gäller dock i viss mån särskilda regler. För dem som är inskrivna i kriminalvårdsanstalt men placerade på institutionen med stöd av 34 § KvaL anses kriminalvården, dvs. staten, ha kostnadsansvaret. Från dagen för villkorlig frigivning – eller, vid så korta straff att villkorlig frigivning ej blir aktuell, dagen för frigivning – är det vistelsekommunen som har detta ansvar. För frivårdsklienter bär vistelsekommunen hela kostnadsansvaret.

Den organiserade familjevården för vuxna narkotikamissbrukare drivs främst av kommuner med stöd av föreningar och stiftelser. Bland de organisationer som står bakom denna verksamhet märks RLF, RFHL, m. fl. I dessa fall finansieras verksamheten genom vårdavgifter som tas ut per klient och vård dag och som betalas av resp. kommun. Ersättningen till de anslutna familjerna i familjevårdsenheterna följer i stort Svenska Kommunförbundets rekommendationer. Den organiserade familjevården finns också i ett par kommuners regi. Kostnaderna för familjevård är lägre än kostnaderna för placering av missbrukare på behandlingshem.

För den allmänna sjukvården ansvarar landstingen samt de kommuner som inte ingår i landstingskommun. Sjukvården finansieras främst skattevägen.

Öppna mottagningar för alkoholmisbrukare, s. k. alkoholpolikliniker, drivs av primärkommuner ofta med ekonomiskt stöd av landsting. Det finns också speciella resurser för medicinsk behandling av alkoholmissbru-

kare. Resurserna är dock spridda på många olika huvudmän. Bl. a. driver många religiösa och andra frivilliga organisationer sådan verksamhet.

Prop. 1986/87:106

Narkotikamissbrukare behandlas i öppen vård främst via s. k. narkomanvårdsbaser och specialiserade missbruksgrupper inom socialtjänsten. Denna verksamhet är under stark utveckling främst på grund av den ökade satsningen på narkomanvård utifrån AIDS-epidemin. Verksamheten finansieras med kommunala medel och genom statligt projektstöd.

Huvudansvaret för insatser inom missbrukarvården åvilar alltså kommuner och landsting. Statsbidrag utgår som nämnts till huvudmännen som bidrag till missbrukarvården. Riksdagen har efter förslag från regeringen (prop. 1985/86:171) anslagit särskilda medel för bekämpningen av AIDS. För budgetåret 1986/87 har anvisats 75 milj. kronor. I dessa medel ingår stöd för insatser inom narkomanvården på en rad områden, bl. a. åtgärder för att stimulera utbyggnaden av behandlingshem.

Kommittén påpekar att frågan om vem som skall stå för vårdkostnaderna för kontraktsvården kan lösas på två sätt. Antingen kan de allmänna principer för kostnadsansvaret och vårdansvaret som gäller enligt socialtjänsten följas. Vårdkostnaden skulle då ytterst bäras av hemkommunen. Den andra lösningen är att fördela vårdkostnaderna på samma sätt som skulle ha skett, om ett ovillkorligt fängelsestraff i stället hade ådömts och vården ägt rum med stöd av 34 § Kval. Kriminalvården skulle då ha kostnadsansvaret fram till en tänkt tidpunkt för frigivning från anstalt, varefter hemkommunen skulle ta över detta ansvar.

Enligt kommittén talar de starkaste skälen för att kostnadsansvaret för kontraktsvården fördelas på samma sätt som gäller för vård med stöd av 34 § KvaL under verkställighet av fängelsestraff. Det innebär att kostnadsansvaret för kontraktsvård på vanligt sätt primärt skall åvila vårdinstitutionens huvudman, men att kriminalvården skall betala vårdavgiften för de platser som tas i anspråk fram till en tänkt tidpunkt för villkorlig frigivning och att hemkommunen därefter skall svara för avgiften, i de fall den inte själv är huvudman.

Jag kan i likhet med remissinstanserna ansluta mig till kommitténs förslag i den här delen såvitt gäller de kostnadsfördelningsfrågor som uppkommer mellan staten samt primär- och landstingskommuner. Förslaget – som alltså utgår från tanken att kontraktsvården skall kombineras med villkorligt fängelse – kan utan svårighet förenas med den av mig föreslagna konstruktionen för fall då möjligheten att tillgripa kontraktsvård har varit avgörande för domstolens val av påföljd. Konstruktionen innebär som förut har angetts att domstolen i domslutet skall ange det fängelsestraff som skulle ha ådömts, om i stället fängelse hade valts som påföljd. Det rör sig här i praktiken om fall där påföljden skulle ha blivit fängelse, om möjligheten att döma till skyddstillsyn med kontraktsvård inte hade utnyttjats. Inte minst mot den bakgrunden ter det sig naturligt att kriminalvården i dessa fall övertar kostnadsansvaret för kontraktsvården fram till dagen då villkorlig frigivning eller, vid korta straff, frigivning skulle ha ägt rum.

Tidpunkten för den tänkta villkorliga frigivningen bör beräknas enligt gällande huvudregel, dvs. för närvarande efter halva strafftiden. Frågan

om hur ansvaret för tiden därefter i förekommande fall skall fördelas mellan hem- och vistelsekommun synes inte kunna lösas genom straffrättslig lagstiftning utan måste bedömas utifrån principerna i socialtjänstlagstiftningen (jfr socialberedningens betänkande, SOU 1986:19, Aktuella socialtjänstfrågor).

Den lösning som jag sålunda förordar innebär att kostnadsfördelningen kommer att följa samma principer som dem som gäller i fråga om sådan vård som etableras som ett inslag i verkställighet av fängelsestraff med stöd av 34 § KvaL. Jag utgår från att man vid överläggningar om statsbidraget till missbrukarvård beaktar konsekvenserna av detta förslag. Skulle som ett resultat av framtida överenskommelser principerna ändras när det gäller 34 §-placeringarna, bör givetvis motsvarande ändringar aktualiseras när det gäller kontraktsvård.

Vad jag nu har anfört medför att kostnadsansvaret för kontraktsvården i stor utsträckning kommer att åvila kriminalvården. Som jag ser det bör detta i sin mån vara ägnat att bidra till stimuleringen av en fortsatt utbyggnad av vårdresurserna. Några egentliga kostnadsökningar kommer det dock inte att bli fråga om, eftersom det i dessa fall rör sig om personer som annars skulle ha dömts till fängelse. Både för kriminalvården och från samhällsekonomisk synpunkt uppstår i stället en nettobesparing. Självfallet måste effekterna från beläggningssynpunkt av den nya ordningen studeras noga vid planeringen inom kriminalvården.

För fall då domstolen meddelar föreskrift om vård och behandling i samband med en dom på skyddstillsyn utan att ange någon strafftid i domen är någon ändring i nuvarande principer inte påkallad.

3 Hemställen

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen

att anta de av lagrådet granskade lagförslagen med vidtagna ändringar.

4 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

Sammanfattning

Inledning

Kommitténs arbete utgör ett led i det kriminalpolitiska utvecklingsarbete som går ut på att minska användningen av frihetsberövande påföljder. För kommitténs del har uppgiften varit att finna effektiva alternativ till frihetsstraff. Kommittén har därvid haft att arbeta efter två huvudlinjer. För det första har det gällt att undersöka möjligheterna till en uppstramning av kriminalvården i frihet inom ramen för det nuvarande påföljdssystemet. Den andra uppgiften har varit att pröva förutsättningarna för att med detta system införliva en eller ett par brottspåföljder som kan utgöra nya alternativ till frihetsstraff.

Kommittén inledde sitt arbete med att överväga frågan om förändringar inom det nuvarande påföljdssystemets ram. Resultatet redovisades i delbetänkandet (SOU 1981:90) Frivårdspåföljder. I detta slutbetänkande behandlas nu den återstående frågan om nya alternativ till frihetsstraff.

Det är fyra olika nya alternativa påföljder som särskilt behandlas. De två första kallas nattfängelse och veckoslutsfängelse. Som namnen antyder innebär de att en fängelsevistelse begränsas till endast vissa delar av dygnet eller veckan. Som en gemensam benämning på dessa påföljder används i betänkandet begreppet fritidsfängelse. Den tredje påföljden är samhällstjänst. Den innebär att den dömda på sin fritid under ett visst antal timmar utför oavlönat, samhällsnyttigt arbete. Den fjärde påföljden kallas kontraktsvård. Den innebär att drogmissbrukare erbjuds att frivilligt underkasta sig vård för sitt missbruk enligt ett särskilt behandlingsprogram i stället för att undergå vanlig straffrättslig påföljd. Utöver dessa straffformer har kommittén även sett på ytterligare några påföljder som finns i andra länder.

Inledningsvis behandlar kommittén emellertid vissa principfrågor. Bl. a. uttalar kommittén att det knappast är möjligt att finna nya påföljder som är särskilt individualpreventivt verksamma. Det är svårt att finna påföljder som kan förväntas i nämnvärd utsträckning påverka lagöverträdare till att inte återfalla i brott. Detta kan därför inte vara det enda eller ens det huvudsakliga skälet för att utöka påföljdssystemet. I stället måste det väsentligaste motivet för detta, som också framgår av kommitténs direktiv, vara att man därigenom vill försöka begränsa användningen av frihetsstraff. Endast sådana påföljder bör därför införas som uteslutande eller i vart fall i mycket hög utsträckning kan komma att ersätta sådana straff. Kommittén ser däremot inga principiella hinder mot att även påföljder införs, vars verkställighet

domineras av behandlingsinslag, om de bara uppfyller detta krav.

Kommittén har alltså övervägt ett antal påföljder som finns i andra länder och har därigenom haft anledning att göra internationella jämförelser. Kommittén vill därför framhålla, att det finns en lång rad omständigheter som försvårar och förringar värdet av sådana jämförelser. Grundläggande skillnader mellan länderna, bl. a. i fråga om straffsystemens utformning, graden av kriminalisering, tillämpningen av bestämmelserna och de statistiska rapporteringssystemen, gör att man måste vara mycket försiktig med att dra några säkra slutsatser av erfarenheter som har vunnits i andra länder. Det är därför aldrig lämpligt att utan vidare importera påföljder från andra länder.

Kommittén övergår härfter till att se närmare på påföljderna fritidsfängelse, samhällstjänst och kontraktsvård.

Fritidsfängelse

Flera länders straffsystem innehåller nattfängelse eller veckoslutsfängelse eller båda dessa påföljder. Det förekommer också att fritidsfängelse kombineras med någon form av samhällstjänst så att den dömda under den tid han är intagen i anstalt får utföra någon form av samhällsnyttigt arbete. Erfarenheterna av påföljderna kan sägas vara blandade. I några länder ökar användningen och i andra minskar den. Där den minskar beror det antingen på ekonomiska faktorer eller på att påföljden bedöms som olämplig på grund av att verkställigheten blir långt utdragen i tiden.

Att fritidsfängelse har flera fördelar jämfört med ordinärt fängelse är uppenbart. Genom att ingreppet i den dömdes livssituation begränsas, minskar de negativa effekterna av frihetsberövandet. Jämfört med andra alternativ till frihetsstraff har fritidsfängelse bl. a. den fördelen att den allmänpreventiva effekten av straffet kan förväntas vara relativt hög.

Fritidsfängelse har emellertid också nackdelar. Det är av flera anledningar endast mycket korta fängelsestraff som kan ersättas av fritidsfängelse. Det är också svårt att bland det nuvarande fängelseklientelet finna någon kategori för vilken fritidsfängelse skulle kunna vara en lämplig påföljd. Behovet av en sådan påföljd synes därför vara litet. Det finns då också en risk för att påföljden skulle komma att användas i stället för påföljder i frihet. Fritidsfängelse utgör inte heller något egentligt alternativ till frihetsstraff, utan bara ett mer begränsat frihetsberövande.

Nattfängelse skiljer sig inte heller särskilt mycket från det nuvarande frigångsinstitutet, som innebär att anstaltsintagna under dagtid kan få arbeta eller studera utanför anstalten. Det är tveksamt om nattfängelse och frigång skulle kunna finnas samtidigt och frigången bör enligt kommitténs mening bestå.

De största nackdelarna med fritidsfängelse gäller ändå de praktiska, administrativa och resursmässiga förutsättningarna för påföljden. Fritidsfängelse skulle leda till ett dåligt och ojämnt utnyttjande av anstaltens kapacitet. För verkställighet av även korta straff skulle krävas tillgång på anstaltsplatser under förhållandevis långa tider. Fritidsfängelse skulle också vara personalkrävande, särskilt under s. k. obekväm arbetstid.

Utan att ta någon direkt ställning i enskilda frågor har kommittén övervägt hur fritidsfängelse skulle kunna utformas, om det infördes. Det gäller bl. a.

påföljdens lagtekniska utformning, frågan om domstolen eller ett verkställighetsorgan skulle besluta om användningen, vilket omräkningstal som skulle gälla om fängelsestraff skulle verkställas i form av fritidsfängelse och vilka villkor som skulle gälla för dom på fritidsfängelse.

Kommitténs slutsats är att de fördelar som står att vinna med att införa någon form av fritidsfängelse i det svenska påföljds- eller straffverkställighetssystemet inte är så stora att de uppväger nackdelarna. Främst avser kommittén därvid de resursmässiga påfrestningar som fritidsfängelse skulle innebära. Kommittén ifrågasätter också om det finns behov av en sådan straffform. Någon sådan påföljd eller verkställighetsform föreslås därför inte. I stället bedömer kommittén det som väsentligare att utveckla frigångsinstitutet än att införa fritidsfängelse som ett nytt inslag i det svenska straffsystemet.

Samhällstjänst

Samhällstjänst finns redan som brottspåföljd i många länder. England var ett av de första länderna som införde påföljden och den engelska formen av samhällstjänst har också tjänat som förebild i många andra länder, när påföljden har införts. Nyligen har försöksverksamheter med samhällstjänst inletts i Danmark och Norge.

Man anser sig i dessa länder i regel ha goda erfarenheter av samhällstjänst. Andelen fullföljda domar på samhällstjänst är i allmänhet stor och verkställigheten har i regel inte heller lett till några praktiska svårigheter. Det har exempelvis sällan varit svårt att ordna arbetstillfällen åt de dömda.

Det har däremot såvitt kommittén har kunnat finna knappast förekommit några utvärderingar av samhällstjänstens effekter. Vad som skulle vara av särskilt intresse att få veta är, om samhällstjänsten har kommit att ersätta frihetsstraff eller om den har valts i stället för andra icke frihetsberövande påföljder och om återfallsfrekvensen bland de dömda påverkats i någon nämnvärd utsträckning. De undersökningar som ändå gjorts på dessa områden tyder på att högst hälften – troligen färre – av alla domar på samhällstjänst har trätt i stället för fängelsestraff och att det inte går att visa att återfallsfrekvensen skulle förbättras av att samhällstjänst väljs i stället för någon annan påföljd.

Inledningsvis tar kommittén i sina överväganden upp samhällstjänstens fördelar och nackdelar jämfört med andra påföljder. Bland fördelarna märks de reparativa och pedagogiska inslag som kan sägas innefattas i verkställigheten och även att denna bör kunna göras mer meningsfull för den dömda än verkställighet av andra påföljder. Ytterligare fördelar kan ligga i en fördjupad kontakt mellan den dömda och andra människor under verkställigheten. Tanken på samhällstjänst som ett lämpligt inslag i påföljdssystemet synes också redan ha en viss förankring i det allmänna rättsmedvetandet.

Samtidigt finns det emellertid en rad nackdelar och komplikationer förknippade med att införa samhällstjänst. Särskilt gäller detta om man, såsom kommittén har att göra, tänker sig samhällstjänsten som ett alternativ i första hand till frihetsstraff. Kommittén är nämligen tveksam till om samhällstjänst verkligen kan användas i de fall påföljden f. n. blir fängelse. Dels kräver fullgörandet av samhällstjänst en arbetsförmåga som vårt fängelseklientel

sällan har. Dels är det tveksamt i vad mån samhällstjänst kan anses tillgodose de allmänpreventiva krav som i allmänhet föranlett utdömandet av fängelsestraff.

Ett ytterligare skäl mot samhällstjänst är svårigheterna att finna lämpliga arbetsuppgifter. Kommittén har undersökt möjligheterna till detta och därvid funnit att det knappast är möjligt att i vårt land bygga upp en samhällstjänst på offentlig eller offentligt stöttad verksamhet utan stora ekonomiska insatser. I stället torde man få basera verkställigheten åtminstone i huvudsak på ideella och liknande organisationer. Detta kan leda till bristande stadga och kontinuitet och individuellt mycket skiftande utformning av verkställigheten.

Mot samhällstjänst kan också anföras mer principiella invändningar. Det är tveksamt om arbete bör användas som en straffrättslig reaktion. Arbete uppfattas av de flesta som en förmån och utgör ett väsentligt inslag i samhällslivet. Självklart måste det då vara ett principiellt dilemma att använda arbete även i bestraffande syfte. I det sammanhanget kan också noteras att det stadgas förbud mot tvångsarbete i den europeiska konventionen om skydd för mänskliga rättigheter.

Samhällstjänst bör inte införas i påföljdssystemet utan att man därigenom tror sig kunna uppnå positiva effekter, som inte kan uppnås inom det nuvarande systemets ram. I princip kan man då tänka sig tre olika skäl för att införa samhällstjänst. Ett är att åstadkomma en kraftigare eller åtminstone speciell reaktion på viss brottslighet eller för vissa brottslingar, där straffet nu inte bedöms som tillräckligt eller lämpligt. Ett annat skäl är att därigenom få till stånd en förbättrad rehabilitering av lagöverträdare med minskad återfallsfrekvens som följd. Ett tredje skäl är att erbjuda domstolarna ett ytterligare alternativ att använda i stället för fängelse för att därigenom minska antalet frihetsberövanden.

Kommittén ställer sig tveksam till att införa samhällstjänst på bekostnad av bötesstraffets användningsområde. Kommittén tror inte heller att det finns någon grund för att förvänta sig att samhällstjänst skulle leda till påtagligt förbättrad rehabilitering. Det enda tänkbara skälet för att införa samhällstjänst i det svenska påföljdssystemet är i stället att samhällstjänst i vissa fall skulle kunna motsvara fängelsestraffets allmänpreventiva verkan och därför kunna användas i stället för sådana straff. Svårigheterna skulle dock bli stora att bland det nuvarande fängelseklientelet välja ut de kategorier lagöverträdare som skulle kunna vara lämpade för samhällstjänst.

För att kunna ta ställning till frågan om samhällstjänst bör införas i det svenska påföljdssystemet har kommittén funnit det nödvändigt att först behandla vissa frågor rörande hur påföljden skulle kunna tänkas bli utformad, vilka förutsättningar som skulle gälla för tillämpningen av den och vilka regler som skulle gälla för verkställigheten.

Enligt kommitténs mening är tre olika utformningar av samhällstjänsten närmast tänkbara. För det första skulle påföljden kunna utformas som en helt självständig påföljd i straffsystemet, för det andra skulle den kunna göras till en form för verkställighet av fängelsestraff och för det tredje skulle den kunna utformas som ett komplement till någon annan form av kriminalvård i frihet. Enligt kommitténs mening vore det bäst att knyta samhällstjänsten till den påföljd som kommittén föreslog i sitt tidigare delbetänkande under

namnet villkorligt fängelse och som innebär att rätten dömer ut ett fängelsestraff men samtidigt medger anstånd med straffets verkställighet. Framför allt skulle en sådan utformning medverka till att samhällstjänsten i hög utsträckning skulle komma att användas i stället för fängelsestraff.

Olika förutsättningar borde gälla för dom på samhällstjänst. Genom att kräva den tilltalades samtycke skulle det finnas större chanser att endast sådana som var motiverade för arbetet skulle komma i fråga. Även domstolen borde emellertid pröva, om den tilltalade kunde förväntas uppfylla samhällstjänstens krav. Det kunde vidare vara rimligt att samhällstjänsten endast användes vid brott som leder till fängelse i högst ett år.

Dom på samhällstjänst skulle innebära att lagöverträdaren ålades att inom viss av rätten fastställd tid utföra minst 40 och högst 200 timmars oavlönat, samhällsnyttigt arbete. När arbetet hade slutförts, borde påföljden anses i sin helhet verkställd. Någon särskild prøvotid borde alltså inte löpa och den dömde borde inte stå under någon särskild övervakning. Vad gäller arbetets art anser kommittén, som tidigare nämnts, att samhällstjänsten i första hand borde baseras på mer sysselsättningsbetonade uppgifter hos ideella och liknande organisationer som redan tidigare bygger sin verksamhet på oavlönade, ideella insatser. Vid misskötsamhet eller återfall i brott under verkställighetstiden borde ytterst det villkorligt medgivna anståndet kunna förklaras förverkat.

Den slutsats som kommittén drar av dessa överväganden är att det är många nackdelar förenade med påföljden. I första hand gäller det svårigheterna att få påföljden att träda i stället för fängelsestraff. Samhällstjänsten skulle också leda till ett osäkert urval av lagöverträdare, eftersom det skulle vara svårt att generellt ange vilka som borde kunna komma i fråga för påföljden. De principiella invändningar som kan resas mot straffformen är också betydande, liksom även svårigheterna att finna lämpliga arbetsuppgifter. På grund härav anser kommittén att samhällstjänst inte bör införas i det svenska påföljdssystemet. De positiva inslag som ändå finns i samhällstjänsten bör i stället tas till vara inom ramen för sådan fritidsverksamhet som kan äga rum med stöd av 14 § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL). Denna bestämmelse ger möjlighet att låta fängelsedomda på fritid utom anstalten delta i föreningsverksamhet eller annan liknande verksamhet.

Kontraktsvård

Den form av kontraktsvård som kommittén haft att utreda har som förebild en verksamhet som förekommer eller har förekommit i vissa delstater i USA under benämningen civil commitment. I huvudsak innebär den att narkotikamissbrukare, som har övertygats om brott, i vissa fall kan erbjudas vård för sitt missbruk enligt ett särskilt behandlingsprogram i stället för att undergå vanlig straffrättslig påföljd.

De amerikanska civil commitment-programmen har under senare år minskat i omfattning eller helt lagts ned. Skälen till detta är att de är mycket resurskrävande samtidigt som behandlingsresultaten har bedömts som dåliga. Det finns emellertid i USA också andra program som kan betecknas som kontraktsvård i den meningen att de ger lagöverträdare möjlighet att byta ut

en vanlig straffrättslig påföljd mot behandling. Sådana program finns inte bara för alkohol- och narkotikamissbrukare utan också exempelvis för trafiknykterhetsbrottslingar och familjemisshandlare.

Vid Ulleråkers sjukhus i Uppsala drevs under åren 1979–1983 en försöksverksamhet med kontraktsvård av narkotikamissbrukare med civil commitment-programmen som förebild. Försöket är ännu inte slutligt utvärderat men man kan ändå konstatera att man inledningsvis brottades med stora svårigheter att över huvud taget genomföra verksamheten och att det var först sedan man infört ett system för urval av de missbrukare som skulle ingå i försöket som man fick resultat som man bedömde som goda.

Antalet drogmissbrukare bland dem som är intagna i svenska fängelser är stort. Det är ungefär lika många som missbrukar narkotika som alkohol och ungefär hälften av missbrukarna kan betecknas som blandmissbrukare. Andelen missbrukare kan uppskattas till ca 60%. Det bör finnas goda möjligheter att minska anstaltspopulationens storlek genom en alternativ påföljd, som är särskilt inriktad på missbruksklientelet.

Tanken bakom kontraktsvård som en brottspåföljd är att intresset av att en lagöverträdare avhåller sig från missbruk och därigenom inte återfaller i brott kan vara starkare än intresset av att det begångna brottet leder till en traditionell påföljd. Samhället kan alltså sägas vara berett att i viss mån avstå från en gängse reaktion på brottet mot att lagöverträdaren underkastar sig vård för sitt missbruk. Tack vare detta bör kontraktsvård ha bättre möjligheter än de flesta andra s. k. alternativ till frihetsstraff att bli en ersättning uteslutande till frihetsstraff.

Det finns emellertid nackdelar och tveksamheter även med detta alternativ. För det första är det långt ifrån säkert att man skulle uppnå några förbättrade rehabiliteringseffekter av kontraktsvård. De amerikanska erfarenheterna är inte uppmuntrande och även Ulleråkersförsöket drabbades av svårigheter, åtminstone inledningsvis. En annan nackdel är att påföljden på grund av sin behandlingsinriktning skulle få en individuellt växlande utformning, vilket skulle göra det svårare att tillgodose rättvisekrav. Det kan också riktas principiella invändningar mot påföljden vad gäller det inflytande över påföljdsvalet som lagöverträdarens valfrihet mellan fängelse och vård innebär.

Främst med hänsyn till att kontraktsvården bedöms ha större möjligheter än de andra behandlade påföljderna att träda i stället för fängelsestraff anser kommittén ändå att det är den påföljden som i första hand bör komma i fråga för att införas i det svenska påföljdssystemet. Kommittén bedömer också att det finns möjligheter att på olika sätt motverka de negativa effekter som är förknippade med kontraktsvården. Kommittén föreslår därför, att kontraktsvård införs som en straffrättslig reaktion i det svenska påföljdssystemet.

Kontraktsvård skall användas i stället för fängelsestraff på högst två år. Påföljden skall användas för missbrukare av alkohol eller narkotika som är i behov av vård för sitt missbruk och villiga att undergå sådan vård enligt en särskild vårdplan. Missbrukaren skall också kunna bedömas som lämpad för vården.

Kontraktsvård kan utformas som en självständig påföljd i straffsystemet. Den kan också knytas till en frivårdspåföljd. En ytterligare lösning är att göra

den till en form för verkställighet av fängelsestraff. Slutligen kan man också genom en processuell regel bereda utrymme för kontraktsvård, innan påföljdsvalet slutligt träffas. Det finns fördelar och nackdelar med alla dessa lösningar. Kommittén har ändå stannat för att kontraktsvården bör knytas till den av kommittén tidigare föreslagna påföljden villkorligt fängelse. Det villkorliga fängelset bör vara förenat med en provotid av två år och i likhet med vad som gäller vid skyddstillsyn bör den dömda stå under övervakning under det första provotidsåret. För att inte provotiden skall bli längre vid skyddstillsyn än vid villkorligt fängelse föreslår kommittén också, att skyddstillsynens provotid, som f. n. är tre år, förkortas till två år.

Initiativet till kontraktsvård bör i regel komma från frivårdens personal eller personundersökaren i samband med personutredningen. Härvid måste ett förslag till vårdavtal tas fram och presenteras för den tilltalades godkännande. Det bör också i samband med personutredningen etableras kontakt mellan missbrukaren och den tilltänkta vårdinrättningen. En dom på villkorligt fängelse bör i likhet med en dom på skyddstillsyn i regel gå i omedelbar verkställighet.

Eftersom kontraktsvårdens fördelar i viss utsträckning antas ligga på behandlingsidan, är det väsentligt vilket innehåll vården ges. För kommitténs del har emellertid de straffrättsliga frågorna stått i förgrunden och kommittén har inte haft möjligheter att dra upp annat än allmänna riktlinjer för vården. Två alternativ har närmast stått till buds för denna. Det ena är att bygga upp en ny vårdform enligt amerikansk förebild av den typ som förekom i försöksverksamheten vid Ulleråkers sjukhus. Kommittén menar emellertid att det i vart fall f. n. inte finns skäl att bygga upp en vårdorganisation av denna art. I stället förordar kommittén att kontraktsvården knytas till redan existerande former av missbruksvård. Härigenom åstadkoms bl. a. en större valfrihet inom ramen för påföljden.

Valet av vårdform skall göras med utgångspunkt från missbrukarens behov av vård. För den skull är emellertid inte brottets art och svårhet utan betydelse i sammanhanget. Det är nämligen domstolen som avgör om kontraktsvården skall kunna ersätta det fängelsestraff som annars skulle ha verkställts.

Som exempel på vårdformer som kan förekomma kan nämnas öppen poliklinisk behandling, vård i s. k. hem för vård eller boende, såsom vårdanstalter för alkoholmissbrukare och behandlingshem för narkotikamissbrukare, samt familjevård. Ett krav på drogfrihet bör gälla inom alla vårdformer. Om det, sedan vården har inletts, av någon anledning finns skäl att byta vårdform eller göra annan väsentlig ändring i vårdavtalet, måste enligt förslaget denna ändring godkännas av en övervakningsnämnd. Om nämnden inte kan godta ändringen och vården inte kan fortsätta i tidigare former, måste den upphöra och det utdömda fängelsestraffet i stället gå i verkställighet.

Frågan om kontraktsvård för trafiknykterhetsbrott har krävt särskilda överväganden. En sådan kontraktsvård skulle nämligen kunna ges en speciell inriktning som särskilt tar sikte på att brottet har samband med trafik. Förebilder till sådana former av kontraktsvård finns i USA. Kommittén har emellertid stannat för att det inte bör utvecklas någon speciell form av kontraktsvård för denna kategori. I stället bör de vanliga formerna av kontraktsvård vara lämpliga även för trafiknykterhetsbrottslingar.

Det ligger i kontraktsvårdens idé att ett brott mot det avtal som ligger till

grund för vården skall leda till att vården avbryts och fängelsestraffet går i verkställighet. Härvid skall den dömda inte tillgodoräknas någon del av redan avverkad vårdtid. Detta bör därför vara huvudregeln. Formellt skall det gå till så att det villkorligt medgivna anståndet med verkställigheten av fängelsestraffet förklaras förverkat. Några undantag måste dock finnas. Dels måste det finnas mindre ingripande sätt för vårdinrättningarna att ingripa mot ordningsförseelser, dels måste viss avräkning för genomgången vård kunna göras i undantagsfall. Vid andra former av misskötsamhet under vårdtiden eller den fortsatta övervakningstiden skall ett särskilt sanktionssystem, liknande det som finns vid skyddstillsyn, finnas. Ytterst skall även i sådana fall det villkorligt medgivna anståndet kunna förklaras förverkat.

Kommittén föreslår att vårdkostnaden fördelas på samma sätt som vid motsvarande vård av fängelsedömda utom anstalt med stöd av 34 § KvaL. Det innebär att kostnadsansvaret primärt skall åvila vårdinrättningens huvudman, men att kriminalvården skall betala vårdavgift för de platser som tas i anspråk fram till en tänkt tidpunkt för villkorlig frigivning, varefter hemkommunen skall stå för avgiften.

Andra alternativ till frihetsstraff

Vid sitt studium av andra länders straffsystem har kommittén stött på ett stort antal påföljder, som i vart fall bör nämnas även i detta sammanhang. Flera av dem framstår dock som främmande för oss och behandlas huvudsakligen för fullständighetens skull. Andra är närbesläktade med institut som redan finns i den svenska lagstiftningen.

De påföljder som kommittén har behandlat i detta sammanhang är konfiskation, konfrontation, restitution, indragning av tillstånd, social kritik, närvaroplikt och uppskjuten dom. Mer intressanta än de övriga alternativen har kommittén funnit konfiskation och närvaroplikt vara. Beträffande konfiskation har kommittén särskilt utrett behovet av utvidgade möjligheter att på straffrättsliga grunder förverka egendom, som har använts i brottsligt sammanhang, och beträffande påföljden närvaroplikt har kommittén konstaterat att det redan förekommer många inslag av sådan art inom svensk kriminalvård. Kommittén har därför stannat för att ingen av de här behandlade påföljderna bör införas i det svenska påföljdssystemet.

Genomförandet

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1986.

Att beräkna de ekonomiska effekterna av förslagen har visat sig svårt. Rättsutvecklingen påverkas nämligen av alltför många faktorer som inte kan förutses. Det går inte att med säkerhet förutse hur många lagöverträdare som kommer att ådömas kontraktsvård eller vilken påföljd dessa skulle ha ådömts, om kontraktsvården inte hade funnits. Det går inte heller att säga vilka vårdformer som kommer att användas mest inom ramen för kontraktsvård, och kostnaderna varierar avsevärt mellan olika vårdformer. Man vet inte heller i vilken utsträckning dessa missbrukare skulle ha underkastats sådan vård, även om kontraktsvård inte hade funnits.

Om man som grund för beräkningarna utgår från den kostnad per dygn som gäller för verkställighet av fängelsestraff och utgår från att de flesta av

dem som ådöms kontraktsvård annars skulle ha hamnat i fängelse, torde man ändå kunna räkna med att kontraktsvården totalt sett inte kommer att leda till ökade kostnader för samhället. Tvärtom måste man åtminstone på sikt kunna räkna med minskade kostnader, särskilt om man beaktar de samhälls-ekonomiska vinster som följer av att missbrukare blir fria från sitt missbruk. Vad gäller effekterna på anstaltssidan måste man i vart fall kunna räkna med att kunna begränsa den utbyggnad av det svenska fängelsebeståndet som annars påkallas av att allt fler fängelsedomar döms ut.

Prop. 1986/87: 106

1 Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken

dels att 33 kap. 7 § skall upphöra att gälla,
dels att 27 kap. 5 §, 28 kap. 1, 3, 5, 6, 8, 9 och 11 §§, 33 kap. 5 §, 34 kap. 6 § samt 38 kap. 3, 6, 8 och 9 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

27 kap.
 5 §

Har den dömda förpliktats ersätta genom brottet uppkommen skada, skall han göra vad i hans förmåga står att fullgöra denna skyldighet. Rätten äger föreskriva att han under prövotiden skall söka fullgöra skadeståndsskyldigheten eller del därav på tid och sätt som angivas i domen.

Om skada på egendom eller annan skada har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den dömdes anpassning i samhället, får rätten föreskriva att denne på tid och sätt som anges i domen skall biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.

Föreskrift som avses i första stycket *må*, efter ansökan av åklagare eller den dömda, ändras eller upphävas, när skäl *äro* därtill.

Föreskrift som avses i första eller andra stycket *får*, efter ansökan av åklagare eller den dömda, ändras eller upphävas, när *det finns särskilda skäl*.

28 kap.
 1 §¹

Skyddstillsyn får ådömas för ett brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden finns anledning anta att påföljden kan bidra till att han avhåller sig från fortsatt brottslighet. Är mera ingripande påföljd påkallad, får skyddstillsyn dock inte ådömas.

Den som är under aderton år *må* ej dömas till skyddstillsyn, med mindre denna påföljd finnes lämpligare än vård inom socialtjänsten.

Är det lindrigaste straff som är stadgat för brottet fängelse i ett år eller däröver, *må* dömas till skyddstillsyn allenast om särskilda skäl *äro* därtill.

¹ Senaste lydelse 1983:240.

Kan det antas att missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som påkallar vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts, skall rätten, när den bedömer frågan huruvida skyddstillsyn är en tillräckligt ingripande påföljd, särskilt beakta om den tilltalade förklarar sig villig att undergå lämplig behandling som enligt en för honom uppgjord plan kan anordnas i samband med verkställigheten av en dom på skyddstillsyn.

3 §²

Om det av hänsyn till allmän laglydnad prövas oundgängligen erforderligt att skyddstillsyn förenas med frihetsberövande, må jämte skyddstillsyn dömas till fängelse i lägst fjorton dagar och högst tre månader.

Om förhållandena påkallar det, får rätten förordna att domen på fängelse skall gå i verkställighet utan hinder av att den inte har vunnit laga kraft.

Är i fall som avses i 1 § fjärde stycket den planerade behandlingen av avgörande betydelse för att skyddstillsyn bedöms vara en tillräckligt ingripande påföljd, skall rätten i domslutet ange hur långt fängelsestraff som skulle ha ådömts, om fängelse i stället hade valts som påföljd.

5 §³

Skyddstillsyn skall vara förenad med övervakning från dagen för domen. Rätten får dock förordna att övervakningen skall anstå till dess domen har vunnit laga kraft mot den dömden. Om domen överklagas, kan högre rätt förordna att vidare verkställighet inte får äga rum.

Övervakningen skall upphöra utan något särskilt förordnande när ett år av prøvotiden har förflutit, om inte annat följer av 7 eller 9 §.

Övervakningen skall upphöra utan något särskilt förordnande när ett år av prøvotiden har förflutit, om inte annat följer av fjärde stycket eller av 7 eller 9 §.

Har verkställigheten avbrutits till följd av beslut av högre rätt men döms den tilltalade därefter ändå till skyddstillsyn, skall den tid under vilken verkställighet ej ägt rum inte räknas in i prøvotiden eller den tid som anges i andra stycket.

² Senaste lydelse 1983:240.

³ Senaste lydelse 1983:240.

Ådöms skyddstillsyn med stöd av 1 § fjärde stycket får rätten i domenförordna om längre övervakningstid än vad som anges i andra stycket. Tiden får dock inte sättas längre än vad som behövs för att behandlingen skall kunna slutföras och får inte överstiga provotiden.

6 §⁴

Vad som föreskrivs i 26 kap. 12–17 §§ skall tillämpas på motsvarande sätt beträffande den som har dömts till skyddstillsyn. Rätten skall dock i domen förordna övervakare, om inte särskilda skäl talar mot det. Vidare får rätten i domen meddela föreskrifter enligt 26 kap. 15 § första och andra styckena.

Vad som föreskrivs i 26 kap. 12–17 §§ skall tillämpas på motsvarande sätt beträffande den som har dömts till skyddstillsyn. Rätten skall dock i domen förordna övervakare, om inte särskilda skäl talar mot det. Vidare får rätten i domen meddela föreskrifter enligt 26 kap. 15 § första och andra styckena samt 27 kap. 5 § andra stycket.

I fall som avses i 3 § tredje stycket skall i domen alltid meddelas föreskrift om den behandlingsplan som den dömde har åtagit sig att följa. Därvid får även föreskrivas att den som ansvarar för behandlingen skall göra anmälan till skyddskonsulenten och åklagaren om den dömde allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt planen.

8 §⁵

Har den dömde allvarligt åsidosatt sina åligganden och kan det antas att han icke skall låta sig rätta genom åtgärd som övervakningsnämnden äger vidtaga, skall nämnden hos åklagare göra framställning att vid domstol föres talan om undanröjande av skyddstillsynen.

Talan som nu sagts skall anhängiggöras före provotidens utgång.

Har den dömde allvarligt åsidosatt sina åligganden och kan det antas att sådana åtgärder som övervakningsnämnden får vidta blir utan verkan, skall nämnden hos åklagare göra framställning om att han vid domstol för talan om att skyddstillsynen skall undanröjas. Sådan talan får också väckas, om den dömde i fall som avses i 3 § tredje stycket allvarligt har åsidosatt sina åligganden enligt den behandlingsplan som gäller för honom.

Talan som avses i första stycket skall anhängiggöras före provotidens utgång.

⁴ Senaste lydelse 1983:240.

⁵ Senaste lydelse 1979:680.

9 §⁶

Undanröjes skyddstillsynen, skall rätten bestämma annan påföljd för brottet. Därvid skall skälig hänsyn *tagas* till vad den dömden undergått till följd av domen å skyddstillsyn samt till böter eller fängelse som ådömts enligt 2 eller 3 § eller 34 kap. 6 §; *och må* fängelse ådömas på kortare tid än för brottet är *stadgat*.

Undanröjs skyddstillsynen, skall rätten bestämma annan påföljd för brottet. Därvid skall skälig hänsyn *tas* till vad den dömden *har* undergått till följd av domen på skyddstillsyn samt till böter eller fängelse som ådömts enligt 2 eller 3 § eller 34 kap. 6 §. *I fall som här avses får* fängelse ådömas på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. *Har uppgift som avses i 3 § tredje stycket lämnats i domen skall, om fängelse ådöms, detta beaktas när straffets längd bestäms.*

Finns tillräckliga skäl ej föreligga att undanröja skyddstillsynen, må rätten i stället besluta åtgärd som avses i 7 §. Sådan åtgärd må ej beslutas efter prövotidens utgång.

11 §⁷

Uppkommer fråga om att undanröja skyddstillsynen eller att vidta åtgärd som avses i 7 § eller åtgärd för att den dömden skall underkasta sig vård eller behandling, eller har den dömden undandragit sig övervakningen, får övervakningsnämnden eller domstol vid vilken föres talan enligt 8 §, om omständigheterna föranleder det, förordna att den dömden skall på lämpligt sätt omhändertas i avvaktan på vidare förordnande. Ett sådant beslut skall omprövas så ofta anledning till det föreligger.

Den som sålunda omhändertas får inte kvarhållas längre än en vecka. Om det finns synnerliga skäl, får dock genom nytt beslut förordnas att han skall kvarhållas ytterligare högst en vecka. Efter prövotidens utgång får den omhändertagne inte kvarhållas.

Den som sålunda omhändertas får inte kvarhållas längre än en vecka. Om det finns synnerliga skäl, får dock genom nytt beslut förordnas att han skall kvarhållas ytterligare högst en vecka. prövotidens utgång får den omhändertagne inte kvarhållas.

Är den dömden omhändertagen när domstolen meddelar beslut att skyddstillsynen skall undanröjas, får den förordna att han skall vara omhändertagen till dess beslutet vinner laga kraft.

Efter prövotidens utgång får den omhändertagne inte kvarhållas.

⁶ Senaste lydelse 1979:680.

⁷ Senaste lydelse 1983:240.

33 kap.

5 §⁸

Dömes någon till fängelse på viss tid eller förordnar rätten, med tillämpning av 34 kap. 1 § 1, att sådan påföljd skall avse ytterligare brott, och har den dömden med anledning av misstanke om brott, som prövats genom dom i målet, under en sammanhängande tid av minst tjugofyra timmar varit berövad friheten som anhållen, häktad, eller intagen på rättspsykiatrisk klinik enligt 9 § lagen (1966:301) om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål, skall tiden för frihetsberövandet, till den del därunder icke samtidigt skett verkställighet av dom i annat mål, anses som tid under vilken den ådömda påföljden verkställts i anstalt. Domstolen skall i domen angiva det antal dagar påföljden skall anses verkställd. Är den tid varmed ådömt fängelse överstiger frihetsberövandet ringa, må förordnas att fängelsestraffet skall anses helt verkställt genom frihetsberövandet.

Undanröjes villkorlig dom eller skyddstillsyn och dömes i stället till fängelse på viss tid, äger första stycket tillämpning även i fråga om frihetsberövande, som föregått den villkorliga domen, domen på skyddstillsyn eller dom, varigenom förordnats att den genom sådan dom ådömda påföljden skall avse även ytterligare brott. Detta gäller dock endast i den mån frihetsberövandet icke tillgodosåknats enligt första eller tredje stycket.

Undanröjes villkorlig dom eller skyddstillsyn och dömes i stället till fängelse på viss tid, äger, i den mån tillgodosåknande inte skett enligt första eller tredje stycket, första stycket tillämpning även i fråga om

1. frihetsberövande som föregått den villkorliga domen eller domen på skyddstillsyn,

2. frihetsberövande som föregått dom genom vilken förordnats att den villkorliga domen eller skyddstillsynen skall avse även ytterligare brott samt

3. sådant omhändertagande som avses i 28 kap. 11 § tredje stycket.

Dömes någon till böter och har han med anledning av misstanke om brott, som prövats genom dom i målet, varit berövad friheten på sätt som angives i första stycket, må förordnas att påföljden skall anses helt eller delvis verkställd genom frihetsberövandet.

34 kap

6 §⁹

Är den tidigare ådömda påföljden skyddstillsyn, får rätten vid tillämpning av 1 § 1, om det anses påkallat för den tilltalades tillrättaförande eller av hänsyn till allmän laglydnad, även döma till dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej. Är fängelse föreskrivet för det nya brottet och prövas frihetsberövande oundgängligen erforderligt av hänsyn till allmän laglydnad, får rätten i stället för att döma till böter döma till fängelse enligt 28 kap. 3 §.

Tillämpas 1 § 1 eller 2, må rätten besluta åtgärd som avses i 28 kap. 9 § eller förlänga prövotiden till högst fem år.

Dömes med tillämpning av 1 § 3 till fängelse, skall vid straffets be-

Döms den tilltalade med tillämpning av 1 § 3 till fängelse, skall när

⁸ Senaste lydelse 1986:645.

⁹ Senaste lydelse 1983:240.

stämmande skäligen hänsyn tagas till vad *den dömd*e undergått till följd av domen å skyddstillsyn och till vad han *har* avtjänat av fängelse som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 3 § *ävensom* till böter som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 2 §; *och må* fängelse ådömas på kortare tid än för brottet är stadgat.

straffets längd *bestäms* skäligen hänsyn *tas* till vad *han har* undergått till följd av domen *på* skyddstillsyn och till vad han *har* avtjänat av fängelse som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 3 § *liksom* till böter som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 2 §. *I fall som här avses får* fängelse ådömas på kortare tid än *vad som är föreskrivet* för brottet. *Har uppgift som avses i 28 kap. 3 § tredje stycket lämnats i domen skall, om fängelse ådöms, detta beaktas, när straffets längd bestäms.*

Fängelse enligt första stycket må ej ådömas och beslut enligt andra stycket eller beslut om undanröjande av skyddstillsyn må ej meddelas, med mindre fråga därom uppkommer i mål vari den dömd häktats eller erhållit del av åtal före provotidens utgång.

38 kap. 3 §¹⁰

Fråga om åtgärd enligt 27 kap. 5 § *andra* stycket eller 6 § upptages av den rätt som först avgjort det mål vari meddelats villkorlig dom.

Talan enligt 28 kap. 8 § väcks vid tingsrätt, inom vars område den övervakningsnämnd som har gjort framställning i ärendet är verksam.

Fråga om åtgärd enligt 27 kap. 5 § *tredje* stycket eller 6 § upptages av den rätt som först avgjort det mål vari meddelats villkorlig dom.

Talan enligt 28 kap. 8 § väcks vid tingsrätt, inom vars område den övervakningsnämnd som har gjort framställning i ärendet är verksam, *eller vid den rätt som först avgjort det mål vari skyddstillsyn ådömts.*

Mål som avses i denna paragraf må ock upptagas av domstol, där brottmål mot den dömd är anhängigt, eller av rätten i den ort, där den dömd mera varaktigt uppehåller sig, om rätten med hänsyn till utredningens samt kostnader och andra omständigheter finner det lämpligt.

6 §¹¹

Nämndemän skall deltaga vid underrätts avgörande av fråga, som avses i 2 § eller i 27 kap. 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § *andra* stycket eller 18 §. Detsamma skall gälla i fråga om undanröjande av påföljd enligt 34 kap. 1 § 3, förverkande av villkorligt medgiven frihet eller annan åtgärd enligt 34 kap. 4 § samt åtgärd enligt 34 kap. 5 § *tredje* stycket eller 34 kap. 6 § *andra* stycket.

Vid avgörande av fråga, som avses i 27 kap., 5 § *andra* stycket eller 28 kap. 11 §, är underrätt domför med en lagfaren domare.

Vid avgörande av fråga, som avses i 27 kap. 5 § *tredje* stycket eller 28 kap. 11 § *första och andra styckena* är underrätt domför med en lagfaren domare.

¹⁰ Senaste lydelse 1983:240.

¹¹ Senaste lydelse 1983:377.

8 §¹²

I mål om åtgärd enligt 2 § eller 27 kap. 5 § *andra* stycket eller 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § *andra* stycket skall underrätt lämna den dömde tillfälle att yttra sig. Begär han att bli muntligen hörd, skall tillfälle därtill beredas honom. I mål om åtgärd enligt 34 kap. 18 § skall den dömde lämnas tillfälle att yttra sig där så är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.

Åtgärd enligt 28 kap. 11 § *må* beslutas utan att tillfälle *beredes* den dömde att yttra sig.

I mål om åtgärd enligt 2 § eller 27 kap. 5 § *tredje* stycket eller 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § *andra* stycket skall underrätt lämna den dömde tillfälle att yttra sig. Begär han att bli muntligen hörd, skall tillfälle därtill beredas honom. I mål om åtgärd enligt 34 kap. 18 § skall den dömde lämnas tillfälle att yttra sig där så är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.

Åtgärd enligt 28 kap. 11 § *första och andra styckena får* beslutas utan att tillfälle *bereds* den dömde att yttra sig.

9 §¹³

Rättens beslut om åtgärd enligt 27 kap. 5 § *andra* stycket, 28 kap. 11 § eller 34 kap. 10 § *andra* stycket eller 18 § länder omedelbart till efterrättelse om ej annorlunda förordnas. Detsamma gäller avgöranden enligt 27 kap. 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 4, 5 eller 6 § angående föreskrifter, övervakning eller prøvotid.

Rättens beslut om åtgärd enligt 27 kap. 5 § *tredje* stycket 28 kap. 11 § *första och andra styckena* eller 34 kap. 10 § *andra* stycket eller 18 § länder omedelbart till efterrättelse om ej annorlunda förordnas. Detsamma gäller avgöranden enligt 27 kap. 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 4, 5 eller 6 § angående föreskrifter, övervakning eller prøvotid.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.

¹² Senaste lydelse 1981:211.

¹³ Senaste lydelse 1983:240.

Lag om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt.

Härigenom föreskrivs att 34 § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Kan intagen genom vistelse utanför anstalt bli föremål för särskilda åtgärder som kan *antagas* underlätta hans anpassning i samhället, kan *medgivande* att för sådant ändamål vistas utanför anstalten *lämnas honom* under lämplig tid, om särskilda skäl föreligger. För vistelsen skall *ställas de villkor som kan anses* erforderliga.

*Föreslagen lydelse*34 §¹

Kan *en* intagen genom vistelse utanför anstalt bli föremål för särskilda åtgärder som kan *antas* underlätta hans anpassning i samhället, kan *han medges* att för sådant ändamål vistas utanför anstalten under lämplig tid, om särskilda skäl föreligger. *Därvid skall särskilt beaktas om den intagne behöver vård eller annan behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel.*

Vistelse utom anstalt för vård eller behandling bör inte påbörjas så tidigt att den planerade vård- eller behandlingstiden blir kortare än den beräknade återstående verkställighetstiden. För vistelsen skall ställas de villkor som kan anses erforderliga.

Första stycket gäller ej en intagen som avses i 7 § tredje stycket och som är placerad i sluten rixanstalt.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.

¹ Senaste lydelse 1982:401.

Lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken.

Härigenom föreskrivs att 19 § lagen (1946:804) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Har någon genom dom, som må verkställas, *ehuru* den *icke* äger laga kraft, dömts till straff eller annan påföljd för brott och är han för sådan verkställighet intagen i *fångvårdsanstalt*, skall han vid fullföljd av talan i målet anses som häktad för brottet.

Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål skall, om *ej* annat är *stadgat*, i tillämpliga delar gälla, då mot någon, som blivit dömd för brott, vid domstol *inleds* förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller *ock* annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd; är han intagen i anstalt som avses i första stycket, skall han anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömde, skall ersättning till försvararen alltid *gäldas* av *statsverket*. Även kostnad för annan rätts hjälp åt den dömde skall gäldas av statsverket.

Föreslagen lydelse

19 §¹

Har någon genom dom, som *får* verkställas, *trots att* den *inte* äger laga kraft, dömts till straff eller annan påföljd för brott och är han för sådan verkställighet intagen i *kriminalvårdsanstalt*, skall han vid fullföljd av talan i målet anses som häktad för brottet. *Detsamma gäller i fråga om den som är omhändertagen enligt 28 kap. 11 § brottsbalken.*

Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål skall, om *inte* annat är *föreskrivet*, i tillämpliga delar gälla, då mot någon, som blivit dömd för brott, vid domstol *inleds* förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller *som avser* annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd; är han intagen i anstalt som avses i första stycket, skall han anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömde, skall ersättning till försvararen alltid *betalas* av *staten*. Även kostnad för annan rättshjälp åt den dömde skall *betalas* av *staten*.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.

¹ Senaste lydelse 1972:431.

Lag om ändring i lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m. m.

Härigenom föreskrivs att 5, 9 och 19 §§ lagen (1974:202) om beräkning av strafftid skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

5 §

Bestämmelserna i 4 § äger motsvarande tillämpning i fråga om den som undergår fängelse eller på annan grund är intagen i kriminalvårdsanstalt.

Bestämmelserna i 4 § äger motsvarande tillämpning i fråga om den som *är omhändertagen enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken* eller som undergår fängelse eller på annan grund är intagen i kriminalvårdsanstalt.

9 §¹

Är den som skall undergå fängelse häktad eller är han intagen i kriminalvårdsanstalt för undergående av påföljd i annat mål när domen får verkställas, skall styresmannen vid den kriminalvårdsanstalt där han är intagen eller föreståndaren för det häkte eller chefen för den rättspsykiatriska klinik där han förvaras omedelbart befordra domen till verkställighet.

Är den som skall undergå fängelse häktad, *omhändertagen enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken* eller är han intagen i kriminalvårdsanstalt för undergående av påföljd i annat mål när domen får verkställas, skall styresmannen vid den kriminalvårdsanstalt där han är intagen eller föreståndaren för det häkte eller chefen för den rättspsykiatriska klinik där han förvaras omedelbart befordra domen till verkställighet.

Förvaras den som är häktad i målet ej i kriminalvårdsanstalt, skall han för verkställighet förpassas till sådan anstalt.

Är den dömd häktad i annat mål när domen får verkställas och förvaras han ej i kriminalvårdsanstalt, får verkställigheten påbörjas där han förvaras.

19 §

Vid verkställighet av fängelse räknas strafftiden, när den dömd är häktad eller på annan grund intagen i kriminalvårdsanstalt, från den dag då domen får verkställas och i annat fall från den dag då den dömd enligt 10 § intages i allmänt häkte eller kriminalvårdsanstalt eller omhändertages av polismyndighet för förpassning.

Vid verkställighet av fängelse räknas strafftiden, när den dömd är häktad eller *omhändertagen enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken* eller på annan grund intagen i kriminalvårdsanstalt, från den dag då domen får verkställas och i annat fall från den dag då den dömd enligt 10 § intages i allmänt häkte eller kriminalvårdsanstalt eller omhändertages av polismyndighet för förpassning.

¹ Senaste lydelse 1986:653.

Nuvarande lydelse

Tid, under vilken den dömda hållits i häkte i målet efter det att slutlig dom däri meddelades, skall räknas som tid varunder straffet verkställts.

Föreslagen lydelse

Tid, under vilken den dömda hållits i häkte i målet *eller varit omhändertagen enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken* efter det att slutlig dom *eller beslut* däri meddelades, skall räknas som tid varunder straffet verkställts.

Prop. 1986/87:106

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.

Lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av
häktade och anhållna m. fl.

Härigenom föreskrivs att 17 § lagen (1976:371) om behandlingen av
häktade och anhållna m. fl. skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

17 §¹

Vad som sägs i denna lag om häktad har motsvarande tillämpning på

1. den som har anhållits eller gripits på grund av misstanke om brott,	
2. den som har intagits i häkte eller polisarrest för förpassning till kriminalvårdsanstalt <i>och</i>	2. den som har intagits i häkte eller polisarrest för förpassning till kriminalvårdsanstalt,
3. den som har tillfälligt placerats i häkte med stöd av 23 § tredje stycket, 43 § första stycket tredje meningen eller 50 § tredje meningen lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt.	3. den som har tillfälligt placerats i häkte med stöd av 23 § tredje stycket, 43 § första stycket tredje meningen eller 50 § tredje meningen lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt <i>och</i>
	4. den som har omhändertagits enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken i avvaktan på att beslut om undanröjande av skyddstillsyn vinner laga kraft.

Denna lag tillämpas inte på barn som gripits enligt 16 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1987.

¹ Senaste lydelse 1984:956.

Proposition	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Propositionens lagförslag	3
1. lag om ändring i brottsbalken	3
2. lag om ändring i lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt	10
3. lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken	11
4. lag om ändring i lagen (1974: 202) om beräkning av strafftid m. m. .	12
5. lag om ändring i lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.	14
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 5 februari 1987 .	15
1 Inledning	15
2 Allmän motivering	16
2.1 Allmänna utgångspunkter	16
2.2 Fritidsfängelse	18
2.3 Samhällstjänst	20
2.4 Kontraktsvård	27
2.4.1 Ulleråkersförsöket	27
2.4.2 Allmänna synpunkter på kontraktsvård	29
2.4.3 Tillämpningsområdet	34
2.4.4 Konstruktionen	37
2.4.5 Behandlingen	43
2.4.6 Den dömdes skyldigheter m. m.	51
2.4.7 Utvidgad tillämpning av 34 § KvaL	55
2.4.8 Särskilt om kontraktsvård vid rattfylleri	58
2.4.9 Förfarandet före kontraktsvård	61
2.5 Genomförande	63
3 Upprättade lagförslag	64
4 Specialmotivering	64
4.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken	64
4.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt	81
4.3 Förslaget till ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken	82
4.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1974: 202) om beräkning av strafftid m. m.	82
4.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.	83
5 Hemställan	84
6 Beslut	84
Utdrag ur lagrådets protokoll 1987-02-11	85
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 12 mars 1987 ...	89
1 Anmälan av lagrådsyttrande m. m.	89
2 Kostnadsansvaret för kontraktsvård	92
 Bilagor	
Bilaga 1 Sammanfattning av betänkandet	96
Bilaga 2 Lagrådsremissens lagförslag	105

